

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВАРЛАХОВ ВІТАЛІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК: 343.98

ДИСЕРТАЦІЯ

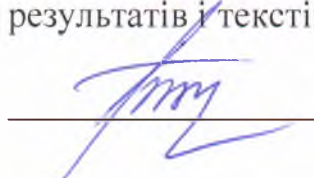
**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 В. О. Варлахов

Науковий керівник:
Петрова Ірина Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Варлахов В. О. Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, 2024.

Дисертаційна робота присвячена розробці теоретичних, методичних і криміналістичних рекомендацій використання спеціальних знань під час призначення та проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій.

Узагальнення напрацювань науковців дозволило встановити, що досліди є окремою складовою процесу застосування спеціальних знань, оскільки дослідник спрямовує усю свою увагу не лише на пізнання зовнішніх ознак об'єкта, але й на пошуки шляхів вирішення тих чи інших питань. У процесі проведення такої слідчої дії як слідчий експеримент під час розслідування дорожньо-транспортних пригод виникає потреба залучення до процесу пізнання фахівців, що мають відповідні спеціальні знання. Результати аналізування наукових і спеціальних праць дозволили констатувати, що вони висвітлюють концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме: окреслено передумови їх залучення під час розслідування кримінальних правопорушень; визначено поняття спеціальних знань та їх зміст; встановлено форми реалізації тощо.

Встановлено, що на ефективність застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП впливають взаємопов'язані чинники, які запропоновано об'єднати у групи: правову, тактичну та організаційну. Зауважено, що застосування експериментального методу дослідження під час досудового розслідування

подій ДТП і їх судового розгляду здійснюється у формах: *самостійної процесуальної дії* – слідчого чи судового експерименту, коли досліди складають основний зміст дії органу розслідування чи суду; *окремих елементів або складових частин слідчої чи судової дії*, коли сам експеримент не є домінуючим у процесуальній діяльності учасників процесу.

Доведено, що ч. 1 ст. 71 КПК України доцільно викласти у такій редакції – *спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка має спеціальні знання та навички, що визначають її компетенцію у випадку залучення відповідним чином для надання практичної допомоги, консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок*. Запропоновано внести до ч. 2 даної статті доповнення стосовно *відповідальності спеціаліста за завідомо неправдиві пояснення, консультації тощо*, оскільки це може негативно впливати на висновки, що зроблені організаторами проведення слідчого експерименту, під час розслідування кримінального правопорушення. Крім того, необхідно доповнити обов'язки спеціаліста такими зобов'язаннями: *«своїми знаннями й досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення; звертати увагу слідчого, прокурора та суду на обставини, що пов'язані з виявленням і закріпленням слідів; використовувати усі сучасні науково-технічні засоби необхідні для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії тільки у технічно справному стані»*.

Виявлено, що одним із процесуальних обов'язків спеціаліста, як учасника слідчого експерименту під час розслідування ДТП, є надання консультативної допомоги щодо: організації і техніки експерименту; розстановці його учасників; визначення змісту дій; дотримання необхідних заходів безпеки під час його виконання, а також у процесі фіксації та оцінюванні результатів слідчого експерименту. Зауважено, що під час оформлення протоколу слідчого експерименту чіткий і правильний опис його перебігу передбачає використання спеціальної термінології для правильного використання якої доцільною є допомога обізнаної особи із спеціальними знаннями. Окреслене сприяє

ефективному використанню спеціальних знань у процесі встановлення та перевірки судових доказів слідчим, прокурором чи судом.

Наголошено, що об'єктивність, повнота та ефективність досудового розслідування кримінального провадження з події ДТП та його судового розгляду забезпечує допомога спеціаліста в конкретній галузі знань, оскільки правовий аналіз події у сукупності з консультаціями та допомогою спеціаліста забезпечують прийняття своєчасних рішень і застосування ефективних заходів для реалізації завдань конкретного кримінального провадження. Виокремлено та схарактеризовано основні форми застосування допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП, серед яких: технічна, консультативна, довідкова, інформаційна, організаційно-технічна.

Обґрунтовано, що слідчий експеримент у процесі розслідування ДТП є досить трудомісткою та складною процесуальною дією, тому її проведення вимагає залучення спеціальних знань обізнаних осіб, що дозволить слідчому: сформувати тактику проведення слідчого експерименту; вибрати об'єкти для проведення тих чи інших дослідів; реконструювати обстановку й обставини скоєної ДТП; якісно провести дослід; зафіксувати перебіг і результати слідчого експерименту; вірно оцінити отримані результати.

Результати аналізування закордонного процесуального законодавства та криміналістичних і процесуальних джерел щодо слідчого експерименту та його регламентації процесуальним законом дозволяють стверджувати, що у кримінальних процесуальних кодексах пострадянських держав цілком слушно регламентовано поряд із слідчим експериментом, перевірка показань на місці, що видається абсолютно виправданим і логічним. Таке закріплення у процесуальному законі ґрунтується на тому, що вони є різними СРД і мають свої завдання та методи й процесуальний порядок проведення. Однак, в чинному КПК України відсутні норми, які регламентують перевірку показань на місці, хоча попередня редакція КПК містила таку слідчу дію, яка охоплювала відтворення обстановки і обставин події, що призводить до ускладнення процесу розслідування та впливає правильне розуміння й

особливості здійснення слідчого експерименту. Наголошено, що кримінальне процесуальне законодавство США та низки країн Європи не закріплює слідчий експеримент як окрему СРД, однак його проводять в межах реконструкції події чи огляду, що дозволяє під час розслідування події ДТП: використовувати експериментальні методи дослідження; проводити комп'ютерне моделювання та спостереження за місцем ДТП з метою з'ясування причин та умов скоєння ДТП; перевіряти показання на місці.

Підтримано ґрунтовне твердження вчених, що головною рисою відмінності слідчого експерименту від інших СРД (перевірки показань на місці; огляду; допиту тощо) є його дослідний характер. Акцентовано, що під час розслідування ДТП слідчий експеримент може включати відтворення обстановки та обставин певної події чи їх реконструкцію, якщо слідчий експеримент проводять за участю підозрюваного, потерпілого чи свідка. Наголошено на необхідності доповнення чинного КПК України окремою нормою, що регламентуватиме проведення перевірки показань на місці, яка за своєю природою відрізняється від слідчого експерименту. Вказано, що така регламентація дозволить розмежувати ці СРД, збільшить ефективність дослідів і перевірку показань конкретних учасників на місці події.

Акцентовано, що рішення про залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування ДТП обумовлюється з одного боку вимогами закону, а з іншого – слідчою ситуацією, коли вирішити їх без залучення спеціальних знань неможливо. Опрацювання емпіричних джерел і праць вчених дозволило констатувати, що на підготовчому етапі слідчого експерименту використання спеціальних знань умовно поділяють на: *теоретичну*, що передбачає впорядкування складових СРД шляхом узагальнень і розумових висновків; *практичну* спрямовану на створення найкращих умов для проведення СРД.

Доведено, що для надання допомоги у підготовці слідчого експерименту спеціаліста залучають для допомоги: у вивченні матеріалів події ДТП; у проведенні допиту свідків; визначенні переліку необхідних технічних засобів

тощо. Встановлено, що належне використання спеціальних знань на етапі підготовки слідчого експерименту в кримінальному провадженні допомагає слідчому в отриманні доказової та орієнтуючої інформації. Вказано, що взаємодія слідчого зі спеціалістом є доцільною у випадку оцінювання показань учасників події ДТП, оскільки вони могли забути або свідомо спотворити окремі аспекти розслідуваної події. Це лягає в основу прийняття рішення про проведення слідчого експерименту та виявлення необхідності надання допомоги спеціалістом під час його підготовки та проведення із: відтворення обстановки конкретної події ДТП; підготовки відповідних засобів і знарядь.

Наголошено, що успішність слідчого експерименту безпосередньо залежить від його безконтактного проведення, тому слідчий має забезпечити автономну роботу кожного учасника даної слідчої дії, особливо це стосується зустрічей підозрюваних; підозрюваного та потерпілого; свідків тощо. Виявлено, що до основних видів слідчого експерименту, коли встановлюють механізм події ДТП із застосуванням спеціальних знань, відносяться слідчі експерименти для перевірки: можливості бачити в певних умовах подію ДТП; можливості чути звуки; можливості сприймати факти за допомогою тих чи інших технічних засобів; можливості вчинення події ДТП у певний проміжок часу; спеціальних знань і професійних навичок підозрюваної особи; а також встановлення механізму події ДТП і механізму утворення слідів на місці скоєння ДТП.

Результати аналізування слідчої та експертної практики дозволяють стверджувати, що найбільш актуальним і проблематичним залишається встановлення механізму події ДТП із застосуванням різних методів. Під механізмом ДТП запропоновано розуміти *«динамічний процес, утворений сукупністю подій, що відбуваються в системі «водій – автомобіль – дорога – пішохід», що тягнуть за собою небезпечні для життя і здоров'я наслідки»*. Зазначено, що поняття «механізм розвитку ДТП» пов'язане з поняттям «технічний стан транспортного засобу», що розглядають з точки зору його справності, а також – характеру пошкоджень отриманих в результаті ДТП, та

виокремлено комплекси обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шляхом проведення слідчого експерименту.

Проаналізовано, узагальнено та висвітлено особливості окремих видів слідчих експериментів, що на практиці найчастіше проводять слідчі під час розслідування ДТП, які потребують залучення спеціальних знань і важливі з точки зору методики їх розслідування, а саме: *слідчий експеримент з метою визначення оглядовості; слідчий експеримент з метою встановлення швидкості транспортного засобу за умови наближення до місця ДТП; встановлення швидкості пішохода; слідчий експеримент з метою визначення радіуса повороту ТЗ; слідчий експеримент з метою встановлення можливості водія уникнути ДТП.*

Аргументовано, що на робочій стадії слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП завдання використання спеціальних знань залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Завдання запропоновано об'єднати у такі групи: *організаційно-технічні; техніко-криміналістичні; консультативні; довідкові; інформаційні; комунікативні*, наведено їх розгорнуту характеристику. Встановлено, що на робочій стадії проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП безпосередні завдання залежать від ряду чинників, а саме: виду слідчого експерименту; спеціальних знань, які використовують під час проведення дослідів; змісту експериментальних дій; учасників даної СРД. Вказано, що ретельне вивчення цих завдань є запорукою правильного обрання оптимальної тактики використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП.

Констатовано, що результативність і доказова цінність практичних дослідів із визначення видимості залежить від забезпечення максимального дотримання дорожніх, погодних й інших умов, які мали місце на момент скоєння події ДТП, а головними умовами, які практично неможливо реконструювати, є погодні та дорожні умови, а тому необхідно максимально оперативно готувати та проводити слідчий експеримент із визначення

видимості і його бажано провести відразу після огляду місця події. Зауважено, що умовою отримання точних даних про реальну максимальну видимість в умовах ДТП необхідно проводити слідчий експеримент на місці події та використовувати транспортний засіб, що брав участь у даному ДТП, або аналогічний йому.

Зазначено, що на практиці видимість встановлюють двома способами – *статичним* (транспортний засіб віддаляється від місця зіткнення до точки, з якої можна побачити об'єкт) і *динамічним* (точку видимості об'єкта визначають під час руху транспортного засобу); вибір способу проведення відтворення залежить від обставин розслідуваної ДТП. Вказано, що кожний із наведених способів має право на існування і є максимально точним лише за умови злагодженої дії усіх учасників слідчого експерименту та їх професіоналізму. Акцентовано, що під час проведення слідчих експериментів, пов'язаних із зоровими здібностями, слідчому необхідно брати до уваги особливості зору тих, чиї показання досліджуються чи перевіряються, та враховувати дефекти відчуття кольору, гостроту зору тощо. Тільки за таких умов гарантується адекватність змодельованої (відтвореної) ситуації тій реальній обстановці, в якій скоєно ДТП; за інших обставин припускають відому ступінь імовірності.

Зауважено, що протокол слідчого експерименту має містити докладно викладені умови, хід і результати дослідів, а також вказівку: з якою метою, коли, де та у яких умовах він проводився; як конкретно здійснено відтворення обстановки та обставин події; якою була послідовність, ким та скільки разів проводились досліді; які було отримано результати. Зазначено, що факти залучення спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту фіксуються у вступній частині протоколу, коли наводяться повні відомості про особу спеціаліста, залученого до проведення слідчого експерименту. У випадку участі у слідчому експерименті в якості спеціаліста судового експерта в протоколі вказують також відомості про присвоєння кваліфікації судового експерта; стаж експертної роботи тощо. Крім інформації про залучення спеціаліста до протоколу вносять відомості про використані технічні засоби; їх

характеристики; умови та порядок застосування. Вся ця інформація доводиться до відома учасників слідчого експерименту.

Встановлено, що характер виконуваних дослідів у слідчому експерименті під час розслідування ДТП обумовлює застосування конкретного виду фіксації, однак, враховуючи динамічність дослідів під час встановлення механізму події ДТП рекомендовано використовувати безперервний відеозапис. Це зумовлюється тим, що наявність повної картини експериментальних дій значно полегшує слідчому оцінювання отриманої доказової інформації. Зазначено, що відеозапис, на відміну від інших способів фіксації, дозволяє наочно відобразити динамічні елементи змісту дослідів, а саме: самостійність у демонстрації обстановки; зміст окремих дій; реакцію учасників тощо. Відеозапис запропоновано розглядати як інформаційну модель слідчого експерименту, що дозволяє в подальшому звернутись до її змісту для оцінювання результатів, а також під час застосування відеозапису враховувати структуру інформації, яка підлягає обов'язковій фіксації.

Результати аналізування наукових праць, слідчої і судової практики дозволили виокремити й схарактеризувати типові помилки, яких припускаються у процесі складання протоколів слідчих експериментів із використанням спеціальних знань під час розслідування ДТП та об'єднати у такі групи: *процесуальну* – недотримання процесуальних вимог до оформлення проведених експериментальних дій; *організаційну* – неповнота протоколу слідчого експерименту; *логічну* – недотримання послідовності під час описування експериментальних дій; *методичну* – зайва інформація у протоколі слідчого експерименту; *лінгвістичну* – граматичні, стилістичні та пунктуаційні помилки. Наведено приклади таких помилок.

Зазначено, що важливість використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту на стадії оцінювання пов'язана із тим, що: сприяє вдосконаленню професійних якостей спеціаліста та слідчого; створює умови для повторної чи додаткової СРД з метою усунення виявлених помилок; формує підстави для висунення версій і планування подальшого розслідування.

Окрема увага під час оцінювання результатів слідчого експерименту має приділятися достовірності та імовірності висновків слідчого та суду під час дослідження обставин розслідуваної ДТП. Наголошено на необхідності розрізняти достовірність отриманих результатів слідчого експерименту та достовірність висновків, що зроблені слідчим або судом на базі отриманих результатів слідчого експерименту.

Узагальнення та систематизація наукових і законодавчих джерел дозволили констатувати, що оцінювання доказів слідчий, прокурор або суддя здійснюють за своїм внутрішнім переконанням, яке базується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності на підставі закону та правосвідомості, а змістовно це ґрунтується: на формуванні критеріїв оцінювання; на підставі визначених критеріїв встановлення відповідності отриманих результатів поставленим завданням; на здійсненні коригування практичної діяльності або прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях шляхом встановлення відповідності чи невідповідності отриманих результатів очікуванню. Акцентовано, що результати слідчого експерименту необхідно розглядати тільки у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження.

Підтримана позиція вчених, які пропонують поділяти результати слідчого експерименту залежно від поставленої мети та визначених завдань на: *позитивні; негативні; вірогідні*. Акцентовано, що оцінюючи використання спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП слідчий має вирішити питання повноти реалізації запланованих завдань із застосуванням спеціальних знань і визначити ефективність їх використання для отримання достовірних результатів. Встановлено, що до оцінювання результатів слід обов'язково залучати спеціаліста, який: у консультативній формі сприяє оцінюванню застосованих методів та отриманих результатів; допомагає виявити певні недоліки, що пов'язані із застосуванням спеціальних знань; консультує під час формування висновку стосовно результатів відтворення дій, обстановки чи обставин певної

події або проведення запланованих дослідів чи експериментальних дій.

Доведено, що процес оцінювання результатів слідчого експерименту полягає в: перевірці правильності відтворених умов й обстановки, в яких проводився слідчий експеримент; перевірці правильності проведення експериментальних дій, належності їх змісту; оцінюванні особистісних і професійних якостей учасників слідчого експерименту, у тому числі й спеціаліста; оцінюванні достовірності отриманих результатів слідчого експерименту та складених висновків; зіставленні отриманих висновків з іншими доказами у справі.

Наголошено, що оцінюючи застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП слідчий одночасно: встановлює повноту вирішення завдань із застосуванням спеціальних знань під час проведення експериментальних дій; виявляє помилки, яких припустилися учасники дослідів, і визначає шляхи їх усунення (за можливості); сприяє вдосконаленню професіоналізму спеціаліста і самого слідчого; вносить корективи у план розслідування ДТП; обґрунтовує необхідність додаткових (наприклад, призначення судової автотехнічної експертизи) або повторних (наприклад, повторного слідчого експерименту) СРД.

Встановлено, що залежно від виду ДТП та обставин, які їй передували, застосовують різні методичні підходи до визначення загальної та конкретної видимості у темний час доби під час проведення слідчого експерименту. Докладно розглянуто етапи проведення слідчих експериментів із визначення загальної та конкретної видимості та визначено якщо ДТП сталася за відсутності світла фар зустрічного ТЗ, то підготовчий етап містить заходи щодо: добирання учасників експерименту, ТЗ (який брав участь у ДТП або його замінює) і перешкоди на яку скоєно наїзд (ТЗ, пішохід-статист, манекен тощо); погодження часу проведення експерименту; реконструкції ділянки проведення експерименту; забезпечення експериментальних дій.

Зазначено, що слідчий експеримент із визначення параметрів руху

автомобіля під час розгерметизації його колеса в дорожніх умовах показали, що статичний радіус шини змінюється залежно від надлишкового тиску повітря за експонентним законом. Обґрунтовано, що проведений слідчий експеримент дозволяє спеціалістам-автотехнікам з достатньою точністю визначити параметри траєкторії транспортних засобів, які рухаються з розгерметизованим колесом, що у подальшому під час проведення судової експертизи надає можливість експерту-автотехніку провести відповідне технічне оцінювання дій водія й розв'язати питання технічної можливості попередження даної ДТП.

Доведено, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути використані об'єктивні та суб'єктивні методи визначення швидкості руху ТЗ, які слідчий може застосувати під час проведення слідчого експерименту залучивши спеціаліста-автотехніка. До об'єктивних ознак, що дають можливість визначити швидкість ТЗ, належать сліди гальмування (юз), які залишаються на дорожньому покритті під час блокування коліс. У випадку, коли відома довжина слідів гальмування, швидкість ТЗ визначають розрахунковим методом за відповідними формулами. Зауважено, що здебільшого сучасні ТЗ обладнуються гальмівними системами, що не допускають блокування коліс та утворення слідів юза. За таких умов слідчий має брати до уваги показання водія, свідків, потерпілих. Такий спосіб визначення швидкості ТЗ здебільшого пов'язаний із неминучими похибками та розбіжностями в свідченнях і його відносять до суб'єктивних методів.

Визначено, що слідчий експеримент у процесі розслідування події ДТП цілком справедливо можна віднести до складних в організаційному плані та трудомістких СРД, оскільки у ході його проведення: задіяно значну кількість осіб, у тому числі й спеціалістів різних галузей знань; проводяться експериментальні дії; відтворюється механізм скоєння події ДТП; застосовуються різні технічні засоби тощо. Констатовано, що слідчий має здійснювати безпосередній контроль за всіма діями у ході слідчого експерименту під час розслідування ДТП, який спрямований на перевірку

раніше отриманих доказів чи отримання нових доказів, фіксування усіх проведених дій.

Обґрунтовано, що кожний використаний під час слідчого експерименту ТЗ має конкретне технічне призначення та обмеження застосування залежно від завдань даної СРД. Це безпосередньо впливає на характер, зміст і обсяги даних про обставини розслідуваної ДТП, що мають значення для даного кримінального провадження й одержуються в результаті їх застосування. Виокремлено та систематизовано об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на особливості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП: *а) об'єктивні чинники об'єднують:* особливості механізму вчинення події ДТП; особливості місця та часу проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП; наявність у організатора слідчого експерименту необхідних для його проведення ТЗ і спеціалістів, що з ними працюють; технічна справність ТЗ та їх придатність в умовах, що склались під час слідчого експерименту, вирішити конкретні завдання щодо виявлення й фіксування інформації; вилучення носіїв такої інформації; дослідження вилучених носіїв тощо; *б) до суб'єктивних чинників відносять:* рівень професіоналізму особи, яка використовує ТЗ (дізнавача, слідчого, прокурора, спеціаліста тощо); поведінка учасників слідчого експерименту має спрямовуватись на сприяння його проведенню й використанню ТЗ.

Встановлено, що покращення якості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП доцільно реалізувати в межах службової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, фахівців-криміналістів у напрямках особливостей застосування сучасних ТЗ під час розслідування подій ДТП. Констатовано, що вдосконалення застосування ТЗ під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП має бути спрямоване не тільки на посилення відповідальності осіб зі спеціальними знаннями для здійснення технічного контролю за справністю ТЗ і їх придатністю до застосування, а також на

процедури паспортизації, калібрування, сертифікації ТЗ, а запровадження сучасних ТЗ і технологій в практику проведення слідчого експерименту має відбуватись на основі європейських стандартів якості з орієнтуванням на «Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 у сферу дослідження місця події».

Ключові слова: автотранспортна експертиза, випробування, доказ, дорожньо-транспортна подія, дослід, досудове розслідування, експериментальні дії, експерт, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, механізм події, оцінка доказів, оцінювання результатів, прокурор, реконструкція, слідчий експеримент, слідчий, спеціаліст, спеціальні знання, суд, судова експертиза, судовий експерт, технічний засіб, транспортний засіб, фіксування процесу.

SUMMARY

Varlakhov V. O. The use of special knowledge when conducting an investigative experiment during the investigation of traffic incidents. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

PhD thesis by the specialty 081 "Law" (Field of Study 08 Law). – National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" of the Ministry of Justice of Ukraine. – Kharkiv, 2024.

The dissertation work is devoted to the development of theoretical, methodical and forensic recommendations for the use of special knowledge during the assignment and conduct of an investigative experiment in the process of investigating traffic incidents.

The generalization of the work of scientists made it possible to establish that experiments are a separate component of the process of applying special knowledge, since the researcher directs all his attention not only to the knowledge of the external signs of the object, but also to the search for ways to solve certain issues. In the process of conducting such an investigative action as an investigative experiment during the investigation of road accidents, there is a need to involve specialists with relevant special knowledge in the process of knowledge. The results of the analysis of scientific and special works made it possible to state that they highlight the conceptual foundations of the application of special knowledge in the criminal process, namely: the prerequisites for their involvement during the investigation of criminal offenses are outlined; the concept of special knowledge and its content are defined; forms of implementation are established, etc.

It was established that the effectiveness of the application of special knowledge during the conduct of an investigative experiment in the process of investigating a road accident is influenced by interrelated factors, which are proposed to be combined into groups: legal, tactical and organizational. It is noted that the application of the experimental research method during the pre-trial investigation of road accident events and their judicial review is carried out in the forms of:

independent procedural action – investigative or judicial experiment, when the experiments constitute the main content of the action of the investigative body or court; individual elements or components of the investigative or judicial action, when the experiment itself is not dominant in the procedural activity of the participants in the process.

It has been proven that Part 1 of Article 71 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine should be worded as follows: a specialist in criminal proceedings is a person who has special knowledge and skills that determine his or her competence in the event of being involved in an appropriate manner to provide practical assistance, consultation, explanation, information or conclusion during a pre-trial investigation and trial on issues requiring relevant special knowledge and skills. It is proposed to add to Part 2 of this article an addition regarding the specialist's liability for knowingly false explanations, consultations, etc., since this may negatively affect the conclusions drawn by the organizers of the investigative experiment during the investigation of a criminal offense. In addition, it is necessary to supplement the duties of a specialist with the following obligations: "to contribute with his or her knowledge and experience to the detection and fixation of traces of a criminal offense; to draw the attention of the investigator, prosecutor and court to the circumstances related to the detection and fixation of traces; use all modern scientific and technical means necessary for carrying out a specific investigative (detective) action only in a technically sound condition.

It was found that one of the procedural duties of a specialist, as a participant in an investigative experiment during a road accident investigation, is to provide advisory assistance regarding: the organization and technique of the experiment; the arrangement of its participants; determining the content of the actions; compliance with the necessary safety measures during its implementation, as well as in the process of recording and evaluating the results of the investigative experiment. It was noted that when drawing up the protocol of an investigative experiment, a clear and correct description of its course involves the use of special terminology, for the correct use of which it is advisable to seek the help of a knowledgeable person with

special knowledge. The above contributes to the effective use of special knowledge in the process of establishing and verifying forensic evidence by the investigator, prosecutor or court.

It is emphasized that the objectivity, completeness and effectiveness of the pre-trial investigation of criminal proceedings on the event of a road accident and its judicial review is ensured by the assistance of a specialist in a specific field of knowledge, since the legal analysis of the event in conjunction with consultations and assistance of a specialist ensure the adoption of timely decisions and the application of effective measures to implement the tasks of a specific criminal proceeding. The main forms of application of specialist assistance during the conduct of an investigative experiment in the process of investigating a road accident are identified and characterized, including: technical, advisory, reference, informational, organizational and technical. It is substantiated that the investigative experiment in the process of investigating a road accident is a rather laborious and complex procedural action, therefore its conduct requires the involvement of specialized knowledge of knowledgeable persons, which will allow the investigator to: form the tactics of conducting an investigative experiment; select objects for conducting certain experiments; reconstruct the situation and circumstances of the accident; conduct experiments qualitatively; record the course and results of the investigative experiment; correctly assess the results obtained.

The results of the analysis of foreign procedural legislation and forensic and procedural sources on the investigative experiment and its regulation by procedural law allow us to assert that the criminal procedural codes of the post-Soviet states quite rightly regulate, along with the investigative experiment, the verification of testimony on the spot, which seems absolutely justified and logical. Such consolidation in the procedural law is based on the fact that they are different SRD and have their own tasks and methods and procedural procedure. However, the current CPC of Ukraine does not contain norms regulating the verification of testimony on the spot, although the previous edition of the CPC contained such an investigative action that covered the reproduction of the situation and circumstances

of the event, which complicates the investigation process and affects the correct understanding and features of the implementation of the investigative experiment. It is emphasized that the criminal procedural legislation of the USA and a number of European countries does not establish an investigative experiment as a separate SRD, however, it is carried out within the framework of the reconstruction of the event or inspection, which allows during the investigation of a road accident to: use experimental research methods; conduct computer modeling and observation of the accident scene in order to clarify the causes and conditions of the accident; verify testimony on the spot.

The well-founded statement of scientists that the main feature that distinguishes an investigative experiment from other SRDs (verification of testimony on the spot; inspection; interrogation, etc.) is its research nature is supported. It is emphasized that during the investigation of a road accident, an investigative experiment may include the reproduction of the situation and circumstances of a certain event or their reconstruction, if the investigative experiment is conducted with the participation of a suspect, victim or witness. It is emphasized that the need to supplement the current CPC of Ukraine with a separate norm that will regulate the verification of testimony on the spot, which by its nature differs from an investigative experiment. It is indicated that such regulation will allow to distinguish these SRDs, increase the effectiveness of experiments and verification of testimony of specific participants at the scene of the incident. It is emphasized that the decision to involve special knowledge during the conduct of an investigative experiment in the process of investigating a road accident is determined, on the one hand, by the requirements of the law, and on the other hand, by the investigative situation, when it is impossible to resolve them without the involvement of special knowledge. The study of empirical sources and works of scientists allowed us to state that at the preparatory stage of an investigative experiment, the use of special knowledge is conventionally divided into: theoretical, which involves ordering the components of the SRD through generalizations and mental conclusions; practical, aimed at creating the best conditions for conducting the SRD.

It has been proven that to provide assistance in the preparation of an investigative experiment, a specialist is involved to help: in studying the materials of the accident; in conducting witness interrogations; in determining the list of necessary technical means, etc. It has been established that the proper use of special knowledge at the stage of preparing an investigative experiment in criminal proceedings helps the investigator in obtaining evidentiary and orienting information. It is indicated that the interaction of the investigator with the specialist is appropriate in the case of evaluating the testimony of the participants in the accident, since they could forget or deliberately distort certain aspects of the event under investigation. This forms the basis for making a decision to conduct an investigative experiment and identifying the need for specialist assistance during its preparation and conduct in: recreating the circumstances of a specific traffic accident; preparing appropriate tools and equipment.

It is emphasized that the success of an investigative experiment directly depends on its contactless conduct, therefore the investigator must ensure the autonomous work of each participant in this investigative action, especially when it comes to meetings of suspects; suspect and victim; witnesses, etc. It was found that the main types of investigative experiments, when establishing the mechanism of a traffic accident with the use of special knowledge, include investigative experiments to verify: the ability to see the traffic accident in certain conditions; the ability to hear sounds; the ability to perceive facts using certain technical means; the ability to commit a traffic accident in a certain period of time; special knowledge and professional skills of the suspect; as well as establishing the mechanism of the traffic accident and the mechanism of the formation of traces at the scene of the traffic accident. The results of the analysis of investigative and expert practice allow us to state that the most relevant and problematic remains the establishment of the mechanism of the traffic accident using various methods. The mechanism of a road accident is proposed to be understood as “a dynamic process formed by a set of events occurring in the system “driver – car – road – pedestrian”, which entail consequences dangerous to life and health”. It is noted that the concept of

“mechanism of road accident development” is related to the concept of “technical condition of a vehicle”, which is considered from the point of view of its serviceability, as well as the nature of the damage received as a result of a road accident, and complexes of circumstances are identified that are subject to establishment during the investigation by conducting an investigative experiment.

The features of certain types of investigative experiments that are most often conducted by investigators in practice during the investigation of road accidents, which require the involvement of special knowledge and are important from the point of view of the methodology of their investigation, namely: an investigative experiment to determine visibility; an investigative experiment to determine the speed of a vehicle when approaching the accident site; determining the speed of a pedestrian; an investigative experiment to determine the turning radius of a vehicle; an investigative experiment to determine the driver's ability to avoid an accident.

It is argued that at the working stage of an investigative experiment in the process of investigating a road accident, the tasks of using special knowledge depend on the specific type of investigative experiment and the form of involvement of a specialist. It is proposed to combine the tasks into the following groups: organizational and technical; technical and forensic; advisory; reference; informational; communicative, their detailed characteristics are given. It has been established that at the working stage of conducting an investigative experiment in the process of investigating a road accident, the immediate tasks depend on a number of factors, namely: the type of investigative experiment; special knowledge used during the experiments; the content of experimental actions; participants in this SRD. It is indicated that a thorough study of these tasks is the key to the correct choice of optimal tactics for using special knowledge during the investigative experiment in the process of investigating a road accident.

It has been established that the effectiveness and evidentiary value of practical experiments on determining visibility depends on ensuring maximum compliance with the road, weather and other conditions that occurred at the time of the accident, and the main conditions that are practically impossible to reconstruct are weather and

road conditions, and therefore it is necessary to prepare and conduct an investigative experiment on determining visibility as quickly as possible and it is desirable to conduct it immediately after inspecting the scene. It was noted that the condition for obtaining accurate data on the actual maximum visibility in the conditions of a road accident is to conduct an investigative experiment at the scene of the accident and use the vehicle that participated in the accident or a vehicle similar to it.

It is noted that in practice, visibility is established in two ways - statically (the vehicle moves away from the collision site to the point from which the object can be seen) and dynamically (the point of visibility of the object is determined while the vehicle is moving); the choice of the method of reproduction depends on the circumstances of the accident under investigation. It is indicated that each of the above methods has the right to exist and is maximally accurate only under the condition of coordinated action of all participants in the investigative experiment and their professionalism. It is emphasized that when conducting investigative experiments related to visual abilities, the investigator must take into account the peculiarities of the vision of those whose testimony is being investigated or verified, and take into account defects in color perception, visual acuity, etc. Only under such conditions is the adequacy of the simulated (reproduced) situation to the real situation in which the accident occurred guaranteed; in other circumstances, a known degree of probability is assumed.

It is noted that the protocol of the investigative experiment should contain a detailed description of the conditions, course and results of the experiments, as well as an indication of: for what purpose, when, where and under what conditions it was conducted; how specifically the situation and circumstances of the event were reproduced; what was the sequence, by whom and how many times the experiments were conducted; what results were obtained. It is noted that the facts of involving special knowledge in the process of conducting the investigative experiment are recorded in the introductory part of the protocol, when full information about the person of the specialist involved in conducting the investigative experiment is provided. In the case of participation in the investigative experiment as a forensic

expert specialist, the protocol also indicates information about the assignment of the qualification of a forensic expert; length of expert work, etc. In addition to information about the involvement of a specialist, the protocol includes information about the technical means used; their characteristics; conditions and procedure for application. All this information is brought to the attention of the participants in the investigative experiment.

It has been established that the nature of the experiments performed in the investigative experiment during the investigation of a road accident determines the use of a specific type of recording, however, taking into account the dynamics of the experiments during the establishment of the mechanism of the road accident, it is recommended to use continuous video recording. This is due to the fact that the presence of a complete picture of the experimental actions greatly facilitates the investigator's assessment of the obtained evidentiary information. It is noted that video recording, unlike other recording methods, allows you to clearly display the dynamic elements of the content of the experiments, namely: independence in demonstrating the situation; the content of individual actions; the reaction of the participants, etc. It is proposed to consider the video recording as an information model of the investigative experiment, which allows you to further refer to its content to evaluate the results, as well as to take into account the structure of the information that is subject to mandatory recording when using video recording.

The results of the analysis of scientific works, investigative and judicial practice allowed us to identify and characterize typical errors that are made in the process of compiling protocols of investigative experiments using special knowledge during the investigation of a road accident and combine them into the following groups: procedural – failure to comply with procedural requirements for the registration of experimental actions; organizational – incompleteness of the protocol of the investigative experiment; logical – failure to comply with the sequence when describing experimental actions; methodological – unnecessary information in the protocol of the investigative experiment; linguistic – grammatical, stylistic and punctuation errors. Examples of such errors are given. It is noted that the importance

of using special knowledge during the conduct of an investigative experiment at the evaluation stage is due to the fact that: it contributes to the improvement of the professional qualities of the specialist and the investigator; creates conditions for repeated or additional SRD in order to eliminate the identified errors; forms the basis for putting forward versions and planning further investigation. Special attention when evaluating the results of an investigative experiment should be paid to the reliability and plausibility of the conclusions of the investigator and the court during the study of the circumstances of the accident under investigation. It is emphasized that it is necessary to distinguish between the reliability of the obtained results of an investigative experiment and the reliability of the conclusions made by the investigator or the court on the basis of the obtained results of the investigative experiment.

The generalization and systematization of scientific and legislative sources allowed us to state that the evaluation of evidence is carried out by the investigator, prosecutor or judge according to his internal conviction, which is based on a comprehensive, complete and objective consideration of all circumstances of the criminal proceedings in their entirety on the basis of the law and legal consciousness, and in content it is based on: the formation of evaluation criteria; on the basis of certain criteria for establishing the compliance of the obtained results with the tasks set; on the implementation of adjustments to practical activities or making procedural decisions in criminal proceedings by establishing the compliance or non-compliance of the obtained results with the expected ones. It is emphasized that the results of the investigative experiment should be considered only in conjunction with other materials of the criminal proceedings.

The position of scientists who propose to divide the results of the investigative experiment depending on the set goal and the specified tasks into: positive; negative; probable. It is emphasized that when assessing the use of special knowledge in the process of conducting an investigative experiment during the investigation of a road accident, the investigator must resolve the issue of the completeness of the implementation of the planned tasks with the use of special knowledge and determine

the effectiveness of their use to obtain reliable results. It has been established that a specialist should be involved in the evaluation of the results, who: in an advisory form contributes to the evaluation of the methods used and the results obtained; helps to identify certain shortcomings associated with the use of special knowledge; advises when forming a conclusion regarding the results of reproducing actions, situations or circumstances of a certain event or conducting planned experiments or experimental actions.

It is proven that the process of evaluating the results of an investigative experiment consists of: checking the correctness of the recreated conditions and the environment in which the investigative experiment was conducted; checking the correctness of the experimental actions, the appropriateness of their content; assessing the personal and professional qualities of the participants in the investigative experiment, including the specialist; assessing the reliability of the obtained results of the investigative experiment and the drawn conclusions; comparing the obtained conclusions with other evidence in the case.

It is emphasized that when evaluating the application of special knowledge during the conduct of an investigative experiment in the process of investigating a road accident, the investigator simultaneously: establishes the completeness of solving tasks with the application of special knowledge during the conduct of experimental actions; identifies errors made by the participants of the experiments and determines ways to eliminate them (if possible); contributes to the improvement of the professionalism of the specialist and the investigator himself; makes adjustments to the accident investigation plan; justifies the need for additional (for example, the appointment of a forensic auto-technical examination) or repeated (for example, a repeated investigative experiment) SRD.

It was established that, depending on the type of accident and the circumstances preceding it, different methodological approaches are used to determine general and specific visibility in the dark during the investigative experiment. The stages of conducting investigative experiments to determine general and specific visibility were considered in detail and it was determined that if the

accident occurred in the absence of headlights of an oncoming vehicle, then the preparatory stage includes measures regarding: selection of experiment participants, vehicle (which participated in the accident or replaces it) and the obstacle that was hit (vehicle, pedestrian extra, mannequin, etc.); coordination of the time of the experiment; reconstruction of the experimental site; securing experimental actions.

It is noted that the investigative experiment to determine the parameters of the vehicle's movement during the depressurization of its wheel in road conditions showed that the static radius of the tire changes depending on the excess air pressure according to an exponential law. It is substantiated that the conducted investigative experiment allows automotive specialists to determine with sufficient accuracy the parameters of the trajectory of vehicles moving with a depressurized wheel, which later during the forensic examination allows the automotive expert to conduct an appropriate technical assessment of the driver's actions and resolve the issue of the technical possibility of preventing this accident. It is proven that during the investigative experiment, objective and subjective methods of determining the speed of the vehicle can be used, which the investigator can apply during the investigative experiment by involving an automotive specialist. Objective signs that make it possible to determine the speed of the vehicle include braking marks (skid marks) that remain on the road surface during wheel locking. In the case when the length of the braking traces is known, the speed of the vehicle is determined by the calculation method using the appropriate formulas. It is noted that most modern vehicles are equipped with brake systems that prevent wheel locking and the formation of skid marks. Under such conditions, the investigator must take into account the testimony of the driver, witnesses, and victims. This method of determining the speed of the vehicle is mostly associated with inevitable errors and discrepancies in the testimony and is classified as subjective methods. It is determined that the investigative experiment in the process of investigating a road accident can quite rightly be classified as organizationally complex and labor-intensive SRD, since during its conduct: a significant number of people are involved, including specialists in various fields of knowledge; experimental actions are carried out; the mechanism of the road

accident is recreated; various technical means are used, etc. It was established that the investigator must exercise direct control over all actions during the investigative experiment during the investigation of a road accident, which is aimed at verifying previously obtained evidence or obtaining new evidence, and recording all actions taken.

It is substantiated that each vehicle used during the investigative experiment has a specific technical purpose and application limitations depending on the tasks of this SRD. This directly affects the nature, content and volume of data on the circumstances of the investigated accident, which are important for this criminal proceeding and are obtained as a result of their use. Objective and subjective factors influencing the features of the use of vehicles during the investigative experiment in the process of investigating a road accident are identified and systematized: a) objective factors combine: features of the mechanism of the accident; features of the place and time of conducting the investigative experiment during the investigation of the road accident; availability of the vehicle necessary for its conduct by the organizer of the investigative experiment and specialists working with them; technical serviceability of the vehicle and their suitability in the conditions that arose during the investigative experiment to solve specific tasks related to the detection and recording of information; extraction of media of such information; study of the extracted media, etc.; b) subjective factors include: the level of professionalism of the person using the vehicle (investigator, investigator, prosecutor, specialist, etc.); the behavior of the participants in the investigative experiment should be aimed at facilitating its conduct and the use of the vehicle.

It has been established that improving the quality of the use of the vehicle during the investigative experiment in the process of investigating a road accident should be implemented within the framework of in-service training, retraining or advanced training of investigators, investigators, prosecutors, forensic specialists in the areas of the features of the use of modern vehicles during the investigation of road accidents. It was found that improving the use of vehicles during an investigative experiment in the process of investigating a road accident should be aimed not only at

increasing the responsibility of persons with special knowledge for carrying out technical control over the serviceability of vehicles and their suitability for use, as well as at the procedures for certification, calibration, and certification of vehicles, and the introduction of modern vehicles and technologies into the practice of conducting an investigative experiment should be based on European quality standards with an orientation to the "Guidelines for the Implementation of ISO/IEC 17020 in the Field of Investigation of the Scene of an Accident".

Key words: motor vehicle examination, testing, evidence, road traffic accident, experiments, pre-trial investigation, experimental actions, expert, criminal offense, criminal proceedings, mechanism of the event, evidence assessment, evaluation of results, prosecutor, reconstruction, investigative experiment, investigator, specialist, special knowledge, court, forensic examination, forensic expert, technical means, vehicle, recording of the process.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Варлахов В. О. Процесуальний статус спеціаліста у кримінальному процесі під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 281–290. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_18.

2. Варлахов В. А., Ковкин В. Н. Особенности экспертного исследования действий водителей транспортных средств при появлении на проезжей части животного. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право, 2011. Вип. 11. С. 469–454.

3. Сабадаш В. А., Клец Д. М., Варлахов В. О. Експертне дослідження параметрів маневреності автомобіля при розгерметизації його колеса. *Вісник Донецької академії автомобільного транспорту*. 2013. № 3. С. 73–79.

4. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв оперативних транспортних засобів на регульованому перехресті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право. 2018. Вип. 18. С. 392–398.

5. Варлахов В. О., Лубенцов А. В. Особливості проведення експертних досліджень системи пасивної безпеки SRS автомобіля по встановленню причин не спрацювання фронтальної подушки безпеки пасажира. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право. 2019. Вип. 19. С. 309–319.

6. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв транспортних засобів на нерегульованих перехрестях під час виконання лівого повороту. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 411–421. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_28.

7. Варлахов В., Свідерський О., Мітуневичус В. Участь спеціаліста в слідчому експерименті із дослідження обставин дорожньо-транспортної події, яка відбулася в темний час доби. *Теорія та практика судової експертизи і*

криміналістики: зб. наук. пр. Харків. Право, 2022. Вип. 3 (28). С. 109–123.

8. Свідерський О., Русітору Ф., Варлахов В. Застосування програмного комплексу TAsolver у дослідженні обставин дорожньо-транспортних пригод, що сталися в умовах обмеженої оглядовості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків. Право. 2021. Вип. 3 (25). С. 114–124. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.08.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Хоробрых П. Н., Варлахов В. А., Ковкин В. Н. Проблема экспертной оценки маневра обгона на перекрестке двухколесных транспортных средств. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: зб. матеріалів засід. «круглого столу», присвяч. 10-річчю створення Севаст. від. Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.)* Харьков. ХНДІСЕ, 2010. С. 124–125.

10. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Залучення у кримінальному провадженні спеціалістів у галузі автотехніки під час проведення слідчих експериментів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.)* Харків. ХНДІСЕ, 2019. С. 286–287.

11. Варлахов В. А. Участие специалиста при осмотре места дорожно-транспортного происшествия, расследуемого на территории Украины. *Aspecte contemporane în expertiza judiciară: teorie și practică : Conferința internațională științificopractică a experților judiciari (Chișinău, 01 Octombrie 2021)*, Chișinău, 2021. Vol. II. P. 50–52.

12. Варлахов В. О. Участь спеціаліста в кримінальному процесі під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021)*. Харків, 2021. С. 18–20.

13. Варлахов В. О. Спеціальні знання у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального*

процесу : мат-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 96–99.

14. Варлахов В. О. Відвід спеціаліста та експерта у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ІСЕ (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 107–109.

15. Фролов А. А., Варлахов В. О., Федорченко В. І. Застосування сучасного програмного забезпечення під час дослідження зіткнень транспортних засобів. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.– практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ІСЕ (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 386–388.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	33
ВСТУП.....	34
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД.....	47
1.1. Наукові дослідження у сфері використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.....	47
1.2. Кримінальна процесуальна регламентація використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.....	72
1.3. Завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо- транспортних подій.....	92
1.4. Регламентація слідчого експерименту за вітчизняним і зарубіжним процесуальним законодавством.....	108
Висновки до розділу 1.....	119
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД.....	124
2.1. Використання спеціальних знань під час підготовки до проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо- транспортних подій.....	124
2.2. Використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій.....	141

2.3. Методичні основи використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП.....	161
2.4. Використання спеціальних знань на заключному етапі слідчого експерименту під час розслідування події ДТП.....	175
Висновки до розділу 2.....	194
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД.....	201
3.1. Застосування спеціальних знань під час оцінювання результатів слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП....	201
3.2. Удосконалення методичного забезпечення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод шляхом використання спеціальних знань.....	215
3.3. Напрями вдосконалення матеріально-технічного забезпечення слідчого експерименту, що потребують застосування спеціальних знань, під час розслідування події ДТП	235
Висновки до розділу 3.....	258
ВИСНОВКИ.....	263
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	275
ДОДАТКИ.....	295

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ККУ – Кримінальний кодекс України

КПКУ – Кримінальний процесуальний кодекс України

ДТП – дорожньо-транспортна пригода

ТЗ – транспортні засоби

СРД – слідча розшукова дія

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспортних засобів складають чи не більшу частину усіх злочинних діянь в Україні, завдаючи шкоди як суспільству в цілому, так і окремій людині. Ці правопорушення завжди пов'язані із травмування чи загибеллю водіїв транспортних засобів, пасажирів, випадкових перехожих; пошкодженням або повним руйнуванням транспортних засобів тощо. Як вказує офіційна статистика, загальна кількість аварій на українських дорогах у 2017 році перевищила 162,5 тисячі, з постраждалими – 27220 ДТП, загинули – 3432 особи, постраждали – 34667 осіб; у 2018 році кількість ДТП із загиблими та постраждалими знизилась на 10 %, загинули 3350 осіб; у 2019 році кількість ДТП із загиблими та постраждалими збільшилась на 7,2 %, загинули – 3454 особи; у 2020 році кількість ДТП із загиблими та постраждалими практично не змінилась, загинули 3541 особа; у 2021 році кількість ДТП із загиблими та постраждалими знизилась на 6,2 %, загинули 3238 осіб; у перший рік масштабного вторгнення росії в Україну кількість ДТП із загиблими та постраждалими скоротилася на 24 %, відомо про 2791 загиблого; у 2023 році кількість ДТП із загиблими та постраждалими становила 23642, загинули 3053 особи [98].

Слідчий експеримент, як окрема слідча (розшукова) дія, передбачає особливі завдання під час розслідування ДТП, що дозволяють перевірити чи уточнити відомості із даного кримінального провадження, а також виявити нові факти, що є важливими для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення. Наведені обставини зумовлюють необхідність застосування спеціальних знань і позначаються на тактиці проведення слідчого експерименту. Згідно узагальнення результатів анкетування така необхідність виникає в 97,2 % випадків. Однак практично спеціаліст залучається під час проведення слідчого експерименту в 57,1 % розслідуваних подій ДТП, у 4,8 %

використовували письмові пояснення спеціаліста, який безпосередньо брав участь в дослідках слідчого експерименту. Доволі широким є консультації, що надає спеціаліст слідчому в процесі підготовки та проведення слідчого експерименту, його фіксування та складання протоколу (66,4 % слідчих). Результати анкетування вказують на підвищення ефективності слідчого експерименту за умови залучення спеціаліста (78,7 % слідчих, 86,7 % інспекторів-криміналістів, 77,4 % судових експертів), у випадках проведення дослідів чи експериментальних дій опитані вказали на обов'язковість залучення спеціаліста відповідної галузі знань (Додатки Б-Д).

Залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП дозволяє слідчому ширше пізнати подію правопорушення та встановити її механізм. Спеціальні знання застосовують у різних формах і мають особливості реалізації у процесі підготовки, проведення та фіксування перебігу слідчого експерименту й оцінювання його результатів. Вирішення завдань слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП залежить від слідчої ситуації в конкретному провадженні; виду слідчого експерименту; галузі знань, що потрібна для проведення слідчого експерименту; форми залучення спеціальних знань й ін. Наведене коло питань потребує глибокого дослідження для вироблення криміналістичних рекомендацій.

Теоретичною основою дослідження стали фундаментальні наукові праці із висвітлення концептуальних засад використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях при цьому коло наукових досліджень стосовно особливостей застосування спеціальних знань є досить широким. Наукові дослідження вчених були спрямовані за такими напрямками: *дослідження загальних положень використання спеціальних знань під час досудового розслідування* – В. Б. Романюк (2002), В. В. Семенов (2006), Д. В. Куриленко (2017), А. М. Тимчишин (2023); *дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень* – П. П. Луцюк (2007), В. І. Дячук (2010), П. Ю. Кравчук (2015),

I. I. Колеснік (2016), Н. В. Тимофєєва (2018), Г. С. Бідняк (2019), А. В. Лісіцький (2023); *дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій* – К. О. Чаплинський (2010), О. А. Кравченко (2012), В. О. Яремчук (2014), Т. М. Балицький (2015), Є. О. Даніч (2018), Ю. П. Поляк (2022); *дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час призначення та проведення судових експертиз* – М. Г. Щербаковський (2015), Е. Б. Сімакова-Єфремян (2017), С. В. Євдокіменко (2017), А. В. Лубенцов (2018), А. Р. Воробчак (2019). Незважаючи на значну кількість фундаментальних досліджень питання застосування спеціальних знань під час слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій залишилось поза їхньою увагою і потребує окремого наукового дослідження в контексті сучасних правових реалій. Наведені обставини засвідчують актуальність дослідження даної теми.

Окреслене вище вказує на актуальність обраної теми дослідження, обумовлює його зміст, структуру, а також засвідчує науково-теоретичну й практичну значущість роботи. Поряд із цим, актуальність роботи обумовлена як невідкладними завданнями запобігання правопорушенням Правил дорожнього руху й необхідністю вдосконалення тактики проведення слідчого експерименту, так і нагальною потребою практики в науково обґрунтованих методичних рекомендаціях із проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тематика відповідає й узгоджується із положеннями Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 рр., що схвалена Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021; Стратегією боротьби із організованою злочинністю, що затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126; положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від

30.09.2019 № 722/2019; пріоритетних напрямів «Правові механізми забезпечення і захисту прав і свобод людини» й «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» на 2021-2025 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної Академії правових наук України від 26.03.2021 № 12–21. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України (протокол № 12 від 06 листопада 2019 року).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта. Метою дисертаційного дослідження є системний, науково-обґрунтований і всебічний розгляд сучасних можливостей отримання доказів у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод за допомогою застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту й розроблення єдиної концепції, що висвітлює теоретичні, методологічні, організаційні та методичні аспекти проведення дослідів під час даної слідчої (розшукової) дії. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- окреслити стан наукових досліджень у сфері використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод;
- надати характеристику кримінальній процесуальній регламентації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод;
- систематизувати завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій;
- виокремити особливості регламентації слідчого експерименту за вітчизняним і зарубіжним процесуальним законодавством;
- схарактеризувати напрями використання спеціальних знань під час підготовки до проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій;

- встановити специфіку використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій;
- висвітлити методичні основи використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП;
- визначити місце використання спеціальних знань на заключному етапі слідчого експерименту під час розслідування події ДТП;
- виявити та розкрити особливості застосування спеціальних знань під час оцінювання результатів слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП;
- сформулювати підходи із удосконалення методичного забезпечення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод шляхом використання спеціальних знань;
- опрацювати напрями вдосконалення матеріально-технічного забезпечення слідчого експерименту, що потребують застосування спеціальних знань, під час розслідування події ДТП.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі досудового розслідування дорожньо-транспортних подій та пов'язані з використанням спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій.

Методи дослідження. В процесі дослідження було застосовано систему методів пізнання, що забезпечує достовірність отриманих результатів і висновків. Методологічною основою дисертації обрано міждисциплінарний підхід, який включає використання комплексу загальнонаукових, філософських і спеціальних методів наукового пізнання, положень теорії доказів, логіки, гносеології, кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи, обрання яких зумовлено об'єктом, предметом, метою та завданням даного дослідження. Історико-правовий метод використовувався під час аналізування

генезису, виявлення характерних тенденцій формування та розвитку наукових поглядів стосовно слідчого експерименту під час розслідування правопорушень, а також процесуальних аспектів дослідження механізму скоєнні дорожньо-транспортних подій й визначення технічних умов та технологій проведення експериментальних дій під час слідчого експерименту (підрозділи 1.1, 1.4, 2.1-2.4, 3.1). Догматичний метод використано під час визначення правових і криміналістичних категорій, з'ясування їх суті для поглибленого вивчення й уточнення понятійно-категоріального апарату використаного в дослідженні (розділи 1-3). Діалектичний метод сприяв вирішенню визначених завдань у динаміці, встановленню кореляційних зв'язків складових провадження слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій і розуміння об'єкта та предмета дослідження й сприяв установленню їх взаємозв'язку та взаємозумовленості (розділи 1-3). Логіко-семантичний і структурно-логічний методи дозволили провести критичне аналізування висвітлених у спеціальній літературі положень і пропозицій, тим самим сприяючи формуванню та викладенню науково-обґрунтованих положень у тексті дисертації та наукових публікаціях (розділи 1-3). Застосування формально-логічного методу забезпечило викладення матеріалу й сформованих висновків і рекомендацій логічно-структуровано та формально-обґрунтовано (розділи 1-3). Сформулювати поняття і сутність використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної події та визначити його юридичну природу дозволило застосування методу структурно-функціонального аналізу (підрозділи 1.2.-1.4, 2.1.-2.4, 3.1.). Широко застосовувались методи статистичного аналізу та соціологічні методи, зокрема, під час аналізування кримінальних проваджень, узагальнення матеріалів анкетування, а також даних офіційної статистики щодо скоєння дорожньо-транспортних пригод.

Емпіричну базу даного дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистики із узагальнення практики процесуальної

діяльності слідчих Національної поліції, публікації в періодичних виданнях, довідкова література, відомчі аналітичні матеріали, інші офіційні документи з інформацією щодо розслідування даної групи правопорушень і проведення слідчих експериментів, а також дані анкетування. В опитуванні (234 респонденти) брали участь практичні працівники Харківської областей України, серед яких опитували: слідчих Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури Харківської області (опитано 81 особу – додаток Б); слідчих Національної поліції України (з областей Черкаської, Сумської, Полтавської, Дніпропетровської – опитано 78 осіб, додаток В), інспекторів-криміналістів відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції за областями України (35 осіб, додаток Г); експертів експертної служби МВС України по областях (40 осіб, додаток Д).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що проведене дисертаційне дослідження за характером і змістом вивчених питань є одним із перших в Україні, комплексним науковим дослідженням загальних засад застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП. За результатами здійснених наукових пошуків сформульовано низку концептуальних наукових положень й обґрунтованих висновків і рекомендацій, серед яких:

уперше:

- виокремлено основні форми застосування допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди: *технічна; консультаційна; довідкова; інформаційна; організаційно-технічна* та надано їм характеристику;

- сформовано криміналістичні рекомендації із застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП;

- окреслено загальну типову систему підготовки слідчого експерименту під час розслідування ДТП в контексті забезпечення використання технічних засобів, що складається із двох етапів (*до виїзду на місце слідчого експерименту; після прибуття на місце слідчого експерименту до його*

початку) та визначено складові кожного етапу;

– запропоновано типові помилки, яких припускаються у процесі складання протоколів слідчих експериментів із використанням спеціальних знань під час розслідування ДТП об'єднати у групи: *процесуальну; організаційну; логічну; методичну; лінгвістичну;*

удосконалено:

– рекомендації щодо доповнення чинного КПК України окремою нормою, що регламентуватиме проведення перевірки показань на місці, що за своєю природою відрізняється від слідчого експерименту оскільки така регламентація дозволить розмежувати ці СРД, збільшить ефективність експериментальних дослідів і перевірку показань конкретних учасників на місці ДТП;

– характеристику окремих видів слідчих експериментів, що найчастіше організовуються слідчими під час розслідування ДТП і потребують залучення спеціальних знань, а саме: *слідчий експеримент з метою визначення оглядовості; слідчий експеримент з метою встановлення швидкості транспортного засобу за умови наближення до місця ДТП, встановлення швидкості пішохода; слідчий експеримент з метою визначення радіуса повороту ТЗ; слідчий експеримент з метою встановлення можливості водія уникнути ДТП;*

– вимоги для забезпечення відповідності протоколу слідчого експерименту своєму призначенню – бути джерелом відомостей про проведення у процесі слідчого експерименту дослідів та отриманих результатів, а саме: складання протоколу незалежною особою; невідкладність складання; об'єктивність; повнота; ясність, точність мови та відсутність суперечностей; викладення у чіткій логічній послідовності;

– алгоритм процесу оцінювання результатів слідчого експерименту, що полягає в: перевірці правильності відтворених умов й обстановки, в яких проводився слідчий експеримент; перевірці правильності проведення експериментальних дій, належності їх змісту; оцінюванні особистісних і

професійних якостей учасників слідчого експерименту, у тому числі й спеціаліста; оцінюванні достовірності отриманих результатів слідчого експерименту та складених висновків; зіставленні отриманих висновків з іншими доказами у справі;

– тактику проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП за умови: дослідження обставин ДТП, що відбулася у темний час доби; якщо ДТП сталася за відсутності світла фар зустрічного технічного засобу; у разі наїзду технічного засобу на рухому перешкоду; дослідження механізму ДТП, який пов'язаний з відведенням одного із транспортних засобів на стадії зближення до моменту зіткнення; визначення параметрів руху автомобіля під час розгерметизації його колеса в дорожніх умовах;

– систематизацію технічних засобів технічні засоби застосованих на робочому етапі слідчого експерименту за напрямками: для фіксування: ходу слідчого експерименту, проведення дослідів і фіксування результатів; для допомоги належно оформити протокол і додатки до нього; для проведення експериментальних дій; для реконструкції ДТП чи створення наближених до неї умов;

дістали подальшого розвитку:

– обов'язки спеціаліста, які запропоновано доповнити такими зобов'язаннями: «своїми знаннями й досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення; звертати увагу слідчого, прокурора та суду на обставини, що пов'язані з виявленням і закріпленням слідів; використовувати усі науково-технічні засоби необхідні для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії»;

– характеристика чинників, що впливають на ефективність застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної події, які об'єднано у групи: правові, тактичні, організаційні;

– функціональні підходи до розуміння сутності окремих випадків залучення фахівців і застосування спеціальних знань для проведення слідчого

експерименту у процесі розслідування ДТП для встановлення механізму розвитку події, серед яких: *слідчий експеримент з метою встановлення оглядовості (видимості), встановлення видимості з робочого місця водія; встановлення видимості пішохода; визначення загальної видимості елементів дороги і конкретної видимості рухомого об'єкта за наявності світла фар зустрічного транспорту; визначення видимості сигналу світлофору;*

– наукові погляди стосовно того, що на підготовчому етапі слідчого експерименту використання спеціальних знань поділяють на складові: теоретичну, що передбачає впорядкування складових СРД шляхом узагальнень і розумових висновків; практичну спрямовану на створення найкращих умов для проведення СРД;

– положення про те, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути використані об'єктивні (наприклад, розрахунок за шириною слідів гальмування) та суб'єктивні (наприклад, за показаннями свідків) методи визначення швидкості руху ТЗ, які слідчий може застосувати під час проведення слідчого експерименту залучивши спеціаліста-автотехніка.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшої розробки і вирішення проблем залучення спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП (*акт впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 11 листопада 2024 р.*);

– *законотворчій діяльності* – задля удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП;

– *у правозастосуванні* – з метою підвищення ефективності діяльності слідчих, прокурорів інших учасників, які залучаються до проведення слідчих експериментів;

– в освітньому процесі – під час розробки освітніх програм першого, другого й третього рівнів освіти, зокрема у проведенні занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Докази і доказування», «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні», «Досудове слідство та судовий розгляд кримінальних справ» та ін., підготовці лекцій, методичних рекомендацій, навчальних посібників, підручників тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, усі сформульовані положення, висновки та пропозиції є результатом власних досліджень. Для отримання наукових результатів було проаналізовано та критично осмислено низку нормативних джерел, наукових досліджень, слідчу та експертну практику; обґрунтовано теоретичні положення та запропоновано слушні рекомендації, спрямовані на удосконалення використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП. Нові наукові результати отримані здобувачем особисто, опубліковані в одноосібно підготовлених наукових працях, так й у співавторстві. У роботах, написаних у співавторстві, дисертанту належить: у статті «Особенности экспертного исследования действий водителей транспортных средств при появлении на проезжей части животного» (співавтор В. Н. Ковкін) – розроблення порядку експериментальних дій, проведення випробувань, узагальнення результатів; у статті «Експертне дослідження параметрів маневреності автомобіля при розгерметизації його колеса» (співавтори В. А. Сабадаш, Д. М. Клец) – планування експерименту, проведення натурних випробувань та розрахунків, формування висновків; у статті «Технічний аналіз дій водіїв оперативних транспортних засобів на регульованому перехресті» (співавтор А. В. Лубенцов) – розроблення алгоритму експерименту, узагальнення отриманих результатів, формулювання висновків; у статті «Особенности проведения экспертных исследований системы пассивной безопасности SRS автомобиля по восстановлению причин не срабатывания фронтальной подушки безопасности пассажира» (співавтор А. В. Лубенцов) – проведення натурних випробувань, проведення розрахунків, узагальнення

результатів, формулювання висновків; у статті «Технічний аналіз дій водіїв транспортних засобів на нерегульованих перехрестях під час виконання лівого повороту» (співавтор А. В. Лубенцов) – аналізування попередніх напрацювань вчених, розробляння алгоритму дослідження, проведення узагальнень та формулювання висновків; у статті «Участь спеціаліста в слідчому експерименті із дослідження обставин дорожньо-транспортної події, яка відбулася в темний час доби» (співавтори О. Свідерський, В. Мітуневичус) – планування та проведення натурних випробувань, проведення розрахунків, узагальнення результатів; у статті «Особливості експертної оцінки дій водіїв транспортних засобів на нерегульованих перехрестях при виконанні лівого повороту (співавтор А. В. Лубенцов) – аналізування та узагальнення напрацювань вчених із даного питання, розроблення ходу дослідження та схем руху транспортних засобів, узагальнення результатів, формування висновків; у статті «Застосування в ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» програмного комплексу «TASolver», при дослідженні обставин дорожньо-транспортних подій, що відбулися в умовах обмеженої оглядовості» (співавтор О. О. Свідерський) – проведення натурних досліджень, збирання інформації, використання програмного комплексу, узагальнення результатів, формування висновків. У ході підготовки дисертаційного дослідження було використано власний досвід роботи судовим експертом. Дисертація є самостійним науковим дослідженням здобувача. Ідеї співавторів опублікованих наукових праць у дослідженні не використовувались.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження доповідались і обговорювались на міжнародних конференціях, засіданнях круглих столів, семінарах: засіданні «круглого столу», присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10-11 червня 2010 року); міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики»

(Харків, 18-19 квітня 2019 року); конференція міжнародна науково-практична а експертів судових «Aspecte contemporane în expertiza judiciară: teorie și practică» (Chișinău, 01 Octombrie 2021); міжнародній науково-практичній конференції-полілогу «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики (Харків, 15-16 квітня 2021 року); IV міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу (Київ, 16 грудня 2022 року); міжнародній науково-практичній конференції з нагоди 100-річчя ННЦ ІСЕ «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (Харків, 10 листопада 2023 року).

Публікації. Основні результати даної наукової роботи опубліковано в 16 наукових працях, а саме: у 9 наукових статтях у фахових виданнях (з них 8 статей у співавторстві) та 7 тезах доповідей на міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять 11 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел (191 найменування на 20 сторінках) і додатків (на 22 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить – 317 сторінок, із них основний текст – 242 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

1.1. Наукові дослідження у сфері використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій

Аналізування практики запобігання правопорушенням у всіх сферах людської діяльності свідчить про залежність її ефективності від використаних під час їх розслідування сучасних засобів і методів, а також застосованих спеціальних знань із різних галузей. Так, слідчому для здійснення розслідування події злочину та пізнання дій злочинця необхідно всебічно, повно та об'єктивно дослідити всі його обставини. Крім того, ефективність процесу розслідування залежить від правильного застосування спеціальних знань і залучення до кримінального провадження відповідних фахівців. Для встановлення потреби практичних працівників у спеціальних знаннях під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП здійснено анкетування 234 респондентів. В опитуванні брали участь працівники слідчих підрозділів представлені слідчими, старшими слідчими, слідчими в особливо-важливих справах здебільшого зі строком роботи, що перевищує 10 років; інспектори криміналісти за посадами: технік-криміналіст; інспектор-криміналіст; керівник відділу криміналістичного забезпечення зі строком роботи здебільшого від 3 до 10 років; експерти експертної служби МВС України за посадами експерт, головний експерт керівник експертного підрозділу здебільшого зі строком роботи від 5 років і більше (Додатки Б-Д).

Згідно статті 2 КПК України «завданнями кримінального провадження є

захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [77]. Наведені завдання містять вимоги до слідчого стосовно забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування правопорушення.

Переконані, що таке завдання не може бути виконане без використання знань, умінь і навичок, які формуються у процесі навчання та практичної діяльності й у подальшому складають компетентність особи. Сучасне досудове розслідування здійснюється з обов'язковим залученням сучасних досягнень науково-технічного прогресу та створених науково-технічних засобів.

Зауважимо, що сучасний розвиток науки обумовлений науково-технічним прогресом, який сприяє виникненню нових знань, застосування яких сприяє розслідуванню правопорушень і допомагає вирішити завдання кримінального судочинства. Прискорений розвиток науки й техніки сприяє формуванню все нових питань, що постають перед слідчими у процесі розслідування правопорушень, і які досить складно, а іноді й неможливо вирішити без залучення обізнаних осіб із спеціальними знаннями. Тому процес пізнання об'єктивної дійсності у кримінальному процесі спирається на використання наукових знань із різних галузей, є складним і вкрай потрібним для встановлення події правопорушення та його розслідування.

У контексті з'ясування сутності та розвитку інституту спеціальних знань генезис їх становлення представляє науковий інтерес. Екскурс в історію свідчить, що у кримінальному процесі спеціальні знання застосовували з давніх давен, коли запрошували осіб для допомоги виконувати складні

завдання під час розслідування. Науковці наголошували, що перші спеціальні знання були як правило практичними, а не науковими, а їхніх носіїв називали «обізнаними людьми». У кримінальному судочинстві спеціальні знання асоціювали здебільшого з поняттям «обізнана особа» – це особи, які мали спеціальні знання й навички; здійснювали різні дослідження; брали участь в оглядах; їх допитували для роз'яснення наукових положень, що мали значення для встановлення істини у справі. Тому органи слідства і суду для надання допомоги у процесі розслідування залучали обізнаних осіб [41, с. 23–24].

У ході історичного розвитку кримінального процесу були напрацьовані традиції та положення, що сприяло становленню науки й удосконаленню законотворчої діяльності; використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві дедалі набувало все більш важливого значення стосовно видів кримінального процесу в різні історичні періоди [28, с. 164–169].

Зазначимо, що коло наукових досліджень стосовно особливостей застосування у кримінальному провадженні спеціальних знань є досить широким. Зупинимось на аналізуванні сучасних найбільш вагомих напрацюваннях вчених, які безпосередньо пов'язані із застосуванням спеціальних знань під час розслідування правопорушень і впливають на їх ефективність. На переконання А. М. Тимчишина наукові дослідження з даного напрямку доцільно об'єднати у такі групи:

- дослідження загальних положень використання спеціальних знань під час досудового розслідування;
- дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;
- дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час призначення та проведення судових експертиз [147, с. 72].

Розглянемо напрацювання вчених із цих напрямів більш докладно.

- *дослідження загальних положень використання спеціальних знань під*

час досудового розслідування:

У дисертації Б. В. Романюка «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» визначено концептуальні засади спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень: окреслено теоретичні та правові основи використання спеціальних знань на сучасному етапі розвитку кримінального судочинства; висвітлено процес використання спеціальних знань під час проведення слідчих дій як самим слідчим, так і з залученням спеціаліста; встановлено процесуальний порядок проведення експертизи у кримінальному судочинстві – від призначення експертизи слідчим до оцінки ним висновку експерта [125].

В. В. Семенов у дисертації «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація, використання)» представив з'ясовані питання із таких напрямів досліджень: зміст спеціальних знань у розслідуванні злочинів окресливши сутність спеціальних знань у розслідуванні злочинів, порядок залучення фахових знань у розслідування злочинів, формування інституту спеціальних знань і його удосконалення у процесі подальшого розвитку криміналістичної науки та експертних підрозділів; організація використання та напрями вдосконалення спеціальних знань у розслідуванні злочинів узагальнивши основні положення організації використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, форми їх застосування, завдання, правові основи й принципи взаємодії суб'єктів використання спеціальних знань у процесі розслідування злочинів, напрями вдосконалення використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів [131].

Д. В. Куриленко у дисертації «Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні» окреслив науково-правові основи інституту обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні виокремивши генезис інституту обізнаних осіб у кримінальному провадженні; поняття види та характеристика обізнаних осіб у кримінальному провадженні; змагальні засади у кримінальному провадженні; встановив шляхи реалізації наводячи засади змагальності щодо залучення обізнаних осіб до кримінального

провадження через: залучення експерта для проведення експертизи; функції спеціаліста у процесуальних діях; правове положення перекладача у кримінальному провадженні; педагог та психолог у процесуальних діях за участю малолітніх і неповнолітніх; ревізор і перевіряючий у кримінальному провадженні) [86].

У дисертації А. М. Тимчишина в межах розгляду питання щодо загальної характеристики спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень висвітлено: генезис наукових уявлень про спеціальні знання; стан дослідження проблем використання спеціальних знань; доктринальні підходи до поняття та змісту спеціальних знань і класифікації суб'єктів їх використання. Досліджуючи питання процесуальних засад використання спеціальних знань під час досудового розслідування вчений зупинився на криміналістичній характеристиці форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; праксеологічних особливостях застосування спеціальних знань під час огляду місця події та у процесі інших слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного. Крім того науковець, дослідивши місце судової експертизи у кримінальному провадженні, окреслив концептуальні підходи до поняття судової експертизи та характеристики її видів; порядок призначення та проведення судової експертизи й оцінки висновку експерта. Окрему увагу вченого пригорнули питання щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як сфери використання спеціальних знань, серед яких кримінальні правопорушення: вчинені із застосуванням комп'ютерних технологій; у сфері господарської діяльності; проти життя та здоров'я особи; проти безпеки руху та експлуатації транспорту [149].

– дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень:

Дисертаційне дослідження П. П. Луцюк «Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів» присвячено криміналістичним, процесуальним та організаційним проблемам

розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів; розкрито особливості етапів розслідування, планування та проведення окремих слідчих дій, використання спеціальних знань і взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального процесу; сформульовано теоретичні положення та конкретні пропозиції із вдосконалення розслідування даного виду злочину [94].

В. І. Дячук у дисертації «Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод» наводить результати проведеного комплексного наукового дослідження інституту спеціальних знань під час розслідування дорожньо-транспортних злочинів; окреслює основні напрями вдосконалення використання спеціальних знань у процесі розслідування дорожньо-транспортних злочинів; презентує розроблені криміналістичні рекомендації з оптимального використання спеціальних автотехнічних знань у процесі проведення слідчих дій, фіксації їхнього ходу і результатів під час розслідування дорожньо-транспортних злочинів; висвітлює особливості призначення та проведення окремих видів експертиз під час розслідування дорожньо-транспортних злочинів і виокремлює можливості судової автотехнічної експертизи [47].

Дисертацію П. Ю. Кравчук «Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв» присвячено вирішенню актуальних проблем щодо використання спеціальних знань як провідного елемента методики розслідування грабежів і розбоїв. Робота висвітлює стан наукової розробленості проблеми використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв, а також сутність і значення спеціальних знань у даному процесі, також визначено роль та основні напрями використання різних видів експертиз і окреслено основні напрями удосконалення їх використання під час розслідування грабежів і розбоїв [69].

Дисертація І. І. Колесника «Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту» є комплексним монографічним дослідженням особливостей розслідування злочинів проти

безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в якій на основі аналізування наукових праць та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень сформовано криміналістичну характеристику даних злочинів і визначено структуру механізму дорожньо-транспортної пригоди; уточнено перелік обставин, що підлягають доказуванню з урахуванням можливої багатозначності обстановки ДТП; визначено типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання та засоби їх вирішення з урахуванням вихідної інформації щодо знаходження на місці ДТП транспортних засобів, їх водіїв, інших учасників дорожнього руху та їх поведінки [57].

У дисертації Н. В. Тимофєєвої «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» знайшло відображення результатів дослідження низки актуальних питань у процесі розслідування злочинів проти безпеки виробництва: проаналізовано генезис наукового знання стосовно використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на виробництві у різні історичні періоди; визначено теоретичні засади поняття та форми використання спеціальних знань і розкрито їх особливості для процесу розслідування даної категорії злочинів; з криміналістичних позицій охарактеризовано поняття і види спеціальних технічних знань, що застосовуються у подібних кримінальних провадженнях; сформовано рекомендації із використання спеціальних знань у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій і розкрито особливості проведення судових експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва [145].

Г. С. Бідняк у монографії «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» навела результати дослідження сучасного стану розвитку криміналістичної науки та правоохоронної практики щодо концептуальних положень використання спеціальних знань під час розслідування шахрайств. Авторка конкретизування поняття спеціальних знань, форми та коло суб'єктів їх використання під час розслідування шахрайств; окреслила проблемні питання, пов'язані із участю спеціаліста у процесі

проведення окремих слідчих (розшукових) дій; розкрила особливості дій спеціаліста під час обшуку, слідчого експерименту, слідчого огляду; визначила особливості проведення різного виду експертиз і обґрунтувала роль висновку експерта у процесі розслідування шахрайств [11].

У дисертаційному дослідженні А. В. Лісіцького «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу» на монографічному рівні розглянуто концептуальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, а саме: з'ясовано стан наукового дослідження проблематики; визначено правові засади використання спеціальних знань під час кримінального провадження; сформульовано визначення поняття, окреслено зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; висвітлено особливості використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики даної категорії злочинів; розглянуто засади використання у розслідуванні спеціальних знань та проаналізовано використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій і призначення судових експертиз [87].

– дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій:

У монографії К. О. Чаплинського «Тактичне забезпечення проведення слідчих дій» з урахуванням сучасного стану розвитку криміналістичної науки розглянуто особливості: організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого огляду, освідування, зняття інформації з каналів зв'язку, обшуку, виїмки, допиту, пред'явлення для впізнання та відтворення обстановки та обставин події (перевірка показань на місці та слідчий експеримент), використання спеціальних знань і способи фіксування результатів слідчих дій [165].

Дисертаційне дослідження О. А. Кравченко «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів»

висвітлює сформовані теоретичні та правові засади застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві України; особлива увага акцентується на висвітленні особливостей застосування спеціальних знань у процесі збирання, дослідження й використання речових доказів у кримінальному процесі України [68].

Дискусійні питання стосовно залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій знайшли відображення в дисертації В. О. Яремчук «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)». Дослідниця розробила теоретичні засади організації і тактики залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; визначила роль спеціаліста у цих діях і розкрила форми допомоги, що надається спеціалістом з урахуванням вимог процесуального законодавства; систематизувала функції спеціаліста у процесі досудового розслідування; окреслила механізм взаємодії слідчого і спеціаліста під час слідчих (розшукових) дій і розробила тактику залучення спеціаліста до таких дій; запропонувала тактичні засоби, які застосовує спеціаліст [180].

У дисертації Т. М. Балицького «Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» розглянуто основні етапи виникнення та розвитку слідчого експерименту як слідчої (розшукової) дії; систематизовано та узагальнено цілі слідчого експерименту та виокремлено його основні види; встановлено вимоги, дотримання яких є обов'язковим під час проведення слідчого експерименту; узагальнено етапи процесу підготовки до проведення слідчого експерименту; окреслено основні положення щодо фіксації та оцінювання результатів слідчого експерименту [6].

Основні положення щодо використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту розглянуто Є. О. Данич в дисертації «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту». Дисертанткою сформульовано теоретичні положення і практичні рекомендації із використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту. В дисертації наведено результати дослідження щодо: стану наукових

досліджень із питань застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту; кримінальної процесуальної регламентації використання спеціальних знань, їх завдань і форм, а також організаційно-технічних засад їх застосування під час проведення слідчого експерименту; оцінювання результатів слідчого експерименту із застосуванням спеціальних знань і напрями підвищення ефективності використання спеціальних знань із різних галузей під час проведення слідчого експерименту [41].

У дисертації Ю. П. Поляка «Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування» проаналізовано теоретичні й практичні аспекти застосування технічних засобів під час проведення слідчих(розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування та використання його результатів під час досудового розслідування. Дисертантом проаналізовано стан наукової розробки застосування технічних засобів під час досудового розслідування; наведено характеристику одержаної за допомогою технічних засобів інформації; проведено класифікацію технічних засобів, що застосовують під час проведення слідчих (розшукових) дій; окреслено особливості застосування таких слідчих (розшукових) дій, як огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент; з'ясовано значення зафіксованої технічними засобами інформації про хід і результати слідчих (розшукових) дій і обґрунтовано напрями використання такої інформації під час досудового розслідування [112].

– дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час призначення та проведення судових експертиз:

М. Г. Щербаковський у монографії «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні» окреслив провідні актуальні проблеми проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні. Дослідження вченого висвітлює наукові, правові й організаційно-тактичні основи підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, оцінювання висновку експерта та застосування його результатів у

процесі досудового розслідування та судового розгляду. Вченим було уточнено поняття спеціальних знань, предмету, об'єктів, критерію розмежування судових експертиз, компетенції та компетентності експерта. Він розкрив поняття тактики проведення судових експертиз, виокремлені експертні ситуації, які виникають у кримінальному провадженні, та окреслені дії учасників кримінального провадження. Наукова праця містить також напрями використання судових експертиз під час проведення тактичних операцій [174].

Дисертація С. В. Євдокіменко містить розроблені науково обґрунтовані концептуальні засади формування та реалізації судово-економічної експертизи у протидії економічним правопорушенням у різних сферах діяльності. Науковицею розглянуто історію виникнення та розвитку теоретичних засад судово-економічної експертизи; проаналізовано зміст предмета й методів, систему та особливості видів і завдань, місце і роль судово-економічної експертизи в сучасних умовах господарювання; наведено результати дослідження під час виявлення «традиційних» правопорушень та у різних сферах господарської діяльності та систематизованих кримінальних правопорушень, що здійснюються у нових видах господарської діяльності; визначено особливості організації судово-експертної діяльності в Україні та надано характеристику її основних стадій і напрямів взаємодії учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування під час призначення та проведення судово-економічної експертизи учасниками кримінального процесу; виявлено шляхи удосконалення та проаналізовано перспективи розвитку судово-економічної експертизи [113].

У дисертації Е. Б. Сімакової-Єфремян «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» надається характеристика інтеграційних процесів, що відбуваються у галузі судової експертизи: їх сутності, тенденцій та проблем, на підставі результатів аналізування цих проблем запропоновано шляхи їх вирішення; окрема увага приділена застосуванню системного підходу під час проведення комплексних судово-експертних досліджень, а також проаналізовані положення щодо

взаємодії спеціальних знань під час проведення комплексних судово-експертних досліджень і система елементів комплексного судово-експертного дослідження матеріальних слідів-відображень; окреслено загальні методичні підходи до вирішення завдань комплексних судово-експертних досліджень, поняття та коло суб'єктів судово-експертної діяльності [135].

У дисертації А. В. Лубенцова «Теоретичні та методичні основи судової автотехнічної експертизи» визначено основні ознаки та сформульовано поняття судової автотехнічної експертизи; удосконалено класифікацію судових автотехнічних експертиз; визначено особливості підготовки та призначення судової автотехнічної експертизи; на основі результатів аналізування теоретичної бази судового автотехнічного дослідження сформовано основи методики судової автотехнічної експертизи; доведено, що експертні дослідження в процесі проведення судової автотехнічної експертизи ґрунтуються на наукових знаннях та наукових методах з різних галузей знань [88].

На основі комплексного аналізування проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру А. Р. Воробчак у дисертації «Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні» наводить: розроблену й обґрунтовану концепцію висновку експерта у кримінальному процесі; характеристику еволюції становлення висновку експерта як джерела доказів і структури висновку експерта; виокремлені критерії класифікації висновків експерта; встановлену систему процесуальних властивостей експерта; здійснену загальну характеристику перевірки висновку експерта та розкритий зміст основних способів її здійснення [29].

Узагальнюючи напрацювання науковців можна зазначити, що дослідження є окремою складовою процесу застосування спеціальних знань, оскільки дослідник спрямовує усю свою увагу не лише на пізнання зовнішніх ознак, але й на пошуки шляхів її вирішення. Наприклад, отримуючи первинну інформацію про дорожньо-транспортну пригоду та оглядаючи місце події, слідчий пізнає проблему застосовуючи свої спеціальні (професійні) знання,

визначає шляхи вирішення планує проведення слідчих дій (у тому числі слідчого експерименту). Проведення такої слідчої дії як слідчий експеримент під час розслідування дорожньо-транспортних пригод потребує залучення до процесу пізнання інших фахівців, що володіють відповідними спеціальними знаннями.

А. М. Тимчишин пропонує під спеціальними знаннями у кримінальному процесі України розуміти «апробовані наукові знання, практичні вміння та навички, які сформувались в особи під час здобуття професійної освіти, проходження спеціальної підготовки, курсів підвищення кваліфікації, досвіду роботи тощо і які можна використати відповідно до процедурних правил процесуального закону для вирішення завдань кримінального провадження» [149, с. 98]». В цілому можна погодитись із наведеним визначенням, а також підтримати виокремлені вченим ознаки спеціальних знань у кримінальному процесі, серед яких:

- незагальні відомість і доступність;
- оволодіння знаннями можливе під час теоретичної і практичної підготовки для конкретної діяльності;
- неодноразовість застосування;
- базуються на досягненнях науки;
- належать до галузі знань у сфері їх практичного використання;
- застосовуються в кримінальному процесі у визначеній законом формі за умови виникнення необхідності у їх використанні;
- під час їх використання враховують рівень освіти, підготовки, професійний та інший досвід обізнаної особи;
- сприяють забезпеченню винесення органами досудового розслідування та суду законного й обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Аналізування наведених вище ґрунтовних напрацювань вчених дозволяє констатувати, що в них висвітлено концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме:

- висвітлено передумови їх залучення під час розслідування

кримінальних правопорушень;

- визначено поняття спеціальних знань та їх зміст;
- окреслено форми реалізації тощо.

Окремо слід наголосити, що ефективність застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події дорожньо-транспортної пригоди будуть впливати взаємопов'язані чинники:

- правовий вказує, що порушення встановленого процесуальним законом порядку може призвести до негативних наслідків для проведення слідчого експерименту;
- тактичний свідчить про те, що дотримання тактичних рекомендацій вказує на можливість використовувати спеціальні знання як допомогу обізнаної особи (спеціаліста, експерта, фахівця тощо) у повному обсязі;
- організаційний – спрямований на забезпечення спеціальних знань обізнаних осіб у кожному випадку, коли виникає в цьому потреба.

Науковим рівнем використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод є застосування апробованих експертних методик, а під час участі у даному процесі спеціаліста – дотримання вимог розроблених науково-практичних рекомендацій. Серед умов використання спеціальних знань обізнаних осіб слід виокремити: залучення їх уповноваженими особами; дотримання етичних норм; створення безпечних умов використання спеціальних знань для всіх учасників слідчого експерименту у розслідуванні дорожньо-транспортних пригод.

Таким чином, результати аналізування наукових праць свідчать про те, що спеціальним знанням у процесі розслідування кримінальних правопорушень постійно приділяється значна увага, однак, доробки вчених стосувались окремих груп правопорушень і не висвітлювали їх застосування під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.

Розглядаючи ґносеологічні корені нормативно-правового регулювання слідчого експерименту необхідно враховувати те, що під час розроблення

законопроектів завжди враховували власний і міжнародний практичний досвід правоохоронних структур, власні історичні передумови, культурні, економічні, соціальні, етичні й інші чинники. Так, на початку радянських часів стосовно регламентації кримінального судочинства щодо залучення експертів було прийнято низку нормативно-правових актів:

- постанова Народного комісаріату «Про права та обов'язки державних медичних експертів» від 12 січня 1919 року;

- КПК УРСР 1922 року, що закріплював такі демократичні засади, а саме: гласність, усність і безпосередність судового процесу, його змагальність; провадження процесу мовою більшості населення із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, право на перекладача; рівноправність сторін; право обвинуваченого на захист; закріплював дві форми використання спеціальних знань: судова експертиза й участь фахівця у слідчих діях [36]. Однак, чіткого відмежування даних форм використання спеціальних знань законодавець не запропонував, оскільки експертом надавались висновки і за результатами огляду, і за результатами освідування. Така ситуація пояснюється відсутністю порядку призначення та проведення експертизи;

- КПК УРСР 1927 року регламентував (див. наприклад ст.ст. 66, 162, 190 даного Кодексу) залучення лише окремих спеціалістів – лікарів, перекладачів, педагогів;

- у 1949 році порушується питання стосовно введення в кримінальний процес введення спеціаліста поряд з експертом, функції яких є різними [95];

- подальший розвиток процесуального законодавства свідчить про те, що тільки у 1960 році, коли процесуальним законом було встановлено, що експертиза призначається в різних випадках, однак, поряд із цим можна залучати особу, яка має спеціальні знання – спеціаліста (див. наприклад ст.ст. 191, 194 Кримінально-процесуального кодексу України), що процесуально закріплює залучення спеціаліста [80];

- більш широке використання спеціальних знань спеціалістів процесуальний закон регламентував внесенням до КПК статті 128-1 «Участь

спеціаліста при проведенні слідчих дій» за рішенням Президії Верховної Ради УРСР від 30.08.1971 р. № 117-VIII: «у необхідних випадках для участі у проведенні слідчої дії може бути залучений спеціаліст, який не заінтересований в результатах справи. Виклик слідчим спеціаліста є обов'язковим для керівника установи, організації чи підприємства, де працює спеціаліст» [115]. Інакше кажучи, процесуальний закон містить такі форми застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, як експертиза і участь фахівця (спеціаліст, перекладач, лікар) у слідчих (розшукових) діях.

Зміцнення ролі спеціаліста у кримінальному процесі відбулося після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, яким регламентовано залучення спеціаліста не тільки до слідчих(розшукових) дій, але й до негласних слідчих (розшукових) дій, судових дій та інших процесуальних дій. Крім того новим Кодексом:

- визначено суб'єктів із правом залучення спеціаліста для надання консультацій;
- встановлено можливості з надання спеціалістом письмових пояснень, а також методичної та технічної допомоги сторонам кримінального провадження;
- наведено форми фіксації в протоколах усіх процесуальних дій за участю спеціаліста.

Окремо науковці наголошують, що консультації спеціалістів дозволяють суттєво підвищити ефективність судочинства із використання спеціальних знань [165]. Серед нововведень чинного КПК України слід виокремити в межах слідчих (розшукових) дій запровадження слідчого експерименту (ст. 240 КПК України). Законодавець зазначив, що слідчий експеримент проводять «з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» [77].

Необхідно акцентувати, що результативність слідчого експерименту значно збільшується за умови залучення спеціальних знань обізнаних осіб

оскільки дозволяє у процесі проведення слідчого експерименту глибше пізнати сутність явища чи події, що спостерігається під час здійснення ДТП, а також виявити ознаки та стан значущих для розслідування різних об'єктів. Це свідчить про теоретичний інтерес і практичне значення вирішення наведеної проблеми стосовно використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.

Аналізування нормативно-правових актів свідчить про те, що такі слідчі (розшукові) дії, як слідчий експеримент, перевірка показань на місці, відтворення події, що за усієї схожості мають лише ті риси, які їм притаманні та відрізняються тактикою проведення. Зважаючи на це вбачаємо за доцільне зупинись на тих відмінностях, які висвітлювали вчені й практики, а також навести розуміння вченими сутності слідчого експерименту.

Свого часу М. В. Салтевським було визначено слідчий експеримент, як «досудову чи судову дію, що проводиться для перевірки й одержання доказів шляхом цілеспрямованого впливу на пізнавальні об'єкти або їхні копії в ході постановки спеціальних дослідів» [127, с. 388]. Аналогічну позицію підтримують П.Д. Біленчук, В. К. Лісиченко, Н. І. Кліменко [14, с. 304], Є. В. Пряхін та ін. [75, с. 215].

На переконання В. О. Конованолової «слідчий експеримент є окремою слідчою дією, що полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та яким чином» [74, с. 246; 108, с. 144].

Інші вчені акцентують на важливості даної слідчої (розшукової) дії, наводять її визначення у своїх працях такі процесуалісти, як Ю. М. Грошовий, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна та О. Г. Шило стверджуючи, що «слідчий експеримент – це відтворення подій, обстановки чи інших обставин певної події, максимально наближених до тих, які мали місце в дійсності, а також проведення необхідних дослідних дій з метою перевірки й уточнення даних, що мають значення для кримінального процесу».[35, с. 110–111].

Стосовно розвитку вчення щодо слідчого експерименту Ш. Ш. Ярамишьян доводив, що слід віднести формулювання слідчого експерименту відповідно до розслідування окремих видів злочинів. Стосовно розслідування автотранспортних злочинів він стверджував, що «слідчий експеримент можна визначити як процесуальну слідчу дію, що здійснюється з метою перевірки, уточнення наявних та отримання нових фактичних даних шляхом реконструкції обстановки автотранспортної події чи окремих його вузлів і деталей, відтворення обставин події та супутніх їм умов шляхом здійснення відповідних дослідних дій за участю в необхідних випадках спеціаліста та осіб, пов'язаних із подією, в умовах, які забезпечують дотримання етичних норм, техніки безпеки учасників експерименту та оточуючих». [178, с. 54–55].

Узагальнюючи напрацювання вчених Г. І. Вальчишин стверджує, що з урахуванням сучасним поглядів на його сутність і природу «слідчий експеримент – це самостійна слідча дія, виконувана слідчим для перевірки та уточнення висунутих ним гіпотез і побудуванні версій, а також отримання доказів у справі, заснована на дослідних діях, що проводяться шляхом відтворення, реконструкції та моделювання в умовах обстановки або інших обставин певної події, максимально схожих з умовами, що існували на момент факту, явища, події, які перевіряються» – таке визначення є найбільш вдалим [19].

Поряд із цим складно погодитись із позицією М. І. Скригонюка (однак, можна зрозуміти його твердження до прийняття КПК України у 2012 році), який стверджує, що слідчий експеримент необґрунтовано відносять до слідчих дій та наголошує, що «слідчий експеримент – це не є слідча дія, оскільки не передбачена чинним кримінально-процесуальним законодавством України, а є «калькою» з російської мови – висловом, що інколи неправильно вживається. Тому про слідчий експеримент можна говорити лише в контексті експертної дії, тобто проведення дослідів з метою перевірки об'єктивної можливості існування або характеру будь-яких дій, фактів, явищ, обставин у розслідуваній справі про

злочин, що може бути реалізована в разі призначення суб'єктом криміналістичної діяльності відповідної експертизи» [137, с. 215].

Констатуємо, що до прийняття КПК України у 2012 року процесуальне законодавство не закріплювало слідчий експеримент, як окрему слідчу дію поряд із , наприклад, перевірка показань на місці, однак, як окрема слідча дія він проводився в межах відтворення обстановки і обставин події, що підтримувалось українськими криміналістами та процесуалістами. Головною особливістю слідчого експерименту, що відрізняє його від інших слідчих дій є можливість проведення різних випробувань і дослідів, як у чисто науковому експерименті, що робить їх подібними, однак не виключаються і відмінності.

М. В. Салтевський наголошував, що «експеримент – це цілеспрямована діяльність, основу якої складає дослідне відтворення в спеціально створених умовах пізнавального явища, події, речі [128, с. 388]. Зазначимо, що експеримент використовується в різних галузях знань і розглядається як загальний метод пізнання як в науці, так і в практиці. Можна вказати на риси, що відрізняють слідчий експеримент від наукового експерименту, а саме:

- застосування слідчого експерименту потребує дотримання певних процесуальних умов;
- слідчий експериментом явище відтворюється не повністю, а лише окремі умови, за яких відбувались події чи мали місце факти, які цікавлять слідчого.

Завданням слідчого експерименту є встановлення того, могла чи не могла відбутись певна подія в конкретних умовах. Науковці зазначали, що «не може перевірятись шляхом експерименту розслідувана подія в цілому. Відтворення систем об'єктивних і суб'єктивних обставин розслідуваного злочину було б незаконним, не говорячи вже про відсутність практичної можливості повного відтворення розслідуваної події в цілому» [107, с. 144]. Підтримуючи твердження вчених зауважимо, слідчий експеримент слід розглядати як метод дослідження окремих обставин розслідуваної події.

У своєму дисертаційному дослідженні «Слідчий експеримент в

радянській криміналістиці» Л. Є. Ароцкер аргументовано доводив, що «слідчий експеримент є самостійною слідчою дією зі своєю оригінальною процесуальною процедурою та тактикою проведення. Як експеримент в науці, так і слідчий експеримент є успішними методами пізнання, і отримані висновки будуть науково обґрунтованими, якщо мета експерименту буде зрозумілою, методика експериментування бездоганною і способи фіксації точними» [3]. Крім того, вченим було окреслено відмінності між цими методами: «слідчу дію, яку іменують сьогодні слідчим експериментом, називають по-різному: дослідження, випробування, слідчий експеримент, судовий досвід, експериментальна реконструкція тощо. Слідчий експеримент є слідчою дією, проведення якої зумовлюється необхідністю встановлення якихось фактів у справі» [3].

Л. Є. Ароцкером було сформульовано власне визначення даної слідчої дії: «Слідчий експеримент – це слідча дія слідчого чи суду, що полягає у проведенні досліджень у спеціально створених для цього умовах з метою перевірки версій слідчого, показань обвинуваченого, показань свідка для встановлення існування чи можливості існування певних фактів у справі» [3]. Таке визначення можна вважати фундаментом у формулюванні визначення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.

Досліджуючи напрацювання вчених Г. І. Вальчишин виокремила таке визначення слідчого експерименту, яке на її переконання є найбільш вдалим: «Це самостійна слідча дія, виконувана слідчим в умовах перевірки і уточнення даних, що мають значення для справи, а також для отримання нових доказів, що проводиться шляхом здійснення дослідних дій в умовах максимально схожих з умовами, які існували в момент факту, що перевіряється, явища, події» [19, с. 43].

Таким чином, узагальнюючи напрацювання вчених слід наголосити, що стосовно умов і завдань судового дослідження науковий експериментальний метод дослідження трансформується та набуває специфічних і своєрідних рис,

однак, одночасно не втрачає часового, експериментального характеру. Зауважимо, що застосування експериментального методу дослідження у процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень здійснюють у двох формах:

- у формі самостійної процесуальної дії – слідчого чи судового експерименту, коли досліди складають основний зміст дії органу розслідування чи суду;

- у формі окремих елементів чи складових частин слідчої чи судової дії, коли сам експеримент не є домінуючим у процесуальній діяльності учасників процесу

Переконані, що експеримент у науковому розумінні даного поняття необхідно розглядати як метод отримання інформації в ході слідчого експерименту і є самостійною слідчою дією. Такий шлях обрали не тільки науковці та практики, але й законодавці України, які трактували відтворення обстановки та обставин події як дві самостійні слідчі дії – слідчий експеримент та перевірку показань на місці. Свого часу у підручнику з криміналістики професор В. О. Коновалова вказувала, що процесуально передбачене (ст. 194 КПК України 1960 р.) відтворення обстановки та обставин події «охоплює по суті дві самостійні слідчі дії:

- перевірку на місці показань обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка з метою їх уточнення та доповнення у присутності понятих;

- експериментальну перевірку правдивості показань цих осіб, інших обставин і припущень щодо можливості чути або бачити за певних умов щонебудь, що стосується цих обставин, проникнути до даного приміщення в названий у свідченнях спосіб або певною особою, подолати зазначену в показаннях відстань тощо.

Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки того, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та яким саме чином» [72, с. 246] – стверджувала вчена, що заслуговує на

підтримку і сьогодні особливо коли йдеться про розслідування події ДТП.

Зауважимо, що процес слідчого експерименту містить таку складову, як реконструкція пов'язану із відтворенням, відновленням матеріальної обстановки чи предметів за раніше відомою інформацією джерелами якої є люди (свідок, потерпілий, обвинувачений) та речі (матеріальні сліди у яких знайшла відображення подія правопорушення, у тому числі й дорожньо-транспортна пригода). Напрацювання вчених свідчать про те, що реконструкції притаманна мета діяльності, вона дозволяє отримувати інформацію: про поінформованість людини; обставини, що цікавлять слідчого тощо. Так, коли потерпілий відновлює картину місця події, він розкриває зміст уявного образу в речовому відтворенні та здійснює його «матеріалізацію». За таких умов суб'єктом реконструкції може бути тільки особа, яка виявила бажання відновити обстановку події в ході слідчої дії, а саме очевидець події – свідок, потерпілий, обвинувачений.[128, с. 392–393]

Слідчий експеримент відрізняється від інших слідчих (розшукових) дій не тільки наявністю елементів досліду, але й за іншими критеріями. Окреслимо їх більш докладно для різних слідчих (розшукових) дій.

Від *перевірки показань на місці* (проводиться із залученням суб'єкта, який безпосередньо сприймав подію) слідчий експеримент відрізняє сутність та суб'єкт, який розкриває уявний образ шляхом демонстрації його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому ж місці. Під час проведення слідчого експерименту саме дослідні дії складають його сутність і є методом отримання та перевірки інформації. Крім того, слідчий експеримент можна провести й за відсутності особи, показання якої перевіряють, а в ряді випадків його проведення не обов'язкове на тому ж місці де відбувалась подія [128, с. 389]. Так, під час проведення слідчого експерименту не потрібно його проведення на дійсному або ймовірному місці вчинення злочину, на відміну від перевірки показань на місці.

Проведення допиту є окремою слідчою дією проведення перевірки показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка, а для

проведення слідчого експерименту приводом можуть слугувати й інші доказові дані. Так, під час проведення слідчого експерименту не потрібно його проведення на дійсному або ймовірному місці вчинення злочину, на відміну від перевірки показань на місці.

Експертиза та слідчий експеримент, незважаючи на їх зовнішню подібність, розрізняються тим, що експертиза неможлива без застосування спеціальних знань, а експеримент може бути проведений і за відсутності їх застосування. Вченими було виокремлено риси, які відрізняють експертний експеримент від слідчого чи судового експерименту, які є самостійними слідчими діями:

- експертний експеримент є стадією або етапом експертного дослідження, є етапом проміжним, результати якого не є результатами дослідження в цілому;
- експертний експеримент не вичерпує всього змісту експертного дослідження, а його результати не мають самостійного доказового значення [108, с. 145].

Огляд відрізняється від слідчого експерименту тим, що у процесі огляду вивчають лише матеріальні джерела доказів – слідчий має вивчати та фіксувати все виявлене у тому вигляді, в якому воно спостерігалось на момент огляду; під час слідчого експерименту вивчаються як матеріальні, так і ідеальні джерела такі, як: показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, а також допускається реконструювання обстановки.

Результати анкетування вказують, що про досвід залучення до проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань зазначили 80 % опитаних інспекторів-криміналістів відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції за областями України. Більшість із них переконані, що з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту необхідно використовувати спеціальні знання в різних формах (89 % опитаних). Опитані (89 %) поділяють таке тлумачення спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчого експерименту: «спеціальні знання, які використовують під час проведення

слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи залучені до відповідної слідчої дії» (Додаток Г).

Про наявний досвід залучення до слідчого експерименту з використанням спеціальних знань судових експертів Експертної служби МВС України по областях (респонденти Харківської, Сумської, Полтавської та Дніпропетровської областей) стверджено відповіли 75 % респондентів. Вони (85 % опитаних) вважали за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах. Більшість опитаних судових експертів Експертної служби МВС України (85 %) розуміють слідчий експеримент, як слідчу (розшукову) дію, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Також більшість цих експертів (70 % опитаних) поділяє позицію, згідно з якою виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б зміст цих СРД та організаційно-тактичні особливості їх проведення з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці». (Додаток Д).

Досліджуючи розвиток поглядів на слідчий експеримент Г. І. Вальчишин запропонувала періодизацію виникнення та формування наукових засад слідчого експерименту:

- перший етап (1937 ... 1945 рр.) – формування поглядів на сутність та природу слідчого експерименту;
- другий етап (1945 ... 1960 рр.) – розвиток дискусії та початок фундаментальних досліджень слідчого експерименту;
- третій етап (1960 ... 1990 рр.) – законодавче закріплення слідчого експерименту та заглиблення наукових дискусій;
- четвертий етап (1990 ... до нашого часу) – формування новітніх поглядів на природу слідчого експерименту та його законодавче закріплення у

процесуальному законодавстві [19].

Вбачаємо за доцільне розподілити четвертий етап на два періоди:

- четвертий етап (1990 ... 2012 рр.) – посиленні законодавчого закріплення слідчого експерименту та виокремлення його в самостійні статті процесуального законодавства;
- п'ятий етап (2012 ... до нашого часу) – розширення наукових досліджень із застосування слідчого експерименту під час розслідування різних правопорушень, формування методик слідчих експериментів тощо.

Аналізування наведених вище ґрунтовних напрацювань вчених дозволяє констатувати, що в них висвітлено концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме: висвітлено передумови їх залучення під час розслідування кримінальних правопорушень; визначено поняття спеціальних знань та їх зміст; окреслено форми реалізації тощо.

Таким чином, результати аналізування наукових праць свідчать про те, що спеціальним знанням у процесі розслідування кримінальних правопорушень постійно приділяється значна увага, однак, доробки вчених стосувались окремих груп правопорушень і не висвітлювали їх застосування під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод. Актуальним залишається питання щодо розширення меж проведення наукових досліджень із використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод із урахуванням вимог чинного процесуального законодавства України, нових форм залучення спеціальних знань із відповідних галузей згідно потреб сучасної практики запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням.

1.2. Кримінальна процесуальна регламентація використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод

Постійне зростання потужностей та швидкостей автомобілів, щільності руху транспортних потоків значно підвищують вірогідність виникнення дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, в результаті яких були травмовані або загинули люди, є нагальною суспільною проблемою, за що передбачена кримінальна відповідальність згідно зі ст. 286 КК України. Із слідчих Харківської області спеціалізуються на розслідуванні дорожньо-транспортних пригод 68 % респондентів, часто розслідують – 24 % опитаних. Більшості опитаних слідчих (81 %) доводилось проводити слідчий експеримент під час розслідування ДТП, як і обов'язковим здійснення планування розслідування кримінальних проваджень по ДТП (81 % опитаних). Також більшість опитаних слідчих (85 %) слідчі (розшукові) дії під час розслідування ДТП були для них найбільш складними оскільки потребують залучення спеціальних знань (Додаток Б).

Завданням кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, що визначено ст. 2 КПК України. Виходячи з наведеного, завданням правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язанні з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, є повне та об'єктивне встановлення обставин і механізму ДТП, збір достатніх доказів і встановлення винуватості учасників цієї пригоди. Очевидно, що досудовому розслідуванню даної категорії кримінальних проваджень у значній мірі сприяє своєчасне використання спеціальних знань, новітніх науково-технічних засобів і методів для збирання, дослідження та оцінювання доказів. Недостатнє використання спеціальних знань обізнаних осіб в процесі досудового розслідування ДТП тягне необґрунтоване в ряді випадків

призначення автотехнічних експертиз, що знижує якість слідства.

Для з'ясування особливостей процесуальної регламентації застосування спеціальних знань обізнаних осіб під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод необхідно насамперед проаналізувати положення чинного Кримінального процесуального кодексу України. Результати анкетування вказують на те, що слідчі вважають важливим дотримання процесуальних і тактичних умов проведення слідчого експерименту (96 % опитаних). Усі слідчі вказали, що під час підготовки до слідчого експерименту вони вивчали матеріали кримінального провадження. Поряд із цим, усі без винятку слідчі вказали на те, що їм доводилось залучати спеціальні знання, коли шляхом слідчого експерименту під час розслідування ДТП перевіряли показання свідка, який у подальшому набував статусу підозрюваного чи обвинуваченого. Більшість опитаних слідчих (92 %) здійснювали підготовку предметів або транспортних засобів, що будуть використовуватися під час проведення слідчого експерименту, а також залучали спеціальні знання для проведення реконструкції обстановки в цілому або окремих її елементів (85 % опитаних) (Додаток Б).

Згідно з ч. 1 ст. 240 КПК України, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП має ряд вимог та особливостей реалізації, які визначаються видом пригоди (зіткнення транспортних засобів, наїзд на пішохода, перекидання транспортного засобу та ін.) та механізмом її виникнення, дорожніми умовами, дорожньою обстановкою та ін. Ці обставини позначаються на тактиці проведення слідчого експерименту під час розслідування правопорушень вказаної категорії, що в свою чергу зумовлює необхідність використання спеціальних знань у галузі автотехніки, оскільки в ч. 2 ст. 240 КПК України визначено, що «за необхідності слідчий експеримент

може проводитися за участю спеціаліста».

Слідчий експеримент, як слідчу (розшукову) дію, безпосередньо регламентує процесуальний закон (ст. 240 КПК України) – «з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» [77]. Аналізування процесуального закону, інших нормативно-правових актів, теоретичних та емпіричних джерел свідчить про складність цієї слідчої (розшукової) дії.

Стосовно цього у ч. 1 ст. 240 КПК України передбачена можливість перевірки та уточнення відомостей, що значимі для встановлення обставин правопорушення (наприклад, допиту свідка, потерпілого чи підозрюваного) або даних отриманих під час проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, проведення огляду). Для вирішення даного питання слідчий чи прокурор можуть провести слідчий експеримент для відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення потрібних дослідів чи випробувань. Інакше кажучи, слідчий експеримент містить, як складову перевірку показань на місці.

Напрацювання науковців свідчать про те, що відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту потрібно для уточнення й перевірки відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення Л. Є. Калюжна також стверджує, що ця стаття також містить вказівку, що до участі в слідчому експерименту можуть залучатись свідок, потерпілий, підозрюваний й інші. Вона стверджує, що формально перевірку показань на місці регламентує ст. 240 КПК України якщо сприймати перевірку відомостей як перевірку даних, які отримані під час допиту підозрюваного, обвинуваченого й інших стосовно обставин кримінального правопорушення [52].

З інших позицій оцінено регламентацію слідчого експерименту, коли стверджується, що під час проведення слідчого експерименту не можна отримати чітку відповідь під час перевірки показань на місці проведення даної

слідчої (розшукової) дії з дотриманням норм її проведення. В. В. Негребецький також переконаний, що допустимо проводити перевірку показань на місці в межах ст. 240 КПК України. Він посилається на те, що слідчий має враховувати не обізнаність особи, показання якої перевіряють й інші учасники не є професійними юристами та потребують чіткої регламентації усіх своїх дій і детального пояснення прав і можливостей. Науковець зазначав, що ступінь перевірки показань на місці є процесом «зіставлення інформації, отриманої під час допиту (та/або ідеальних слідів пам'яті) з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показань якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних» [101].

Стосовно слідчого експерименту та перевірки показань на місці І. В. Гора та В. А. Колісник вказують на їх належність до перевірочних слідчих дій, необхідних під час розслідування для перевірки фактичних даних і виокремлюють різні підстави для їх проведення:

- коли необхідно перевірити дослідним шляхом наявні та відомі органам досудового розслідування фактичні дані проводять слідчий експеримент;
- якщо слід перевірити шляхом зіставлення з фактичною інформацією на місці події фактичні дані, які є неповними чи містять прогалини й суперечності та пов'язані з обстановкою конкретного місця події, здійснюють перевірку на місці показань.

Різними є методи перевірки фактичних даних оскільки: слідчий експеримент пов'язаний із проведенням дослідного встановлення можливості чи неможливості існування конкретного факту, перебігу події, сприйняття обстановки тощо; перевірка показань на місці не передбачає проведення жодних дослідів, а застосовує зіставлення показань особи в минулому та під час проведення слідчої дії.

Різними також є учасники даних слідчих (розшукових) дій: показання на місці перевіряють тільки за участю раніше допитаної особи; слідчі

експериментальні дії здійснюють слідчий, прокурор чи інші особи або статисти, а результати сприймають усі учасники слідчого експерименту [32, с. 248–256].

Слідчий експеримент під час розслідування ДТП серед інших слідчих (розшукових дій) було визнано слідчими (85 % респондентів) як найбільш складну процесуальну дію, оскільки потребують залучення спеціальних знань. Найчастіше слідчими проводились слідчі експерименти, коли було необхідно залучити спеціальні знання для: встановлення видимості – 63 % опитаних; встановлення можливості водія уникнути ДТП – 56 %; визначення оглядовості – 37 %; встановлення швидкості транспортного засобу – 37 %. Думки слідчих щодо достатнього розроблення методик розслідування ДТП позиції слідчих поділились практично 50/50, а от стосовно зацікавленістю у нових розроблених методиках більшість опитаних висловились позитивно (78 % опитаних), як і з інформацією про їх наявність (78 % опитаних) (Додаток Б).

Розглянемо процесуальні положення та повноваження спеціаліста в кримінальному процесі під час його участі в слідчому експерименті у процесі розслідування ДТП. Розслідування кримінальних проваджень за фактом ДТП потребують застосування спеціальних знань, які охоплюють усю сукупність взаємодіючих елементів в системі «водій – автомобіль – дорога – середовище», із якої складається процес руху транспорту в цілому. У діючому кримінальному процесі наявні два учасники кримінального провадження, які мають спеціальні знання, – експерт (ст. 69 КПК України) та спеціаліст (ст. 71 КПК України). Згідно з ч. 25 ст. 3 КПК України, експерт і спеціаліст у кримінальному процесі мають статус учасників кримінального провадження, з відповідними правами й обов'язками.

Згідно зі ст. 69 КПК України «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального

правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [77]. Таким чином, експерт – це особа, яка має спеціальні знання та за умови доручення проведення дослідження об'єктів, слідів явищ і процесів стає суб'єктом проведення судової експертизи.

Відповідно до ст. 71 КПК України «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. ... Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги» [77] згідно вимог чинного процесуального закону. Інакше кажучи, ініціювати залучення спеціаліста під час розслідування кримінального правопорушення та судового розгляду дорожньо-транспортної події мають право учасники кримінального процесу із дотриманням вимог процесуального закону та у визначених законом випадках.

Науковцями наголошувалось [34], що згідно ст. 71 КПК України законодавцем спеціаліста поряд із обов'язковою наявністю спеціальних знань наділено низкою функцій, серед яких: надання консультацій, пояснень, довідок і висновків. Окреслені функції спеціаліста викликають питання – хто визначає чи може спеціаліст реалізовувати ці функції та за яких умов, оскільки відсутні вимоги до процедури надання таких можливостей спеціалісту та критерії реалізації цих функцій, а трактування «може надавати» є досить широким. Вченими також зауважено, що залишається відкритим і питання стосовно конкретизації напряму спеціальних знань з яких спеціаліст може надавати консультації, пояснення та довідки, відсутня навіть вказівка на те, що вони не мають виходити за межі компетенції спеціаліста [149].

З урахуванням наведеного вище, ч. 1 ст. 71 КПК України вбачається доцільним викласти у такій редакції – *«спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка має спеціальні знання та навички, що визначають її*

компетенцію у випадку залучення відповідним чином для надання консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок».

Визнаючи спеціаліста суб'єктом кримінального провадження законодавець наділив його низкою прав, визначив обов'язки та встановив випадки за які передбачається відповідальність [21], а саме:

1. «спеціаліст має право:

- ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила чи суду;
- користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;
- знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків згідно чинного законодавства» (ч. 4 ст. 71 КПК України) [77];

2. спеціаліст зобов'язаний:

- «прибути за викликом дослідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;
- виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті

кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з визнанням його обов'язків;

– заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом» (ч. 5 ст. 71 КПК України) [77];

3. відповідальність спеціаліста передбачається у випадках:

– «у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття – на спеціаліста покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви у судовому засіданні;

– за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, передбачену законом» (ст. 72 КПК України) [77].

Аналізуючи ст. 72 КПК України можна зазначити, що вбачається доцільним внести до ч. 2 даної статті доповнення стосовно відповідальності спеціаліста за завідомо неправдиві пояснення, консультації тощо, оскільки це може негативно впливати на висновки, що зроблені організаторами проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й слідчого експерименту, під час розслідування кримінального правопорушення [21]. Крім того, під час проведення слідчих (розшукових) дій необхідно *доповнити обов'язки спеціаліста такими зобов'язаннями:*

– своїми знаннями й досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення;

– звертати увагу слідчого, прокурора та суду на обставини, що пов'язані з виявленням і закріпленням слідів;

– використовувати усі науково-технічні засоби необхідні для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

Такі додаткові обов'язки спеціаліста стануть в нагоді під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод, оскільки допоможуть слідчому, прокурору чи суду максимально використати усі наявні спеціальні знання спеціаліста в даній слідчій (розшуковій) дії.

Процесуальне законодавство вказує, що «спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених чинним законодавством» (ч. 2 ст. 71 КПК України) [77]. Інакше кажучи спеціальні знання, які має спеціаліст, допомагають слідчому під час проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й слідчого експерименту, що реалізується сторонами кримінального провадження у процесі досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод залученням спеціаліста для досягнення завдань кримінального провадження.

Зазначимо, що серед низки питань, пов'язаних із порядком залучення спеціаліста в кримінальному провадженні окреме місце посідають: підстави для його відводу (ст.ст. 77, 79 КПК України); процесуальні витрати, що пов'язані із залученням до кримінального провадження (п. 3-4 ч.1 ст. 118, 122 КПК України); застосування запобіжних заходів запобігання спробам незаконно впливати на спеціаліста як учасника кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України).

Слід також зупинитись на питанні стосовно підходу законодавця щодо долучення результатів використання спеціальних знань до доказування у кримінальному провадженні. З цього приводу цікавими є процесуальні вимоги, які регламентують додатки до протоколів слідчих (розшукових) дій, у тому числі слідчого експерименту. Так, «особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів мають біти належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовлені або вилучені таких додатків» (ст. 105 КПК України) [77]. Необхідно акцентувати, що наведені вимоги є важливими для формування доказової бази кримінального провадження у випадку використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод. Якість діяльності залученого спеціаліста безпосередньо залежить від:

- рівня його професійної підготовки та стажу роботи;
- наявності необхідних науково-технічних засобів і приладів та обізнаності спеціаліста щодо їх застосування;
- організації роботи спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій;
- досвіду роботи у державних спеціалізованих експертних чи криміналістичних установах тощо.

Наведене вище слідчий має враховувати, коли він залучає спеціаліста для проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди.

Науковці неодноразово наголошували, що спеціаліст та експерт є носіями спеціальних знань, набутих під час навчання, а також мають практичні навички та вміння, здобуті у процесі професійної діяльності. Вони залучаються стороною обвинувачення для надання допомоги у застосуванні науково-технічних засобів під час проведення слідчого експерименту у процесі досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. Однак, завжди необхідно пам'ятати, що спеціаліст відрізняється від експерта за: змістом своєї діяльності; методами використання спеціальних знань; обсягом і сутністю процесуальних прав та обов'язків; характером відповідальності тощо [149, с. 253–254; 135, с. 290; 77].

За результатами порівняння регламентації процесуального статусу

експерта та спеціаліста можна зупинитись на таких відмінностях – «експерт – це особа, яка має наукові, технічні чи інші спеціальні знання...»; поряд із цим, «спеціаліст – це особа, яка має спеціальні знання та навички застосування технічних чи інших засобів» – таке визначення акцентує увагу на навичках спеціаліста застосовувати технічні чи інші засоби, що не виокремлено для експерта.

Науковці наголошували на помилках законодавця до компетентності та виконуваними завданнями експерта та спеціаліста, оскільки вказуючи на наявність у спеціаліста спеціальних знань та навичок застосування технічних та інших засобів – у такому випадку складається враження, що спеціаліст є лише технічним помічником слідчого. Однак, спеціальні знання не є загальновідомими в судочинстві знання, оскільки отримані внаслідок навчання за конкретним напрямом знань і роботи за певною спеціальністю, а особа, яка залучена стороною обвинувачення має сприяти їй в з'ясуванні обставин справи або надання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [31].

Окремою вимогою до спеціаліста під час його залучення до слідчого експерименту є відсутність власного інтересу щодо результатів проведених ним наукових досліджень у процесі досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод. Він має неупереджено виявляти сліди, які можуть підтверджувати, а можуть і спростовувати винуватість особи. Фактично цей «інший учасник» кримінального провадження покликаний сприяти ефективному проведенню слідчого експерименту як стороні обвинувачення, так і стороні захисту. Тому можна стверджувати, що доцільність залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод регламентована додатково з огляду на мету підвищення ефективності його проведення шляхом використання спеціальних знань у відповідній галузі.

Розглядаючи питання криміналістичної регламентації використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту необхідно

відмежовувати компетенції слідчого та спеціаліста в даному процесі. Так, законом не заперечується використання спеціальних знань слідчим, однак, має дотримуватись вимога – не використовувати самостійно виявлені факти у доказуванні. Поряд із цим, якщо слідчий має спеціальні знання із застосування науково-технічних засобів він може їх використати в практичній діяльності, але зроблені на підставі цих знань стосовно наявності чи відсутності тотожності неможна фіксувати як процесуальне джерело доказів; використання отриманої слідчим інформації можливе тільки з оперативно-тактичною метою.

Зазначимо, що до основної групи процесуальних суб'єктів застосування спеціальних знань відносять спеціалістів – обізнаних осіб, які мають спеціальні знання у відповідній галузі, досвід, навички та вміння. Саме ця обізнаність є підґрунтям їх залучення слідчим до процесу розслідування для консультування, пояснень, надання технічної чи методичної допомоги у процесі проведення слідчого експерименту. Залучення спеціаліста слідчим під час розслідування необхідне для розширення можливостей слідчого із пізнання, якісного виявлення та вилучення доказів у процесі проведення слідчого експерименту з метою прийняття правильних процесуальних рішень.

Процесуальним законом регламентовано загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, які мають бути дотримані під час проведення слідчого експерименту. Так, відповідно до процесуального закону «слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [77]. У процесуальному законі також визначено загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, які мають бути дотримані під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод:

- «підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що засвідчують досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України);
- слідчий, прокурор уживають належних заходів для забезпечення

присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюють їхні права й обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, передбачену законом (ч. 3 ст. 223 КПК України);

– проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу (ч. 4 ст. КПК України);

– у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи в учиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК України);

– слідчу (розшукову) дію, яку здійснюють за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, проводять за участю особи, яка її ініціювала, та її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювали свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК України);

– слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого

експерименту, освідуювання особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. ... Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України) [77].

Відмінність діяльності експерта у галузі автотехнічних досліджень, який залучений слідчим в якості спеціаліста, від процесуальної діяльності експерта полягає в тому, що спеціаліст у відповідності до вимог ст. 71 КПК України бере участь у слідчих діях, використовуючи свої спеціальні знання та навички для сприяння слідчому у збиранні доказів. Зауважимо, що на відміну від судового експерта, думка спеціаліста не є доказом. Спеціаліст, як і експерт, не є носієм основних процесуальних функцій, але має певні процесуальні права та обов'язки, вступає в процесуальні правовідносини з іншими учасниками кримінального судочинства та виконує свої дії відповідно до процесуального закону [170].

Наголосимо, що спеціаліст має звертати увагу слідчого на всі обставини в межах його компетенції, при цьому він надає пояснення стосовно виконаних ним дій, надає науково-технічну допомогу, сприяє повному та всебічному з'ясуванню обставин для достовірного встановлення істини у розслідуванні події ДТП. У процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 286, 286¹, 287, 288 КК України [54], спеціаліст може залучатися в таких випадках:

- для участі в огляді місця ДТП та транспортного засобу (далі – ТЗ);
- для участі в слідчому експерименті;
- для надання консультацій з питань, що потребують спеціальних знань та навичок тощо.

Позиція окремих практичних працівників органів досудового розслідування вказує на те, що нібито тільки судовий експерт бере участь у встановленні істини у кримінальному провадженні, а спеціаліст не має до процесу доказування ніякого процесуального відношення. Між тим і експерт, і спеціаліст беруть участь саме в процесі доказування, тобто, є суб'єктами доказування. Це підтверджується тим, що експерт проводить судову автотехнічну експертизу та має справу вже із зібраними вихідними даними, в результаті дослідження яких встановлюються нові фактичні дані, які до цього були невідомі. У свою чергу участь спеціаліста є складовою частиною окремих слідчих (розшукових) дій із збирання вихідних даних, необхідних для проведення судової автотехнічної експертизи.

Наголосимо, що правові інститути «спеціальні знання» та «спеціаліст» наділені рядом відмінностей правового регулювання. Слід враховувати, що до осіб, які мають спеціальні знання в науковій літературі відносять спеціаліста, експерта, перекладача, педагога, психолога тощо. Однак, процесуальний закон визначає особливі вимоги до спеціаліста у кримінальному провадженні: «може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків ...» [77]. Інакше кажучи, поняття «спеціальні знання» є більш широким і частково регламентується законодавцем охоплюючи різні форми використання спеціальних знань з різних галузей науки й техніки; поряд із цим, процесуальне законодавство регламентує поняття «спеціаліст», визначає його процесуальний статус, обов'язки та права, встановлює відповідальність (ст. ст. 71, 72, 75, 77, 79, 105, 228, 236, 237, 240, 242 КПК України), що відноситься й до надання допомоги з техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень, які

пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, як правило, слідчим в якості спеціалістів для участі в слідчому експерименті залучаються штатні працівники Науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України, а саме судові експерти у галузі автотехнічних досліджень. Особливості слідчого експерименту у справах щодо порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту обумовлюються його зв'язком з автотехнічними експертизами, які призначаються на підставі вихідних даних встановлених під час проведення слідчого експерименту. Тому, під час підготовки та проведенні слідчого експерименту слідчому слід враховувати таке:

- цілі та завдання слідчого експерименту визначаються з урахуванням підготовки і проведення майбутніх експертиз;
- для підготовки слідчого експерименту та участі в його проведенні має залучатись спеціаліст у галузі автотехнічних досліджень;
- проводиться слідчий експеримент, як правило, на подальшому (заключному) етапі досудового розслідування, коли вже зібрано достатньо інформації для аналізування обставин ДТП і готується призначення відповідних експертиз.

Розглядаючи кримінальну процесуальну регламентацію слідчого експерименту зауважимо, що коли спеціаліст бере участь у слідчому експерименті він має право:

- з дозволу слідчого задавати питання учасникам процесуальної дії;
- застосовувати науково-технічні засоби, прийоми, методи для виявлення та закріплення доказів, проводити спостереження, вимірювання, дослідження;
- консультувати слідчого стосовно питань, які в нього виникли в процесі проведення слідчої дії;
- допомагати правильно викладати в протоколі виявлені дані, технічно грамотно формувати питання;
- звертати увагу слідчого на характерні обставини;

– знайомитися з протоколом слідчого експерименту, в якому він приймав участь, та робити зауваження відносно його змісту.

Перелік визначених законодавством дій, що входять у права та обов'язки спеціаліста, міститься в процесуальному законі (див. ст. 71 КПК України) [77]. Протокол слідчого експерименту підписується спеціалістом поряд з іншими учасниками слідчої дії.

Необхідно наголосити, що недостатнє використання спеціаліста в процесі досудового розслідування ДТП тягне не тільки необґрунтоване в ряді випадків призначення автотехнічних експертиз, але й звужує коло слідчих дій, проведених на професійному рівні, що знижує якість слідства. Часто кожне подальше призначення експертизи не може заповнити проблеми розслідування через недостатність вихідних даних і неможливість їх збирання. В якості вихідних даних для проведення судової автотехнічної експертизи досить часто виступають саме результати слідчих експериментів. Слідчому експерименту, як і будь-якому іншому, притаманні такі суттєві риси, як спостереження досліджуваного явища та проведення досліджень у різних варіантах ситуацій [77].

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень, що пов'язанні з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, метою слідчого експерименту є встановлення механізму ДТП. Реалізація цієї мети пов'язана з постановкою експериментів, спрямованих на відтворення тих чи інших обставин пригоди. Метою слідчих експериментів цього виду є відтворення того, що було або могло бути в дійсності. Не виключено, що під час проведення експерименту будуть встановлені факти, які вказують на неспроможність тих чи інших відомостей стосовно обставин пригоди, дії його учасників. У кінцевому підсумку встановлення таких фактів сприяє правильному відтворенню події, яка мала місце в дійсності. Слідчі експерименти у процесі розслідування правопорушень вказаної категорії можуть бути класифіковані за різними підставами, зокрема, за цільовою спрямованістю.

Зауважимо, що найбільш поширеною причиною виникнення ДТП є порушення вимог правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, тому експерименти можуть проводитися з метою встановити, чи могла статися дана ДТП, якби її учасники діяли відповідно до вимог Правил дорожнього руху України та інших нормативних документів. В слідчих експериментах такого виду досліджуються обставини, необхідність встановлення яких впливає з вимог правил безпеки дорожнього руху.

Поряд із цим, слідчі експерименти мають важливе значення як для з'ясування механізму ДТП, так і для правильної оцінки дій його учасників. Виходячи з характеру вирішуваних завдань виокремлюють низку видів слідчих експериментів у справах про ДТП, а саме експерименти, які спрямовані:

- на встановлення (реконструкцію) ДТП в цілому або окремих його фрагментів. До даного виду експериментів відносять, наприклад, відтворення показань учасників і свідків пригоди з визначенням технічних параметрів, що характеризують механізм розвитку ДТП, а також відтворення того, як виникла, розвивалась та чим закінчилась пригода; де і які залишені сліди; де розташовувалися ТЗ та постраждалі після пригоди тощо. У випадку зіткнення двох ТЗ, у вказаному виді слідчого експерименту можуть встановлюватися дані щодо швидкості ТЗ; траєкторії та характеру їх руху; розташування місця зіткнення тощо. У випадку наїзду ТЗ на пішохода, вказаний вид слідчого експерименту дозволяє встановити дані стосовно швидкості ТЗ; траєкторії та характеру його руху; розташування місця наїзду; дій, траєкторії, характеру та темпу руху пішохода перед наїздом тощо;

- на дослідження дій учасників ДТП з метою перевірки доказової інформації про ці дії. До цього виду експериментів відноситься встановлення можливості спостереження, сприйняття будь-якого об'єкта, явища, виконання тієї чи іншої дії як елемента поведінки (наприклад, пройти пішоходу-статисту відрізок шляху за певний час) або технічної операції (наприклад, зробити на автомобілі поворот праворуч з крайньої правої смуги проїзної частини дороги тощо);

- на встановлення або перевірку даних про технічний стан ТЗ; характеристики дорожніх умов, середовища руху. До цього виду слідчих експериментів відносять, наприклад, встановлення можливості відкривання дверцят кабіни автомобіля під час руху, визначення коефіцієнта зчеплення шин з дорогою тощо;

- на визначення технічних можливостей ТЗ. Наприклад, слідчий експеримент за визначенням можливості даного автомобіля розвинути на конкретній ділянці дороги певну швидкість; такий експеримент спрямований на встановлення обставин індивідуального характеру.

Зауважимо, що слідчий експеримент відтворення механізму розвитку ДТП має проводитись в максимально подібних погодних, часових і дорожніх умовах, які мали місце на момент виникнення конкретної пригоди, з використанням того або аналогічного ТЗ та особи (схожої за віком, зростом, статтю тощо у разі, коли забезпечити участь потерпілого неможливо). Метою дотримання вказаних вимог – є прагнення якомога більше наблизити експеримент до реальної обстановки досліджуваної пригоди, щоб отримані результати можна було порівняти з наявними у кримінальному провадженні доказами.

Особливу складність представляє відтворення атмосферних і погодних умов. Для забезпечення відповідних умов слідчий, прийнявши рішення щодо проведення слідчого експерименту, змушений буквально «ловити» метеорологічні умови та перебувати в постійній готовності негайно виїхати на місце пригоди. На жаль, в ряді випадків ДТП стаються в осінньо-зимовий або зимово-весняний період, і до моменту прийняття рішення про проведення слідчого експерименту неможливо відтворити відповідні погодні умови (сніг, ожеледь, туман, дощ тощо).

Використання під час слідчого експерименту ТЗ з технічно несправними рульовим механізмом, ходовою частиною, гальмовою системою й освітленням недопустимо, оскільки воно небезпечне для учасників експерименту і оточуючих осіб. Рух ТЗ під час проведення слідчого експерименту зі

швидкістю, яка мала місце під час ДТП, допускається лише в тому випадку, якщо дана швидкість у конкретних дорожніх умовах є безпечною і не може відбутися зіткнення, наїзд, занос, перекидання або з'їзд із дорожнього покриття. У випадку неможливості використання справжніх предметів і об'єктів їх слід замінювати манекенами або силуетами, при цьому їх колір і розмір на момент проведення слідчої дії повинні повністю збігатися з кольором і розміром справжніх предметів і об'єктів на момент пригоди.

Слідчі експерименти по встановленню швидкості руху пішохода дуже важливі, оскільки швидкість руху пішохода залежить не тільки від його віку, стану здоров'я, маси, але і від дорожніх, погодних та інших умов (психофізіологічного стану, одягу, взуття і т. п.). В слідчих експериментах по встановленню швидкості руху ТЗ можливі випадки, коли у відповідності з показаннями свідків можуть бути отримані різні дані.

Успішне проведення слідчого експерименту у процесі досудового розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, забезпечується дотриманням технічних і методичних прийомів, а також способів його здійснення. Під час проведення слідчого експерименту спеціальні знання у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди пов'язують із забезпеченням безпеки для всіх учасників експерименту. Практично перевірити обставини, що пов'язані із заносом, екстремим гальмуванням, визначенням технічної можливості запобігання наїзду, відновленням взаємного розміщення об'єктів, що рухаються, безпосередньо перед зіткненням чи перекиданням й інше – неприпустима, за винятком випадків, коли можна замінити окремі елементи даної слідчої дії манекенами, муляжами, макетами.

Окремо наголосимо, що неможна проводити відтворення події з метою перевірки «поведінки» ТЗ під час заносу (юзу), оскільки він у таких випадках стає некерованим, що може визвати несподівані негативні наслідки. Для забезпечення безпеки під час проведення слідчого експерименту у процесі підготовки даної слідчої дії слідчий може допомогти спрогнозувати (передбачити) розвиток досліджуваної події, що дозволяє слідчому правильно

обирати послідовність дослідних дій.

З наведеного вище можна зробити висновок, що основним процесуальним обов'язком спеціаліста, який бере участь у слідчому експерименті у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди, є надання консультативної допомоги щодо організації і техніки експерименту; розстановці його учасників; визначенню змісту дій; дотримання необхідних заходів безпеки під час його виконання.

Консультації спеціалістів виявляються корисними також у процесі фіксації та оцінюванні результатів слідчого експерименту. Чіткий і правильний опис слідчого експерименту під час розслідування ДТП передбачає використання спеціальної термінології, у цьому обізнана особа із спеціальними знаннями також може надати допомогу слідчому.

Таким чином, участь спеціалістів у слідчих експериментах під час розслідування ДТП сприяє ефективному використанню спеціальних автотехнічних знань в процесі встановлення та перевірки судових доказів.

1.3. Завдання та форми використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій

Науковцями наголошувалось, що провідним критерієм допустимості впровадження в слідчу практику наукових знань, методів і засобів стає процесуальний аспект, який спрямований на забезпечення подальшого удосконалення та посилення системи процесуальних гарантій [128, с. 50] А. М. Тимчишин наводить класифікацію спеціальних знань, які залучаються до кримінального провадження за різними кримінальними, процесуальними та криміналістичними критеріями, а саме: суб'єктами застосування; етапами розслідування; предметами кримінальних правопорушень тощо [149, с. 97–98]. Поряд із цим, В.С. Кузьмічов та І. В. Пиріг вказують на те, що та кількість видів

спеціальних знань, які можуть надавати допомогу під час розслідування, в тому числі й у проведенні слідчого експерименту, є необмеженою. Це обумовлюється тим, що з розвитком нових галузей науки, техніки, мистецтва та ремесла їх кількість збільшується, а будь-який перелік не буде достатньо повним [83]. З огляду на розслідування події ДТП і використання спеціальних знань, а саме залучення спеціаліста, у даному процесі зупинимось на тих діях, що регламентуються процесуальним законом. Так, КПК України регламентує залучення спеціаліста для виконання низки завдань під час проведення процесуальних дій, у тому числі й слідчого експерименту:

1. Виготовлення дубліката документа слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, оскільки «дублікат документа (документ, виготовлений тим самим способом, як і його оригінал), а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста визнаються судом як оригінал документа» (ч. 4 ст. 99 КПК України) [77]. Наведене положення є досить важливим у випадках проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП оскільки розширює повноваження спеціаліста.

2. У процесі проведення тимчасового вилучення майна за необхідності слідчий чи прокурор залучають спеціаліста для здійснення копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах: «У разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікативних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста» (абз. 4 ч. 2 ст. 168 КПК України) [77].

3. Надання технічної допомоги спеціалістом, що потрібне під час пред'явлення особи для впізнання: «При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти» (ч. 8 ст. 228 КПК України) [77].

4. У процесі виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи коли виникає потреба у з'ясуванні питань, які неможливо вирішити без застосування спеціальних знань, слідчий чи прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціаліста: «... З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів...» (ч. 1 ст. 236 КПК України); «Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку» (абз. 3 ч. 6 ст. 236 КПК України) [77].

5. Для одержання допомоги під час вирішення питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів:

– «... З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів» (ч. 3 ст. 237 КПК України);

– «При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми; виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки; оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження...» (ч. 7 ст. 237 КПК України) [77].

6. Законодавчо визначено, що за участю спеціаліста може проводитись слідчий експеримент, коли здійснюється вимірювання, фотографування, звуко-,

відеозапис; складання планів і схем; виготовлення графічних зображень, відбитків і зліпків, які у подальшому додаються до протоколу: «За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу» (ч. 2 ст. 240 КПК України) [77].

7. Залучення спеціаліста необхідне для отримання зразків для експертизи, оскільки збирання зразків, об'єктів, слідів тощо не може здійснювати експерт самостійно, це йому заборонено законодавчо, тому: «У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом» (ч. 1 ст. 245 КПК України) [77].

8. Допомога спеціаліста є необхідною для зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису чи засобів фото-, кінозйомки, відео- звукозапису, як визначає процесуальне законодавство:

– «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється на підставі постанови слідчого, прокурора та, за необхідності, за участю спеціаліста.» (ч. 2. ст. 245¹ КПК України);

– «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється у присутності слідчого, прокурора шляхом самостійного копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, або копіювання такою особою за участю спеціаліста відповідних записів на носії, які надаються слідчим, прокурором...» (ч. 5 ст.

245¹ КПК України) [77].

9. Процесуальним законом встановлено, що огляд затриманої кореспонденції може бути проведений за необхідності за участю спеціаліста: «Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста...» (ч. 1. ст. 262 КПК України) [77]. Крім того, зазначено, що у присутності зазначених осіб слідчий: вирішує питання про відкриття цієї кореспонденції та оглядає її; досліджує інформацію, що отримана внаслідок застосування технічних засобів.

10. За допомогою відповідних спеціалістів або експертів можуть бути досліджені носії інформації та технічні засоби за допомогою яких отримано інформацію, що передбачено законодавчо: «Носії інформації, на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим Кодексом» (ч. 3 ст. 266 КПК України) [77].

Зауважимо, що залежно від того, в якій науці їх отримано спеціальні знання незалежно від форм їх використання та застосування у кримінальному процесі вченими запропоновано їх поділити із урахуванням співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в цих науках на природні, технічні та гуманітарні, а саме:

- у природничих науках переважає об'єктивність, серед завдань виокремлюють: виявлення та формулювання законів природи, що обумовлює підґрунтя природничих наук – емпіричні дослідження із застосуванням математичних й інших «точних» методів; сформульовані цими науками закони відображають об'єктивні явища, процеси, стани;

- у технічних науках містяться розроблені способи та методи впливу на навколишнє середовище для отримання сприятливого соціального результату; в цих науках присутні об'єктивні та суб'єктивні аспекти приблизно рівною

мірою;

– гуманітарні науки спрямовані на дослідження складного та досить мінливого об'єкта, яким є людина, її взаємини з іншими людьми чи суспільством загалом, а також її потреби та інтереси; тому саме суб'єктивна сторона є провідною в гуманітарних науках [149, с. 115].

Форма використання спеціальних знань під час кримінального провадження найчастіше трактується як зовнішній прояв їх суті, що обумовлюється змістом, та практично втілюється в процесі розслідування дорожньо-транспортних подій. Наголосимо, що під час проведення слідчого експерименту застосування спеціальних знань відбувається у певних формах у залежності від виду спеціального експерименту. Тривалий шлях пошуків і змін пройшла еволюція форм застосування спеціальних знань у кримінальному процесі. Стосовно цього розвитку влучно зазначав Є. Д. Лук'янчиков: «від розгляду однієї широкої форми у вигляді судової експертизи прийшли до диференціації форм на ті, які передбачені або не передбачені в процесуальному законодавстві, результати яких мають або не мають доказового значення, за суб'єктом їх використання та ін.» [93, с. 206–207].

Спеціальна література містить напрацювання науковців, які пропонують поділяти основні форми використання спеціальних знань під час кримінального провадження на процесуальну й непроцесуальну, що характеризують процедуру отримання інформації. Вбачаємо за доцільне зупинитись на цих формах більш докладно.

Зауважимо, що інформацію за своїм значенням у доказуванні поділяють на доказову та орієнтуючу (організаційно-тактичну). Науковці вказують, що «доказова інформація включає відомості про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (див. ст. 91 КПК України), тобто обставини, які входять до предмета доказування. Орієнтуюча інформація може бути отримана як процесуальним, так і непроцесуальним способом. Вона використовується для організаційно-тактичних цілей у процесі розслідування (висування версій, визначення напрямів розслідування, планування слідчих дій,

прогнозування можливої лінії поведінки учасників розслідування тощо), а також під час дослідження доказів» [148, с. 195]. Наголосимо, що із наведених вище форм можна виокремити також і такі форми, як безпосередню та опосередковану.

Про наявність досвіду проведення слідчого експерименту із використанням спеціальних знань засвідчили усі опитані слідчі, які також вказали на необхідність з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах. Слідчий експеримент вони розуміють, як слідчу (розшукову) дію, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин злочину (85 % опитаних, див. Додаток В).

Акцентуємо, що для отримання доказової інформації відповідним суб'єктам необхідно самостійно (безпосередньо) застосовувати науково-технічні засоби. Як приклад можна навести застосування слідчим технічних засобів для фотографування чи звуко-, відеозапису на місці дорожньо-транспортної події, або використання криміналістичної валізи у процесі огляду об'єкта. Слід наголосити на тому, що усі ці дії мають бути згідно вимог чинного законодавства оформлені, інакше кажучи зафіксовані дані про їх використання.

Коли йдеться про орієнтуючу інформацію слід враховувати, що аналогічні результати втрачають доказове значення. Як вказують науковці «дані одержані унаслідок використання науково-технічних засобів у кримінальному провадженні, це перенесені на технічний засіб фіксації відомості про факти, які відображені на різноманітних матеріальних носіях, характеризуються інформаційною цінністю за змістом, на основі яких у визначеному законом порядку спеціально уповноважені суб'єкти встановлюють наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження» [190].

Результати аналізування кримінальних проваджень за фактами вчинення різних видів кримінальних правопорушень, у тому числі й дорожньо-

транспортних подій, дозволяють зазначити, що спеціаліст відповідно до передбачених КПК України обов'язків може реалізовувати свої спеціальні знання у різних формах, а саме:

- *практичної діяльності* – під час підготовки, організації та проведенні окремих СРД; у ході виявлення, фіксації та вилучення слідів, речових доказів тощо; у процесі виявлення, огляду та відібрання зразків для експертного дослідження;

- *методичної діяльності* – пояснення напрямів застосування спеціальних знань із використання науково-практичних прийомів і методів проведення окремих СРД;

- *технічної діяльності* – допомога у виборі та застосуванні науково-технічних засобів, які потрібні для виявлення й фіксації речових доказів;

- *консультативної допомоги* – надання усних і письмових роз'яснень із питань, що можуть виникати під час проведення СРД чи питань, які у подальшому вирішуватимуться шляхом проведення експертизи.

Проаналізуємо окремі процесуальні форми використання спеціальних знань.

По-перше, процесуальний закон регламентує консультативну діяльність спеціаліста, яка є найбільш широкою у кримінальному провадженні. Згідно чинного законодавства: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» (ч. 1 ст. 71 КПК України) [77]. Від слідчого і прокурора залучення спеціаліста як консультанта потребує прискіпливої уваги. Зауважимо, що довідково-консультативна форма застосування спеціальних знань може бути використана сторонами кримінального провадження у процесі збирання доказів. Серед прав спеціаліста законодавець визначив можливість «звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів» (п. 3 ч. 4 ст.71 КПК

України) [77], що дозволяє під час здійснення процесуальних дій завдяки застосуванню спеціальних знань, вмінь і навичок спеціаліста встановити в чому полягають характерні обставини або особливості досліджуваних речей чи документів.

Необхідно зауважити, що слід розрізняти типові види консультацій спеціаліста у процесі розслідування кримінальних правопорушень дорожньо-транспортних подій, а саме:

- *консультації загального характеру* – дозволяють слідчому зорієнтуватись у протиправному діянні, у тому числі дорожньо-транспортній події, його механізмі, масштабах протиправної діяльності та колі його учасників у тій частині процесуальних питань, які пов'язані із спеціальними знаннями. Зазначимо, що подібні консультації будуть мати ознайомлювальний характер і проводитимуться під час здійснення таких СРД, як наприклад, огляд місця події чи слідчий експеримент для складання схем і планів, фотографування, виготовлення креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо;

- *консультації із конкретних спеціальних питань у процесі підготовки до проведення СРД* [63, с. 46]. Подібні консультації спеціаліста можна віднести до засобів підвищення окремих СРД, у тому числі слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної події. Зауважимо, що на основі та за допомогою подібних консультацій слідчий може точніше визначити обсяг, напрям і межі з'ясування питань, що потребують спеціальних знань. Наприклад, використання знань професійного автотехніка сприятимуть органу досудового розслідування у з'ясуванні низки технічних питань вчинення кримінального правопорушення із дорожньо-транспортної події. Крім того, для з'ясування окремих питань, які виникають під час аналізування та оцінювання даних, слідчий може залучити спеціаліста для якісного відтворення дорожньо-транспортної події та для перевірки достовірності виявлених фактів.

Спеціаліст під час участі у підготовці СРД допомагає спрогнозувати поведінку учасників даної дії та пропонувати способи уникнення небажаних

ситуацій. Наприклад, під час підготовки слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди спеціалістом може бути вказано на варіанти помилкових пояснень фактів, а також способи їх маскування й інше. У таких випадках досвідчений спеціаліст може рекомендувати різні способи викриття неповних, неточних або помилкових показань, а також вказати на той фактичний матеріал, що заслуговує уваги в таких випадках. Науковці вказують на те, що часто слідчому буває досить складно викрити допитуваного, який має жорстку установку на неправдиві показання та в повній мірі володіє знаннями з різних галузей знань. За таких умов пораду професійного, досвідченого спеціаліста важко переоцінити [30, с. 53];

– *консультативну допомогу* спеціаліст може надати і *під час проведення СРД*, а саме слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій, коли вона буде конкретною і сконцентрованою, однак, може виключати ймовірність безпосереднього контакту, наприклад, завдяки засовам зв'язку. Наприклад, коли під час слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної події може виникати ситуація, коли слідчий через спеціальний характер питання потребує допомоги спеціаліста у відповідній галузі знань для правильного оцінювання тих чи інших фактів, що дозволить продовжити на відповідному рівні проведення СРД;

– *довідково-консультативна допомога спеціаліста* як окремий компонент містить інформаційно-аналітичне забезпечення. З цього приводу вченими наголошувалось на тому, що «сьогодні все частіше акцентується увага на необхідності інформаційно-аналітичного забезпечення, що є вищим рівнем обробки інформації, оскільки вихідна інформація про об'єкт, яка складає криміналістичний інтерес опрацьовується відповідними суб'єктами із застосуванням спеціально створених технологій і в синтезованому вигляді надається для задоволення потреб практичних органів» [169, с. 386–388].

У практичній діяльності слідчого чи прокурора в кримінальних провадженнях досить часто виникають питання стосовно необхідності проведення експертного дослідження в конкретній ситуації чи звернення до

спеціаліста за консультацією. За таких умов обізнана особа, яка була залучена, може зробити висновок про необхідність призначення експертизи або надає відповідну консультацію. Якщо необхідним є призначення експертизи, а на сучасному етапі розвитку науки й техніки відсутня така методика експертного дослідження, котра надає можливість відповісти на питання винесені на вирішення експертизи, обізнана особа в цій галузі знань вказує на таку обставину ініціаторам проведення експертизи. За таких умов експертизу не призначають, а користуються консультацією спеціаліста, що економить час і кошти.

Ефективною є консультативна допомога спеціаліста сторонам кримінального провадження у випадках, коли необхідно встановити достатність для проведення конкретної експертизи знань експерта однієї експертної спеціальності чи необхідно призначення комплексної експертизи. Крім того, саме спеціаліст може надати допомогу ініціаторам проведення експертизи у формулюванні питань, що виносяться на її вирішення. Окремим видом консультативної допомоги спеціаліста у кримінальному провадженні є встановлення повного переліку об'єктів, документів, зразків тощо, які необхідно направити експерту для проведення експертизи. Такий перелік надає можливість своєчасного інформування сторін кримінального провадження про матеріали, які вкрай потрібні для проведення експертного дослідження, але вони відсутні.

По-друге, процесуальний закон передбачає залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги. В чинному законодавстві вказано: «Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду ...» (ч. 2 ст. 71 КПК України) [77]. Наголосимо, що процес збирання доказів включає здійснення сторонами кримінального провадження окремих дій, серед яких:

— пошук і виявлення доказів;

- фіксація збереження доказів для їх подальшого дослідження;
- усебічне вивчення різних аспектів чи властивостей доказів;
- оцінювання та використання доказів під час доказування за кримінальним провадженням.

Окремо слід акцентувати на тому, що сторона захисту не має рівної можливості із стороною обвинувачення у збиранні та поданні доказів. Так, для отримання важливої для захисту доказової інформації сторона захисту може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Така ситуація прямо вказує на те, що у процесі судового розслідування сторона захисту перебуває у нерівному становищі у порівнянні із стороною обвинувачення, оскільки не мають права вчиняти слідчі (розшукові) дії. Для забезпечення змагальності у судовому провадженні суд під час підготовчого провадження або слідчий суддя під час досудового розслідування сприяють стороні захисту в реалізації права на збирання та подання доказів. Для цього сторона захисту заявляє клопотання стосовно залучення до проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліста відповідного профілю.

По-третє, особа, яка ініціює проведення експертизи або залучає експерта в кримінальному провадженні має враховувати вимоги статті 242 КПК України: «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання» (ч. 1 ст. 242 КПК України) [...], а крім того ще й можливості та порядок проведення експертизи.

Наголосимо, що результати аналізування положень чинного процесуального закону свідчать про врегулювання законодавцем порядку використання у кримінальному судочинстві знань, які отримані природними, технічними та іншими науками, якими володіють спеціаліст і експерт. Допомога спеціаліста потрібна ініціаторам проведення експертизи оскільки під

час призначення експертизи провідною умовою застосування спеціальних знань є дотримання вимог законодавства, що містить вимоги до залучення експерта й проведення експертизи. Вимоги до залучення експерта пов'язані із необхідністю використання конкретної галузі знань, а саме наявності у експерта конкретної експертної спеціальності, відповідної підготовки, стажу роботи тощо. У випадку, якщо виникають обґрунтовані сумніви з цього приводу, ініціатор проведення експертизи має право звернутись із відповідним письмовим запитом до Міністерства юстиції України для отримання інформації з Державного реєстру атестованих судових експертів України.

Окремою функцією, що виконує експерт на відміну від подібної функції спеціаліста оскільки дозволяє зрозуміти сутнісні, істотні, а саме внутрішні, якості об'єкта. Саме такі внутрішні якості об'єкта стають доступними суб'єктам кримінального провадження тільки після проведення експертизи, оскільки висновок експерта містить сутність об'єкта дослідження в доступних ініціаторам проведення експертизи вербальних формах.

Як підсумок акцентуємо, що діяльність експерта пов'язана із встановленням сутнісних, особливих та індивідуально-конкретних якостей предметів та особливостей процесів і явищ; станів об'єктивної реальності шляхом використання науково обґрунтованих експертних методик у поєднанні з теоретичними та емпіричними формами реалізації спеціальних наукових знань.

Також спеціаліст може допомогти ініціатору проведення експертизи під час перевірки та оцінювання висновку експерта у вирішенні питань: чи відповідає галузь знань експерта тим питанням, що винесені на вирішення експертизи; чи правильно застосовано під час проведення експертного дослідження обладнання, матеріали, схеми, плани тощо; чи правильно використовувались схеми, плани, зроблені фотознімки тощо. Іншим важливим питанням під час перевірки достовірності висновку експерта є питання стосовно використання експертних методик, а саме: чи проводилась експертиза лише на підґрунті спеціальних знань у конкретній галузі без посилянь на чинні

експертні методики, опубліковані наукові та методичні праці з питань експертних досліджень у даній галузі знань – це створює основу для сумнівів у достовірності отриманих експертом результатів.

Таким чином, об'єктивність, повнота та ефективність досудового розслідування кримінального провадження та його судового розгляду забезпечує допомога спеціаліста в конкретній галузі знань. Це обумовлено тим, що правовий аналіз події у сукупності з консультаціями та допомогою спеціаліста з конкретної галузі знань забезпечать прийняття своєчасних рішень і застосування ефективних заходів для реалізації завдань конкретного кримінального провадження.

Проаналізуємо також непроцесуальну форму використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій. Вченими вказувалось, що відмінність непроцесуального від процесуального використання спеціальних знань полягає у тому, що факти, встановлені під час непроцесуальних дій, мають бути перевірені процесуальним шляхом, що є одним із важливих постулатів доказування [35, с. 960].

Непроцесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні полягає в залученні спеціаліста слідчим, прокурором чи судом для отримання від нього консультацій у процесі виявлення, збирання та оцінювання доказової інформації. Ученими запропоновано виокремлювати такі види допомоги спеціалістів: науково-технічну та організаційно-тактичну, яка, у свою чергу, об'єднує консультативну, методичну, криміналістичну [187].

Під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП спеціалісти в галузі автотехнічних досліджень можуть допомогти слідчому в складанні протоколу: правильно та повно описати проведення експерименту; вказати на використанні засоби вимірювання відповідних параметрів; окреслити чинники, що характеризують механізм розвитку ДТП. Іншим видом участі спеціаліста-автотехніка є консультативна допомога, що пов'язана із роз'ясненнями, поясненням чи повідомленням довідкової інформації тощо.

Таким чином, основне призначення спеціаліста під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування дорожньо-транспортної події полягає в наданні слідчому, прокурору чи суду: консультацій, роз'яснень, рекомендацій; технічної допомоги в організації та проведенні слідчого експерименту; у застосуванні технічних засобів для фіксації ходу та результатів експерименту. Враховуючи наведене вище можна виокремити основні форми застосування допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди:

- *технічна* – пов'язана із виявленням та вилученням речових доказів, слідів зразків тощо; застосуванням технічних приладів для фіксації слідової інформації;
- *консультаційна* – полягає в сприянні встановленню контакту під час проведення слідчого експерименту та відтворенні обстановки відповідної події;
- *довідкова* – спрямована на роз'яснення спеціальних термінів, реквізитів документів тощо;
- *інформаційна* – реалізується через формулювання питань експерту, надання допомоги учасникам слідчого експерименту;
- *організаційно-технічна* – здійснюється у процесі підготовки схем, планів, складання протоколу слідчої дії.

Низка завдань стосовно яких допомогу в реалізації під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної події може надати спеціаліст є досить широкою. Зауважимо, що з точки зору організаційно-тактичних особливостей слідчий експеримент є досить складною СРД і тому вирішення питання щодо його проведення може висувати перед слідчим окремі питання із залучення спеціалістів з відповідних галузей знань. Така ситуація не є унікальною, оскільки різні види слідчого експерименту як окремої СРД обумовлюють використання тих чи інших форм спеціальних знань, що є особливо важливим під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій.

Можна зробити висновок, що процесуальне законодавство України

досить широко регламентує використання спеціальних знань (і спеціаліста у тому числі) у різних формах, наприклад:

- надання консультацій, пояснень, довідок та висновків під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України);
- надання безпосередньої технічної допомоги сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування і суду під час судового розгляду у фотографуванні, складанні схем та планів тощо (ч. 2 ст. 71 КПК України);
- надання спеціалістом довідок, що належать до сфери його знань (п. 8 ч. 4 ст. 71 КПК України);
- надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України);
- залучення спеціаліста до проведення СРД (ст.ст. 224, 226, 227, 228, 237, 240, 245 КПК України);
- залучення спеціаліста до проведення НСРД (ст.ст. 262, 266 КПК України);
- залучення експерта для проведення експертизи (ст.ст. 243, 243, 244 КПК України).

Можна констатувати, що застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій можливе у процесуальній і непроцесуальній формах, яким притаманні відповідні критерії. Процесуальні форми базуються на критеріях, які визначені положеннями кримінального процесуального законодавства України.

Непроцесуальні форми об'єднують криміналістичні й загальнонаукові критерії. Криміналістичні критерії застосування спеціальних знань завжди співвідносяться з відповідними методами, що використовують у процесі проведення слідчого експерименту. Зауважимо, що саме загальнонаукові містять критерії, що висвітлюють особливості використання спеціальних знань, оскільки виражаються через вузькоспеціальну галузь знань. Загальнонауковими

критеріями на підставі яких застосовують спеціальні знання під час проведення слідчого експерименту вважають наукові знання відповідної галузі. Ці критерії обґрунтовують спираючись на основу знань конкретних наук, комплексу методичних рекомендацій, що використовують у процесі проведення СРД та слідчого експерименту у тому числі.

Окремо акцентуємо, що для підготовки й організації слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій, виявлення та оцінювання всіх обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження базової юридичної підготовки слідчого, прокурора, судді недостатньо. Встановлено, що для забезпечення належної ефективності проведення слідчого експерименту доцільним є залучення спеціаліста, який має спеціальні знання для проведення конкретного слідчого експерименту. Наголосимо, що правильний вибір і залучення спеціаліста значно підвищить ефективність слідчого експерименту та обґрунтованість його результатів через застосування спеціалістом належних наукових методів і технічних засобів.

Встановлено, що оскільки слідчий експеримент у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод є досить трудомісткою та складною процесуальною дією під час її проведення необхідна участь певних обізнаних осіб і їхні спеціальні знання, які потрібні для формування тактики проведення слідчого експерименту, вибору об'єктів для проведення тих чи інших дій, реконструкції обстановки та обставин розслідуваної дорожньо-транспортної події, проведення дослідів, фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту й оцінювання отриманих результатів.

1.4. Регламентація слідчого експерименту за вітчизняним і зарубіжним процесуальним законодавством

Розуміння природи слідчого експерименту, як і перевірки показань на

місці, пов'язані із відтворенням обстановки та обставин події після отримання Україною незалежності у 1990 році поглибилось і творчі напрацювання вчених і практиків дістали подальшого розвитку. Не залишились осторонь даного процесу й колишні союзні республіки. З цього приводу М. В. Салтевський відзначав: «... зробили значний внесок у розробку наукових засад слідчого експерименту вітчизняні вчені. Однак, практичне розв'язання цієї проблеми законодавцями здійснено неоднаково: в одних пострадянських республіках був передбачений слідчий експеримент, в інших – відтворення обстановки і обставин події. Необхідно зазначити, що ці слідчі дії розрізняються за джерелами та методами одержання інформації» [128, с. 388]. Складно не погодитись із таким твердженням, однак вбачаємо за доцільне проаналізувати відповідні норми процесуального закону, якими ці СРД закріплені або зазнали змін та доповнень у сучасний період.

Стосовно Кримінально-процесуального кодексу України, який був чинний до 20012 року, то він містив статтю 194 «Відтворення обстановки і обставин події», яка регламентувала наступне: «З метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках з участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного або обвинуваченого відтворити обстановку і умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності. Виконання цих дій допускається при умові, коли вони не принижують гідності осіб, що беруть у них участь, і не є небезпечними для їх здоров'я. В необхідних випадках слідчий проводить вимірювання, складає план і креслення, а також проводить фотографування. Про проведення всіх зазначених дій складається протокол, який підписують особи, що брали в них участь, поняті та слідчий» [80].

Зауважимо, що дана стаття не зазнавала змін редакційного характеру і регламентувала означену СРД до набрання чинності КПК України 14 травня 2012 року, коли замість неї з'являється стаття 240 «Слідчий експеримент».

Частиною 1 даної статті передбачено, що «з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» (ч. 1 ст. 240 КПК України) [77]. Наголосимо, що процесуальне законодавство Республіки Вірменія регламентує проведення лише слідчого експерименту (ст. 242 КПК Республіки Вірменія) [157].

Як можна побачити – під час проведення слідчого експерименту, а також під час перевірки показань на місці слідчий отримує інформацію про факти, що є цікавими для слідства: ці факти або підтверджуються, або не знаходять підтвердження чи спростовуються, або з'являються зовсім нові факти. Такий висновок знайшов підтвердження у працях вчених, а також у слідчій та судовій практиці.

Процесуальне законодавство Азербайджанської Республіки регламентує обидві слідчі дії – слідчий експеримент і перевірку показань на місці, що містяться в окремій главі:

– «перевірка показань на місці проводиться з метою встановлення правдивості показань свідка, потерпілого, підозрюваного і обвинуваченого, пов'язаних з подією, яка сталася в точно відомому місці, або уточнення цих показань» (ч. 1 ст. 260 Азербайджанської Республіки);

– слідчий експеримент проводиться «з метою перевірки і уточнення даних, які мають значення для кримінального переслідування і можуть бути розслідувані при умові проведення дослідів і виконання інших дослідницьких дій» (ч. 1 ст. 262 КПК Азербайджанської Республіки) [154].

Ці статті передбачені також у процесуальному законодавстві інших країн, наприклад: ст.ст. 196, 197 КПК Литовської Республіки [156], ст. ст. 285, 286 КПК Туркменістану [138, с. 386–389].

Окремої уваги заслуговує позиція законодавців Республіки Молдова, які у процесуальному законі від 14 березня 2003 року передбачили і слідчий

експеримент, і перевірку показань на місці, і відтворення обстановки і обставин події зазначивши, що:

– представник органу кримінального переслідування «з метою перевірки або уточнення показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого про подію злочину, яка мала в певному місці, вправі прибути на місце злочину... і запропонувати допитаній особі описати обставини і предмети, у відношенні яких вона дала або може на даний момент дати показання» (ч. 1 ст. 114 КПК Республіки Молдова);

– орган кримінального переслідування «якщо вважає це необхідним для перевірки і уточнення деяких даних, вправі провести відтворення події на тому місці, де вона відбулася, повністю або частково за участю виконавця діяння шляхом відтворення дій, обстановки та інших обставин події» (ч. 1 ст. 122 КПК Республіки Молдова) [158];

– слідчий експеримент «проводиться з метою перевірки і уточнення даних та які можуть бути відтворені шляхом проведення експерименту або інших дослідницьких дій» (ч. 1 ст. 123 КПК Республіки Молдова) [158].

Аналізуючи процесуальний закон Республіки Молдова слід можна виокремити, що під час перевірки й уточненні показань на місці суб'єктом (свідком, потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим) описуються обставини та предмети, про які він раніше був допитаний чи може дати показання у даний момент. Подібність до цієї слідчої дії має відтворення події в тому, що теж проводиться для уточнення та перевірки даних, але має відмінності в залученні лише виконавця діяння. Слідчий експеримент здійснюється із проведенням дослідницьких дій за участю виконавця діяння або без нього, що є подібним до процесуального закону Азербайджанської Республіки.

Результати аналізування процесуальних норм Республіки Молдова вказують на те, що кожна із розглянутих слідчих дій (перевірка показань на місці, відтворення події, слідчий експеримент) є самостійною слідчою дією та за умови повної схожості має лише їй притаманні риси й відрізняється тактикою проведення.

Доцільно також проаналізувати досвід законодавців окремих країн із сталими правовими традиціями та методичними підходами розкриття та розслідування кримінальних правопорушень щодо слідчого експерименту.

У США в судах досить широко застосовують метод реконструкції, коли судом реконструюються події за показаннями свідків і документами. Як окремий вид реконструкції розглядають відеозапис, що дозволяє наочно побачити та уявити, що сталося. Так, можна використати відеозапис реконструкції події ДТП в результаті якої позивач був травмований. Допустимість записів з реконструкцією події як доказу визначається тим наскільки точно ними відтворено умови, що існували в реальності. При цьому слід наголосити, що подібні записи здатні суттєво впливати на присяжних у плані їх переконання і судді дуже обережні під час вирішення питання стосовно допустимості таких записів. Наприклад, у справі *Jenkins v. Snohomich County Public Utility District № 1* (1986) про відшкодування шкоди, що заподіяна хлопчику, відповідачем запропоновану суду відеозапис на якому представлено хлопчика того ж віку й зросту, що і потерпілий. Умови схожі з умовами даного випадку, відмінності пояснені присяжним. Під час інструктажу суддя роз'яснив присяжним в якому аспекті цей запис вони мають використовувати [186]. Зауважимо, що подібні записи мають схожість із слідчим експериментом.

Поряд із такими реконструкціями як відеозапис в судах США поширення набувають комп'ютерні реконструкції за допомогою яких можна, наприклад, спростувати показання учасника події. Наприклад, підозрюваний стверджував, що керована ним машина рухалась зі швидкістю 60 км/год, а комп'ютерна реконструкція дозволила це спростувати. Комп'ютерна реконструкція показала, що якби твердження про швидкість руху машини було правдивим, то автомобіль після зіткнення знаходився б в іншому положенні, ніж був знайдений на місці події ДТП поліцейськими.

Крім того, за допомогою комп'ютерного відтворення подій можна підтвердити показання учасників судового процесу. Науковцями зазначалось, що реконструкції за допомогою відеозапису або комп'ютеру – є лише способом

пояснення суду і присяжним того, що скоріш за все мало місце у справі. Суддею визначається допустимість реконструкції на підставі правила 403 Федеральних правил про докази. Представник сторони має переконати суддю, що у процесі реконструкції застосовані безперечні принципи. Для адвокатів подібні реконструкції – потужний засіб переконати присяжних у правоті їх позиції. Оцінюючи наведене вище можна стверджувати, що реконструкція події здатна досить сильно впливати на присяжних.

Науковцями зауважується, що будь-яка реконструкція, її точність залежать від того на скільки правильно оцінені та зображені умови, що мали місце в реальності. Однак, умови реконструкції впливають із свідчень сторін і часто суперечать одна іншій якщо не в цілому, то в окремих моментах. Залежно від того, яка версія приймається за основу те й буде реконструйовано [19, с. 78].

В Англії широко використовують експериментальний метод дослідження під час розслідування події ДТП. Наукова література висвітлює експерименти із оцінювання можливих:

- швидкостей руху – швидкість руху на повороті; швидкість руху по кривій на мотоциклі; перерозподіл маси тіла за умови руху по кривій; швидкість руху під час наближення до місця ДТП;
- границь видимості і траєкторії наближення до місця ДТП;
- імовірних і можливих траєкторій наближення до місця ДТП;
- впливу зовнішніх чинників на управління транспортним засобом.

В цьому аспекті пригортає увагу не сам експеримент в чистому вигляді, як розуміється вітчизняними вченими та практиками, а експеримент, що здійснюють шляхом спостереження за особливостями руху ТЗ на певному відрізку дороги. Р. Байєтт і Р. Уоттс зазначали, що «особливості траси дороги можуть чітко визначати траєкторію наближення ТЗ до місця скоєння ДТП або впливати на неї. Ширина проїзної частини, наявність і розташування розділяючих островців чи освітлених тумб, конструкція борту дорожнього полотна можуть обмежувати водія у виборі траєкторії руху. Повздовжня розмітка, островці і спрямовуючі стріли, нанесені на проїзну частину, можуть

впливати на нього» [183].

На траєкторію руху ТЗ на кривих, пересіченнях (у тому числі кільцевих) й інших подібних місцях значно впливає радіус заокруглень відповідних елементів проїзної частини. За таких умов надійним свідченням напрямку руху ТЗ є сліди шин. Однак, і за відсутності слідів шин показання свідків про місцезнаходження ТЗ під час його в'їзду на пересічення у сукупності з даними стосовно швидкості або наявності центрального островця надають можливість визначити траєкторію виїзду з пересічення. Свого часу Р. Байєтт і Р. Уоттс акцентували, що спостереження за особливостями руху транспорту в обстежуваному місці (де відбулася подія ДТП) для отримання додаткової інформації щодо нормального та переважаючої траєкторій руху транспорту у напрямку точки, де сталося зіткнення автомобілів. Наголошуючи на неможливості зробити категоричні висновки з подібних спостережень вони вказували на їх важливість у подальшому ході розслідування події ДТП [183].

Процесуальним законодавством таку слідчу дію, як слідчий експеримент у нашому трактуванні не закріплено, але розділ 9 містить параграфи під назвою «Огляд та реконструкція події»:

- «огляд – це безпосереднє сприйняття чогось за допомогою органів чуттів та документування за допомогою звуку та зображення, якщо не йдеться про допит;

- реконструкція події – це допит особи в ході коригування імовірного перебігу події на місці, де вона сталася, або в іншому місці, пов'язаному зі злочином, в тому числі із застосуванням звуко- або відеозапису» (§ 149 КПК Австрійської Республіки) [191, с. 188];

- «прокуратурі, обвинуваченому, потерпілому, учасникам провадження у справах приватного обвинувачення та їх представникам слід надати можливість взяти участь у реконструкції події. Вони мають право при цьому задавати питання, а також вимагати доповнення під час її проведення чи закріпленні. Якщо поліція не бере участі у реконструкції, її слід поставити до відома про час її проведення» (ч. 1 § 150 КПК Австрійської Республіки);

– «обвинувачений може бути виключений від участі у проведенні реконструкції, якщо його присутність може зашкодити інтересам провадження або цього вимагають особливі інтереси. Потерпілому та учасникам провадження у справах приватного обвинувачення слід відмовити взяти участь у проведенні реконструкції, якщо є підстави побоюватись, що їх присутність зможе вплинути на повноту показань обвинуваченого чи свідків. В цих випадках зацікавленим учасникам слід надати копію відповідного протоколу, однак, участь захисника в жодному разі не може бути обмежена» (ч. 2 § 150 КПК Австрійської Республіки) [191, с. 189–190].

Зауважимо, що за умови такої реконструкції скоріш за все можна говорити про перевірку показань на місці. Крім того, процесуальне законодавство Австрії не регламентує детально проведення й інших СРД, у тому числі й прописану реконструкцію події. Це можна пояснити тим, що розслідування проводиться у формі вільного доказування – без чітко встановленої процесуальної форми. Інше пояснення полягає в тому, що КПК Австрійської Республіки не містить вичерпний перелік доказів, а обмежується тим, що в загальній формі визначає правила використання та здобуття окремих доказів, які є найбільш важливими для встановлення обставин конкретної справи.

Ці правила можна побачити в главі 8 КПК Австрійської Республіки, що регулює проведення слідчих дій та інших заходів на стадії попереднього розслідування до яких відносяться: заборона на розпорядження окремими предметами та їх виїмка; витребування довідки про банківські рахунки і банківські операції; обшук; огляд; тілесний огляд; проведення експертизи; виїмка кореспонденції; акустичний та оптичний контроль й інші процесуальні дії. Поряд із цим, судді у процесі розслідування та судового розгляду мають право використовувати докази, на які закон не вказує прямо і не міститься заборони на використання таких засобів доказування. До таких доказів відносять: телефонні розмови; магнітофонні записи; відеозаписи тощо. Процесуальний закон забороняє використовувати в якості доказів лише таку

інформацію, яка отримана незаконним способом (наприклад, приниження особи, порушення її законних прав тощо) [76, с. 354].

Подібні підходи можна знайти в процесуальних законах Швейцарії та Німеччини. Науковці відзначали: «якщо слідча дія відповідно до кримінального процесуального законодавства Швейцарії не супроводжується примусом, то її можна провести, навіть якщо вона не вказана у Кодексі. Головне, щоб вона не порушувала передбачених в законі заборон і не обмежувала прав особи» [144, с. 76]. Також процесуальне законодавство Швейцарії взагалі не регламентує такі слідчі дії як слідчий експеримент чи реконструкцію події, які проводяться досить часто, якщо це обумовлено необхідністю й обставинами справи. Стосовно цього доктор юриспруденції Маркус Хуг зазначав: «взагалі метою кримінального провадження є потреба реконструювати діяння – відтворити подію шляхом перенесення її на документ, начебто створивши про неї фільм. Якщо має місце злочин проти життя, по можливості збираються якомога більше фактів, щоб зрозуміти перебіг діяння та мотиви його вчинення і притягнути до відповідальності винуватого» [188, с. 256].

Дефініція «реконструкція події» відсутня не тільки у процесуальному законі Швейцарії, але й у науковій літературі, а також не регламентовано процесуальний порядок її проведення. На практиці здійснюють реконструкцію події за аналогією §§ 149-150 КПК Австрійської Республіки. З даного риводу Маркус Хуг зазначав «не врегульована у швейцарському КПК реконструкція події поєднує в собі елементи допиту та огляду, хід та результати яких фіксуються не лише у протоколі, але й за допомогою звуко- та відеозапису. При цьому правових приписів щодо проведення допиту (стосовно суб'єкта проведення, протоколювання, роз'яснення прав та обов'язків учасникам процесу, забезпечення цих прав) слід дотримуватись, як і під час реконструкції події. Також делегування прокуратурою права на її проведення органам поліції є можливим у стадії досудового розслідування лише із суттєвими обмеженнями» [188, с. 256–257].

Не передбачена процесуальним законодавством ФРН реконструкція події,

але німецькі правники переконані, що з криміналістичної точки зору місце події набуває особливого значення, якщо на ньому можна здійснити реконструкцію: «це дозволить заповнити прогалини, використовуючи закони мислення та емпіричний досвід; перевірити можливість вчинення діяння; відтворити подію із підозрюваними, потерпілими або свідками; порівняти результати із даними розслідування; обґрунтувати поведінку правопорушника; відшукати відповідь на основне питання криміналістики – кому це вигідно?» [144].

Слід зазначити, що процесуальний закон Республіки Польща містить регламентацію проведення слідчого експерименту «з метою перевірки обставин, що мають значення для справи в рамках процесуального експерименту може бути проведений слідчий експеримент або відтворення обставин події повністю або частково. В ході проведення огляду або процесуального експерименту дозволяється проведення допитів або інших дій, спрямованих на збирання доказів» (ст. 211 КПК Республіки Польща) [9, с. 218].

Досить докладно процесуальний закон Болгарії від 2005 року регламентує проведення слідчого експерименту:

- «суд і органи досудового провадження можуть здійснити слідчий експеримент щоб перевірити й уточнити дані, отримані з допиту обвинуваченого чи свідків або від іншої дії із розслідування або судової слідчої дії (ст. 166 КПК Болгарії);

- слідчий експеримент допускається за умови, якщо не принижується гідність осіб, які беруть участь у ньому, і не створюється небезпека для їхнього здоров'я (ст. 167 КПК Болгарії);

- слідчий експеримент здійснюється у присутності понятих за винятком випадків, коли він проводиться в судовому засіданні. Коли необхідно, під час проведення слідчого експерименту має бути присутній експерт або спеціаліст – технічний помічник (ст. 168 КПК Болгарії)» [155].

Результати аналізування закордонного процесуального законодавства та криміналістичних і процесуальних джерел щодо слідчого експерименту та його регламентації процесуальним законом дозволяють стверджувати, що у

кримінальних процесуальних кодексах пострадянських держав (наприклад, Республіка Молдова, Литва, Азербайджанська Республіка, Туркменістан) цілком слушно регламентовано і слідчий експеримент, і перевірку показань на місці, що видається абсолютно виправданим і логічним. Таке закріплення у процесуальному законі ґрунтується на тому, що вони є різними СРД і мають свої завдання та методи й процесуальний порядок проведення. Однак, в чинному КПК України відсутні норми, які регламентують перевірку показань на місці, хоча попередня редакція містила таку слідчу дію, яка охоплювала відтворення обстановки і обставин події, що призводить до ускладнення процесу розслідування та впливає правильне розуміння й особливості здійснення слідчого експерименту.

Кримінальне процесуальне законодавство США та низки країн Європи не закріплює слідчий експеримент як окрему СРД, однак його проводять в межах реконструкції події чи огляду, що дозволяє під час розслідування події ДТП: використовувати експериментальні методи дослідження; проводити комп'ютерне моделювання та спостереження за місцем ДТП з метою з'ясування причин та умов скоєння ДТП; перевіряти показання на місці.

Аналізування напрацювань науковців доводить, що головною рисою відмінності слідчого експерименту від інших СРД – перевірки показань на місці; огляду; проведення експертизи – є його дослідний характер. Акцентовано, що під час розслідування події ДТП слідчий експеримент може включати відтворення обстановки та обставин певної події чи їх реконструкцію, якщо експеримент проводять за участю підозрюваного, потерпілого чи свідка. Поряд із цим виокремлено необхідність доповнення чинного КПК України окремою нормою, що регламентуватиме проведення перевірки показань на місці, що за своєю природою відрізняється від слідчого експерименту, а також вказано, що така регламентація дозволить розмежувати ці СРД, збільшить ефективність експериментальних дослідів і перевірку показань конкретних учасників на місці події.

Висновки до розділу 1

1.1 Узагальнення напрацювань науковців дозволило встановити, що дослідження є окремою складовою процесу застосування спеціальних знань, оскільки дослідник спрямовує усю свою увагу не лише на пізнання зовнішніх ознак, але й на пошуки шляхів її вирішення. Так, проведення такої слідчої дії як слідчий експеримент під час розслідування дорожньо-транспортних пригод потребує залучення до процесу пізнання інших фахівців, що володіють відповідними спеціальними знаннями. Аналізування ґрунтовних напрацювань вчених дозволило констатувати, що в них висвітлено концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме: висвітлено передумови їх залучення під час розслідування кримінальних правопорушень; визначено поняття спеціальних знань та їх зміст; окреслено форми реалізації тощо.

Наголошено, що ефективність застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної події будуть впливати взаємопов'язані чинники:

- правовий вказує, що порушення встановленого процесуальним законом порядку може призвести до негативних наслідків для проведення слідчого експерименту;
- тактичний свідчить про те, що дотримання тактичних рекомендацій вказує на можливість використовувати спеціальні знання як допомогу обізнаної особи (спеціаліста, експерта, фахівця тощо) у повному обсязі;
- організаційний – спрямований на забезпечення спеціальних знань обізнаних осіб у кожному випадку, коли виникає в цьому потреба.

Вказано, що результати аналізування наукових праць свідчать про те, що спеціальним знанням у процесі розслідування кримінальних правопорушень постійно приділяється значна увага, однак, доробки вчених стосувались окремих груп правопорушень і не висвітлювали їх застосування під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-

транспортних пригод.

Узагальнення напрацювання вчених дозволяє стверджувати, що стосовно умов і завдань судового дослідження науковий експериментальний метод дослідження трансформується та набуває специфічних і своєрідних рис, однак, одночасно не втрачає часового, експериментального характеру. Зауважено, що застосування експериментального методу дослідження у процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень із ДТП здійснюється у таких формах: самостійної процесуальної дії – слідчого чи судового експерименту, коли досліди складають основний зміст дії органу розслідування чи суду; окремих елементів чи складових частин слідчої чи судової дії, коли сам експеримент не є домінуючим у процесуальній діяльності учасників процесу.

Аналізування наведених вище ґрунтовних напрацювань вчених дозволяє констатувати, що в них висвітлено концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме: висвітлено передумови їх залучення під час розслідування кримінальних правопорушень; визначено поняття спеціальних знань та їх зміст; окреслено форми реалізації тощо. Однак, доробки вчених стосувались окремих груп правопорушень і не висвітлювали їх застосування під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод.

1.2 Доведено, що ч. 1 ст. 71 КПК України вбачається доцільним викласти у такій редакції – *спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка має спеціальні знання та навички, що визначають її компетенцію у випадку залучення відповідним чином для надання консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.*

Запропоновано внести до ч. 2 даної статті доповнення стосовно відповідальності спеціаліста за завідомо неправдиві пояснення, консультації тощо, оскільки це може негативно впливати на висновки, що зроблені організаторами проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й слідчого

експерименту, під час розслідування кримінального правопорушення. Крім того, під час проведення слідчих (розшукових) дій необхідно доповнити обов'язки спеціаліста такими зобов'язаннями: *«своїми знаннями й досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення; звертати увагу слідчого, прокурора та суду на обставини, що пов'язані з виявленням і закріпленням слідів; використовувати усі науково-технічні засоби необхідні для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії»*.

Встановлено, що основним процесуальним обов'язком спеціаліста, який бере участь у слідчому експерименті у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди, є надання консультативної допомоги щодо організації і техніки експерименту; розстановці його учасників; визначенню змісту дій; дотримання необхідних заходів безпеки під час його виконання. Консультації спеціалістів виявляються корисними також у процесі фіксації та оцінюванні результатів слідчого експерименту. Чіткий і правильний опис слідчого експерименту під час розслідування ДТП передбачає використання спеціальної термінології, у цьому обізнана особа із спеціальними знаннями також може надати допомогу слідчому. Таким чином, участь спеціалістів у слідчих експериментах під час розслідування ДТП сприяє ефективному використанню спеціальних автотехнічних знань в процесі встановлення та перевірки судових доказів.

1.3. Наголошено, що об'єктивність, повнота та ефективність досудового розслідування кримінального провадження та його судового розгляду забезпечує допомога спеціаліста в конкретній галузі знань. Це обумовлено тим, що правовий аналіз події у сукупності з консультаціями та допомогою спеціаліста з конкретної галузі знань забезпечать прийняття своєчасних рішень і застосування ефективних заходів для реалізації завдань конкретного кримінального провадження.

Встановлено, що основне призначення спеціаліста під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування дорожньо-транспортної події полягає в наданні слідчому, прокурору чи суду: консультацій, роз'яснень,

рекомендацій; технічної допомоги в організації та проведенні слідчого експерименту; у застосуванні технічних засобів для фіксації ходу та результатів експерименту. Враховуючи наведене вище можна виокремити основні форми застосування допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортної пригоди: технічна, консультативна, довідкова, інформаційна, організаційно-технічна.

Доведено, що оскільки слідчий експеримент у процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод є досить трудомісткою та складною процесуальною дією під час її проведення необхідна участь певних обізнаних осіб і їхні спеціальні знання, які потрібні для формування тактики проведення слідчого експерименту, вибору об'єктів для проведення тих чи інших дій, реконструкції обстановки та обставин розслідуваної дорожньо-транспортної події, проведення дослідів, фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту й оцінювання отриманих результатів.

1.4. Результати аналізування закордонного процесуального законодавства та криміналістичних і процесуальних джерел щодо слідчого експерименту та його регламентації процесуальним законом дозволяють стверджувати, що у кримінальних процесуальних кодексах пострадянських держав цілком слушно регламентовано і слідчий експеримент, і перевірку показань на місці, що видається абсолютно виправданим і логічним. Таке закріплення у процесуальному законі ґрунтується на тому, що вони є різними СРД і мають свої завдання та методи й процесуальний порядок проведення. Однак, в чинному КПК України відсутні норми, які регламентують перевірку показань на місці, хоча попередня редакція містила таку слідчу дію, яка охоплювала відтворення обстановки і обставин події, що призводить до ускладнення процесу розслідування та впливає правильне розуміння й особливості здійснення слідчого експерименту.

Наголошено, що кримінальне процесуальне законодавство США та низки країн Європи не закріплює слідчий експеримент як окрему СРД, однак його проводять в межах реконструкції події чи огляду, що дозволяє під час

розслідування події ДТП: використовувати експериментальні методи дослідження; проводити комп'ютерне моделювання та спостереження за місцем ДТП з метою з'ясування причин та умов скоєння ДТП; перевіряти показання на місці.

Аналізування напрацювань науковців доводить, що головною рисою відмінності слідчого експерименту від інших СРД – перевірки показань на місці; огляду; проведення експертизи – є його дослідний характер. Акцентовано, що під час розслідування події ДТП слідчий експеримент може включати відтворення обстановки та обставин певної події чи їх реконструкцію, якщо експеримент проводять за участю підозрюваного, потерпілого чи свідка. Поряд із цим виокремлено необхідність доповнення чинного КПК України окремою нормою, що регламентуватиме проведення перевірки показань на місці, що за своєю природою відрізняється від слідчого експерименту, а також вказано, що така регламентація дозволить розмежувати ці СРД, збільшить ефективність експериментальних дослідів і перевірку показань конкретних учасників на місці події.

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [20; 21; 25].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

2.1. Використання спеціальних знань під час підготовки до проведення слідчого експерименту у процесі розслідування дорожньо-транспортних подій

Необхідно вказати, що проведення СРД є складною, інтелектуальною працею, яка складається з дій процесуального, тактичного, технічного та організаційного характеру і набуває цілеспрямованості тільки за умови, що буде заздалегідь спланована слідчим. Науковці наголошували, що основою слідчої дії є план розслідування справи [67, с. 176].

До заходів, які має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту більшість опитаних відносить: вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій (46 % опитаних); консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту (50 % опитаних). 73 % опитаних використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання такого завдання, як: забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, чи на тому самому місці. Завданням спеціаліста під час фіксації перебігу та оцінювання результатів слідчого експерименту більшістю респондентів (76 % опитаних) було визначено фіксацію відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Крім того, слідчі вказали на доцільність оформлення постановою

процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту з метою виконання процесуальних і тактичних завдань. Аналогічно, для підвищення ефективності проведення слідчого експерименту необхідно використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідчої інформації, фіксації перебігу й результатів даної СРД залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (по 88 % опитаних) (Додаток В).

Слід погодитись із твердженням, що організаційні заходи базуються на завданнях плану розслідування та вимагають своєчасного планування включаючи низку елементів плану: сутність складових дій, послідовність дій, терміни, тривалість й інше.

Підґрунтям даного планування та його логічною основою завжди є слідча версія, однак вона не є його єдиною основою. Центральною основою плану є планування слідчих дій, що потрібні для перевірки версії, а його складовими є й інші процесуальні дії: заходи із забезпечення відшкодування заподіяної злочинном шкоди; встановлення особи потерпілого й інше; організаційно-технічні заходи.

Поряд із логічною основою в плануванні розслідування враховують процесуальні й тактичні основи. Процесуальні основи об'єднують норми закону із проведення обов'язкових процесуальних дій у чітко визначені терміни. Тактичні основи – це наміри слідчого, якими він керується у процесі визначення терміну й порядку своїх дій; послідовність перевірки версій; форми взаємодії із оперативними працівниками, обізнаними особами тощо [19, с. 119].

Орієнтуючись на наведене вище можна зазначити, що своєчасне та ефективне проведення слідчого експерименту буде залежати не тільки від правильної організації даної СРД, але й зумовлюватиметься особливостями та якістю проведення інших СРД чи процесуальних дій у конкретному кримінальному провадженні. Зауважимо що в кримінальному провадженні наведені слідчі дії складають цілісну систему та обумовлюють одна іншу.

Враховуючи тактику проведення слідчого експерименту, який умовно

поділяють на три етапи (підготовчий, робочий та заключний), його слід віднести до досить складної слідчої дії, що обумовлено наступним:

- застосуванням різноманітних технічних і наочних засобів;
- кількістю учасників даної слідчої дії;
- використанням фахівців різних галузей знань;
- проведенням експериментальних і дослідних дій.

Встановлено, що підготовка проведення слідчого експерименту складається з таких етапів:

- «проведення попереднього допиту особи, показання якої перевіряються;
- попередній виїзд на місце де мають проводитись експериментальні й дослідні дії;
- визначення доцільності проведення слідчого експерименту безпосередньо на місці події» [141, с. 140].

Така позиція підтримується С. М. Стахівським, яким зазначалось, що в окремих випадках бажано попередньо ознайомитись з місцем проведення слідчого експерименту для визначення найбільш раціонального розміщення його учасників і необхідності застосування між ними засобів зв'язку [139, с. 34]. Підтримана така вимога під час підготовки слідчого експерименту й В. М. Стратоновим. Він наголошував, що нехтування вимогою попереднього виїзду для ознайомлення з місцем події є згубною практикою, що не відповідає основним настановам криміналістичної практики. Вчений стверджував, що «важливим у плануванні слідчого експерименту є визначення «опорних пунктів» – елементів, які в процесі відтворення обстановки події є основою для співставлення показань з реальними обставинами» [140, с. 8]. Необхідно зазначити, що ми поділяємо данні позиції науковців, оскільки дотримання цих вимог дозволить підвищити ефективність проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП.

Серед заходів, які має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту опитувані, зазначаючи по кілька напрямів, виокремили: проведення оперативно-

розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події (52 %); складання плану слідчої (розшукової) дії (52 %); підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідової інформації, технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту (52 %); визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого (40 %); вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій (40 %); забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань) (40 %) (Додаток Г).

Результати аналізування матеріалів кримінальних проваджень подій ДТП, а також напрацювань науковців можна стверджувати, що слідчий експеримент може проводитись з різною метою та складає три групи:

1) встановлення суб'єктивних можливостей конкретних осіб:

- сприймати певні факти чи явища події ДТП – реальна можливість пішохода бачити або чути за певних умов, наприклад: можливості для пішохода бачити або чути шум транспортного засобу; можливість очевидця сприймати обставини події ДТП за умови знаходження у певному місці тощо;

- вчиняти певні дії в конкретних умовах, наприклад, зупинити автомобіль на конкретній частині дороги;

- наявність у водія професійних навичок водіння – різними способами заїжджати на парковку; розвернутися на обмеженій площі тощо;

2) встановлення часу, який необхідний для вчинення тих чи інших дій або тривалості конкретних процесів:

- часу для подолання пішоходом певної відстані – з моменту виникнення небезпеки для руху до моменту події ДТП;

- часу для подолання на ТЗ певної ділянки шляху;

- швидкості руху ТЗ на конкретному відрізку шляху;

- часу, необхідного водію для здійснення певного маневру тощо;

3) встановлення окремих елементів механізму події ДТП:

- видимості а окремій ділянці дороги – наявність об'єктів, що перешкоджають чітко бачити певну частину дороги;
- можливості існування конкретного явища, як занос транспорту без гальмування в конкретних умовах; самовільного скочування автомобіля тощо;
- визначення відстані, з якої водій мав об'єктивну можливість побачити перешкоду;
- визначення точки з якої водій розпочав гальмування та місця, де зупинився транспортний засіб;
- встановлення місця з якого пішохід побачив транспортний засіб, а також відстані, яку він спромігся подолати від обочини чи тротуару до місця події ДТП;
- визначення взаємного розміщення потерпілого та транспортного засобу в момент контакту чи наїзду. [57, с. 149–150; 58, с. 212–213; 123, с. 196].

Зупиняючись на розслідуванні дорожньо-транспортних подій необхідно наголосити, що організація подібного розслідування є досить складним процесом. Науковці вказують, що правильність її проведення стає запорукою успішного розслідування події ДТП і встановлення істини у кримінальному провадженні. При цьому відсутність будь-якого елемента організації розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень може призвести до неможливості прийняти остаточне процесуальне рішення у даному кримінальному провадженні та робить неможливим встановити винних осіб [171, с. 126]. За таких підходів слід погодитись з Т. В. Шевченком, що організацію розслідування події ДТП та експлуатацію транспорту в цілому доцільно орієнтувати на алгоритм роботи слідчого.

Наголосимо, що слідчий експеримент у даному алгоритмі роботи слідчого посідає окреме місце і є досить трудомісткою та складною СРД у даній системі, що пояснюється участю в ній значної кількості осіб. Однак результати правильно проведеного слідчого експерименту значим чином впливають на процес доведення вини підозрюваних осіб, особливо за їх

попередньої відмови від наданих раніше показань чи у випадку смерті. Поряд із цим, вчені наголошують на тому, що «якісне та ефективне проведення слідчого експерименту вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що не тільки дозволить одержати правдиві показання, але й довести причетність певних осіб до злочинної діяльності» [165, с. 48].

Коли йдеться про прийняття рішення із проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП, то слідчому необхідно оглянути зібрану інформацію під окремим кутом – змодельовати майбутній хід слідчого експерименту й очікувані результати. Враховуючи напрацювання вчених і практиків можна стверджувати, що відомості про механізм дорожньо-транспортної пригоди отримуються під час допиту учасників й очевидців події. Однак, часто через особливості зору людини та швидкість перебігу події особи, які її спостерігали, не можуть чітко визначити час і відстань для надання кількісної характеристики механізму ДТП. Навіть у випадках, коли окремі виміри й указуються, то допускаються значні помилки. Крім того, можливі також й умисні викривлення події ДТП тими учасниками, які зацікавлені у справі. Враховуючи наведене, свого часу стверджувалось, що встановлення й уточнення дійсного механізму ДТП необхідно провести слідчий експеримент [123, с. 197].

До заходів, які має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту експертами МВС України було віднесено (по кілька напрямів кожним респондентів): вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних СРД (80 % опитаних); експеримент із залученням спеціальних знань конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації (75 % опитаних); визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого (60 % опитаних) (Додаток Д).

На переконання І. І. Колесник особливості слідчого експерименту в справах про події ДТП «обумовлюються насамперед його тісним зв'язком з

майбутніми експертизами під час проведення яких встановлюється механізм ДТП. Тому у процесі підготовки та проведення слідчого експерименту слід враховувати наступне:

- цілі та завдання слідчого експерименту визначаються з урахуванням підготовки та проведення майбутніх експертиз;
- для підготовки слідчого експерименту й участі в його проведенні має залучатись відповідний експерт;
- слідчий експеримент проводиться на заключному етапі досудового розслідування, коли зібрано достатньо інформації для аналізування обставин ДТП і готується призначення відповідних експертиз» [58, с. 212].

М. В. Салтевський зазначав, що до організаційних заходів щодо слідчого експерименту слід віднести:

- «прийняття рішення про провадження слідчого експерименту;
- визначення цілей – окреслення тих обставин, які можуть бути встановлені слідчим експериментом;
- визначення часу та місця проведення слідчого експерименту;
- забезпечення умов, що максимально наближені до тієї обстановки, яка перевіряється;
- добір учасників слідчого експерименту;
- підготовка об'єктів, необхідних для постановки дослідів;
- складання плану експерименту та забезпечення охорони місця його проведення» [128, с. 228]. Аналогічну позицію підтримували й інші вчені [75].

Безсумнівно, підготовчий етап слідчого експерименту є вкрай важливим для його проведення, а також слід враховувати, що помилки на даному етапі розслідування будуть впливати на якість і результати проведення СРД. За таких умов вкрай потрібними є заходи щодо удосконалення криміналістичних рекомендацій із проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП. Стосовно цього М. В. Салтевський зазначав, що «розпочинається організація підготовки до проведення слідчої дії з визначення завдань, що слідчий має намір виконати, а саме:

- чітко сформулювати мету слідчої дії;
- обрати місце її проведення;
- визначити час провадження;
- встановити коло учасників і роль кожного з них;
- з'ясувати необхідність використання технічних засобів (які та з якою метою);
- встановити можливість використання допомоги громадськості та у якій формі» [128].

Доведеною є позиція, що за виключенням мети та завдань дії, вибору часу й місця проведення, а також вирішення питання стосовно кола її учасників, доцільним є вивчення нормативного матеріалу та матеріалу кримінального провадження, дані про об'єкт тактичного впливу, зібрати інформація, якої не вистачає для прогнозування можливого розвитку ситуації [166]. Поряд із цим слушною є позиція згідно якої підготовка слідчого експерименту є досить складним комплексом рішень і заходів [132].

Напрацювання вчених вказують, що «підготовка до проведення слідчого експерименту може охоплювати:

- визначення завдань дії;
- встановлення місця, дати, часу доби та найбільш доцільного з тактичної позиції моменту початку проведення дії;
- підбір і вивчення необхідних матеріалів кримінального провадження, аналізування відомостей про об'єкт тактичного впливу, прийняття заходів зі збирання даних, яких бракує, шляхом проведення СРД, заходів оперативного характеру;
- вивчення необхідного нормативного матеріалу, методичних рекомендацій з проведення слідчого експерименту;
- розгляд питання про коло учасників дії та забезпечення їх участі – залучення необхідних спеціалістів, оперативних працівників;
- розроблення можливих варіантів розвитку ситуації під час проведення слідчого експерименту та адекватних заходів реагування;

- прийняття заходів з належного технічного забезпечення дії;
- визначення тактичної лінії поведінки слідчого та інших учасників СРД, системи методів і прийомів виконання поставлених завдань;
- розроблення та забезпечення відповідними організаційними, кадровими й іншими заходами невідкладного характеру» [41, с. 88].

Слід акцентувати, що рішення стосовно залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування дорожньо-транспортних подій обумовлюється з одного боку вимогами закону, а з іншого – слідчою ситуацією, коли вирішити їх без залучення спеціальних знань неможливо. Підготовка до використання спеціальних знань за таких умов реалізується із урахуванням низки вимог, оскільки має:

- охоплювати єдиний комплекс техніко-криміналістичних й організаційно-тактичних заходів і пошуково-пізнавальних операцій;
- передбачати скорочений варіант орієнтуючись на об'єктивні та суб'єктивні обставини, а саме: обмеженість часу, об'єкт досліджувався раніше тощо.

Опрацювання емпіричних джерел і напрацювань вчених дозволяє констатувати, що на підготовчому етапі експертного експерименту використання спеціальних знань умовно мають сторони:

- теоретичну, що передбачає впорядкування її складових шляхом узагальнень та розумових висновків;
- практичну, що спрямована на створення найкращих умов для її проведення.

Розкриваючи сутність теоретичної та практичної сторони використання спеціальних знань на підготовчому етапі слідчого експерименту можна виокремити їх складові:

- *теоретична* включає: вибір окремої дії чи їх комплексу; встановлення місця, дати й часу доби, що є доцільними для моменту початку й закінчення проведення слідчого експерименту; підбір учасників даної дії та визначення завдань кожного; залучення спеціаліста із відповідної галузі знань;

встановлення порядку та особливостей взаємодії окремих учасників слідчого експерименту; планування дій і засобів під час реконструкції обстановки слідчого експерименту; розробка різних варіантів розвитку слідчої ситуації, а також відповідних заходів реагування; встановлення методів нейтралізації та попередження можливості виникнення негативних наслідків даної СРД;

– *практична* передбачає: залучення потрібних засобів і сил; забезпечення присутності учасників слідчого експерименту та їхньої безпеки; підготовку необхідних об'єктів; реконструкцію обстановки та створення відповідних умов для реалізації необхідних дій; розстановку учасників слідчого експерименту та їх інструктаж; забезпечення фіксації процесу слідчого експерименту та опечатування об'єктів тощо.

Результати аналізування організаційних заходів під час підготування слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП вказують на те, що їх доцільно об'єднати у дві групи:

– перша утворюється тими, що спрямовані на збір орієнтуючої інформації, підготовку слідчого експерименту, створення умов для його проведення, а саме: опечатування, реконструкція, ознайомлення з об'єктом, контрольна перевірка тощо;

– друга об'єднує дії, які спрямовані на створення структури розслідування події ДТП, серед яких: вивчення матеріалів, складання планів, підбір учасників розслідування тощо.

Необхідно виокремити, що під час підготовки слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП слідчий має ретельно продумати – чи потрібно проводити реконструювання. Вчені зазначали, що «ступінь реконструкції обставин події залежить від: характеру слідчого експерименту; обстановки, у якій він буде проведений та наявних можливостей реконструювання» [143].

Наголосимо, що далеко не завжди обстановку події можна реконструювати, оскільки реконструкція має повністю відповідати тій події, що розслідується. Недотримання такої вимоги розцінюють як порушення вимог

процесуального закону і призводить до втрати доказового значення отриманих даних. Інакше кажучи, якщо з'ясується, що обстановка змінилась, а реконструкція її є неможливою, то слід встановити чи впливають зміни, що відбулися, на достовірність результатів слідчого експерименту й чи останні матимуть доказове значення у справі. За негативної відповіді на дане питання – слід відмовитись від проведення слідчого експерименту [33, с. 146].

З цього приводу Д. Д. Заєць зазначає, що наведені перешкоди можна подолати шляхом реконструкції місця події за допомогою інформаційних технологій – шляхом зображення місця події у тривимірній проекції. Посилаючись на власне дослідження даного питання він наголошує, що таку пропозицію підтримує значна частина практиків [50, с. 13]. Переконані, що реконструкція місця події за допомогою техніко-інформаційних технологій із залученням спеціальних знань може бути успішно застосована під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП. За таких умов, як зазначав В. М. Стратонов, можна провести один із видів слідчого експерименту – «модельний експеримент» [142, с. 194].

Сучасні наукові дослідження доводять, що залучення спеціаліста позитивно позначається на результатах слідчого експерименту та надає можливість слідчому більш глибоко пізнавати сутність явищ та процесів, за якими спостерігають, ознаки та стан різних об'єктів [41, с. 89]. Стосовно цього науковцями вказано, що «в процесі участі спеціаліста в слідчому експерименті основний етап його роботи відбувається під час підготовки та допомоги в розробленні тактики цієї слідчої (розшукової) дії» [151]. Крім того процесуальним законом встановлено, що «за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу» (ч. 2 ст. 240 КПК України) [77].

Наголосимо, що характер допомоги спеціаліста у проведенні слідчого

експерименту відрізняється від допомоги в інших СРД, оскільки на перший план виходить консультація фахівця саме на етапі підготовки до проведення даної СРД і вироблення умов її проведення, а також сприяння правильному відображенню в протоколі отриманої криміналістичної інформації. Зауважимо, що правильна фіксація результатів із використанням відповідної термінології є вкрай важливою для подальшого призначення та проведення експертиз пов'язаних із розслідуванням події ДТП.

Вченими наголошується, що допомога спеціаліста є різноманітною і залежить від характеру слідчого експерименту, а передбачити всі ситуації участі спеціаліста у такій СРД у процесі розслідування події ДТП неможливо. В одних випадках спеціаліст допомагає слідчому правильно застосовувати технічну чи іншу спеціальну термінологію, а в інших – може консультувати під час підготовки та безпосередньому виконанні дослідних операцій [94, с. 35–36].

Слід акцентувати, що слідчий експеримент дозволяє перевірити отримані фактичні дані у процесі: допиту підозрюваних, потерпілих свідків; пред'явлення для впізнання; огляду місця події чи інших СРД, оскільки слідчий буде отримувати нові дані, які підтвердять або спростують вже наявну у нього інформацію. Поряд із цим, під час підготовки до слідчого експерименту для надання допомоги у відтворенні обстановки чи підготовки відповідних засобів і знарядь залучають спеціаліста. За таких умов спеціаліста долучають до вивчення матеріалів кримінального провадження, а саме протоколів: протоколу огляду місця події із додатками; допиту підозрюваного, потерпілого, свідків тощо. Крім того, спеціаліст може бути запрошений на допит майбутнього учасника слідчого експерименту та ставити запитання для з'ясування обставин кримінального провадження.

У процесі підготовки слідчого експерименту під час розслідування події ДТП важливим є допомога спеціаліста не тільки у вивченні попередніх показань про обставини події підозрюваного, потерпілого чи свідка; але й результатів огляду місця події та фіксації його у протоколі, план-схемі до нього; огляду транспортних засобів із застосуванням технічних засобів;

дослідження камер відеоспостереження чи даних відеореєстраторів тощо. Подібна допомога вкрай потрібна необхідна коли слідчий експеримент проводить особа, яка особисто не проводила огляду місця події чи інші СРД.

Специфіка розслідування події ДТП вимагає додаткових заходів під час підготовки, проведення й фіксації результатів слідчого експерименту. Враховувати також слід, що підготовчі дії слідчого можна поділити на два етапи:

- дії до виїзду на місце проведення слідчого експерименту;
- дії на місці події для проведення слідчого експерименту.

Ступінь залучення спеціальних знань для проведення слідчого експерименту визначає слідчий з урахуванням конкретних умов розслідуваної події, крім того слідчим будуть спрямовуватись дії фахівця. Розглянемо залучення фахівців різних галузей знань для участі в слідчому експерименті у процесі розслідування події ДТП.

В якості спеціаліста для участі в слідчому експерименті у процесі розслідування події ДТП залучають криміналіста-автотехніка або техника-криміналіста, який відповідно до вимог наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», зокрема:

- «надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;
- з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;
- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;
- проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні

дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

- надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення» [117].

У залежності від завдань слідчого експерименту до його провадження залучають крім техника-криміналіста або спеціаліста-автотехніка й фахівці інших галузей знань. Наприклад, для встановлення впливу на організм та органи чуття (зору, слуху) факторів дорожньої обстановки: психологи, фізіологи, дорожники [7]; перекладачі в передбачених законом випадках тощо.

Крім того, до проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП залучають осіб, які виконують допоміжні роботи, виступають у якості дублерів обвинувачених чи свідків; здійснюють на прохання слідчого окремі дослідження; їхня діяльність є найрізноманітнішою. Зауважимо, що після закінчення слідчого експерименту дані особи мають обов'язково підписати протокол [103, с. 16]. У більшості випадків допомога статистів під час проведення слідчого експерименту потрібна для забезпечення безпеки та належного освітлення, що особливо є важливим у темну пору доби; проведення різних вимірювань тощо.

Застосування спеціальних знань потрібне також під час підготовки до проведення слідчого експерименту, коли здійснюється налагодження техніко-криміналістичних і спеціальних приладів, а також транспортних засобів. Така підготовка приладів і засобів є важливою, коли розслідується подія ДТП, коли застосовують: уніфікований чемодан слідчого, засоби додаткового освітлення, джерела ультрафіолетових променів, металошукач, матеріал для упакування виявлених об'єктів, муляжі тощо [51, с. 91].

Спеціальні знання потрібні, оскільки для проведення слідчого експерименту необхідно забезпечити наявність тих транспортних засобів, яким

керували водії під час скоєння ДТП або аналогічного за своїми технічними характеристиками, особливо коли це важливо безпосередньо для дослідних дій, наприклад, для встановлення: швидкості руху ТЗ на певному відрізку шляху; гальмівного шляху за конкретної швидкості тощо. З даного приводу В. П. Луцюк наголошував, що «для експерименту транспортних засобів слід враховувати відповідність зовнішніх світлових приладів (фар) конкретного ТЗ, потужності ламп, ступеню забруднення розсіювачів фар, стан і ступінь забруднення переднього скла й інших елементів, які можуть впливати на видимість. Практика свідчить, що дрібниць тут не може бути, оскільки це стосується справності засобів фіксації та об'єктів для проведення дослідів; гарантування безпеки учасників; забезпечення конвоювання осіб, що перебувають під вартою та беруть участь у слідчому експерименті» [94, с. 158].

У процесі формування тактики залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту слідчий орієнтується на наступне:

- наявність потреби застосування спеціальних знань та із якої галузі потрібні знання;
- з якої установи слід запросити фахівця;
- кількість фахівців необхідних для проведення даного слідчого експерименту;
- кого крім спеціалістів слід залучити до проведення слідчого експерименту (підозрюваного, потерпілого, захисника, свідка, статистів тощо);
- якими є завдання слідчого експерименту;
- заплановані форми й функції, які має виконати спеціаліст у процесі проведення слідчого експерименту;
- потреба виготовлення певного обладнання для проведення дослідів спеціалістом тощо [41].

Орієнтуючись на норми чинного КПК України слідчий визначає тактику участі спеціаліста в слідчому експерименті та його процесуальний статус. Зауважимо, що в залежності від розслідуваного правопорушення, виду слідчого експерименту та учасників СРД, складності проведення досудового

розслідування виникає проблема залучення кількох спеціалістів до даного експерименту [59; 60]. Стосовно цього В. О. Коновалова вказувала, що «перед слідчим експериментом слід упевнитися в його необхідності в конкретному випадку. Для цього аналізують можливість: перевірити версію; залучити до експерименту певних осіб; відтворити обстановку, необхідну для експерименту; допустимість проведення експерименту з позицій процесуальних та етичних вимог» [62, с. 10–16]. Аналізуючи наведені твердження слід з ними погодитись та наголосити, що саме вони мають визначати напрями підготовки слідчого експерименту.

Поряд із цим необхідно підтримати твердження Є. О. Даніч, яка дослідивши питання використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту акцентувала, що для даного експерименту слідчий разом із спеціалістом мають підготуватись і окреслила низку дій:

- «визначити мету та завдання експерименту, для чого – вивчаються матеріали кримінального провадження; всі обставини, що обумовили його проведення; здійснюються додаткові чи повторні СРД;
- конкретизувати умови проведення слідчого експерименту – визначаються умови і порядок проведення дослідів та умови їх здійснення;
- підібрати учасників експерименту – понятих, статистів, осіб, що замінять свідка, потерпілого, підозрюваного із урахуванням їхніх суб'єктивних рис (наприклад, гострота зору чи слуху);
- підбір матеріалів, засобів і знарядь, які будуть використовуватись; забезпечення способу їх доставки на місце проведення експерименту; перевірка їх готовності до застосування;
- підготувати криміналістичну валізу та інші засоби криміналістичної техніки; додаткові технічні засоби;
- скласти план слідчого експерименту спільно із спеціалістом для перевірки сформованих версій, зіставлення даних, що отримані під час проведення інших СРД, судової експертизи» [41, с. 100–101].

Таким чином, під час планування слідчого експерименту під час

розслідування події ДТП спеціаліст може надавати таку допомогу слідчому:

- обрати час і місце проведення цієї СРД;
- пояснити яким чином можна створити схожі умови та обстановку проведення слідчого експерименту;
- проконсультувати слідчого у питанні визначення часу, коли метеорологічні умови будуть відповідати тим, що потрібні для проведення експерименту для забезпечення обстановки, що була на момент учинення події ДТП;
- допомагає слідчому вибрати предмети та об'єкти, які у подальшому можуть бути застосовані під час проведення дослідів або випробувань;
- визначення тих дослідів, які потрібно провести під час слідчого експерименту;
- сприяє слідчому у визначенні переліку учасників слідчого експерименту з урахуванням особливостей події ДТП і забезпечує взаємодію між учасниками.

Підготовка слідчого експерименту потребує від слідчого вирішення в якому обсязі необхідно знайомити учасників слідчого експерименту із обставинами розслідуваної події ДТП.

Необхідно констатувати, що для надання допомоги у підготовці слідчого експерименту спеціаліста залучають для допомоги: у вивченні матеріалів події ДТП (протоколу огляду місця події із додатками до нього; протоколів допитів потерпілого, свідків, підозрюваного); у проведенні допиту з наданням можливості задавати питання для з'ясування обставин події ДТП.

Встановлено, що належне використання спеціальних знань на етапі підготовки слідчого експерименту в кримінальному провадженні допомагає слідчому в отриманні доказової та орієнтуючої інформації. Вказано, що взаємодія слідчого зі спеціалістом є доцільною у випадку оцінювання показань учасників події ДТП, оскільки вони могли забути або свідомо спотворити окремі аспекти розслідуваної події. Це лягає в основу прийняття рішення про проведення слідчого експерименту та виявлення необхідності надання

допомоги спеціалістом під час його підготовки та проведення із: відтворення обстановки конкретної події; підготовки відповідних засобів і знарядь.

2.2. Використання спеціальних знань на робочому етапі слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій

Ретельне проведення необхідних підготовчих й організаційних дій дозволяє слідчому переходити до робочого етапу слідчого експерименту під час розслідування події ДТП. Зауважимо, що встановити справжню причину дорожньо-транспортної пригоди незважаючи на однотипність їх механізму і обставин в багатьох випадках досить складно. Це можна пояснити тим, що кожна подія ДТП є результатом одночасно кількох причин. Вченими запропоновано об'єднати причини ДТП у кілька груп:

- «перша група причин ДТП є найчисленнішою і пов'язана з діями учасників дорожнього руху, що не відповідають правилам і дорожній обстановці, у зв'язку з чим відбувається понад 90 % від загальної кількості ДТП;
- друга група причин ДТП пов'язана з несправністю транспортних засобів і здебільшого обумовлена щорічним збільшенням автомобільного парку України ТЗ старше 10 років в індивідуальному користуванні;
- третя група причин пов'язана з незадовільними дорожніми умовами;
- четверта група причин ДТП пов'язана із непереборною силою природи внаслідок стихійних лих або погодних умов (повені, землетруси, буревії, урагани тощо) чи настанням випадкових подій (руйнування греблі, пожежі, сходження ґрунту тощо)» [171, с. 126].

Робочий етап називають ключовим, оскільки саме він спрямовується на виконання конкретних завдань будь-якої СРД. Вченими наголошувалось, що до типових завдань вирішуваних на цьому етапі проведення СРД слід віднести: «отримання вихідних даних; перевірка наявності в кримінальному провадженні

інформації; уточнення, конкретизація, доповнення наявної інформації; усунення суперечностей у показаннях однієї і тієї самої особи чи інших осіб; закріплення зібраних даних; виявлення й викриття брехні; ідентифікація та розпізнавання; перевірка слідчих версій» [132].

Вирішення визначених завдань залежить від ефективності залучення і використання спеціальних знань у відповідних формах, вибору методів і засобів для проведення дослідів в контексті досліджуваної проблематики. Науковцями обґрунтовано, що «слідчий експеримент передбачає проведення спеціальних дослідів або випробувань для перевірки вже наявних доказів або отримання нових; перевірки версій щодо можливості існування фактів, подій чи явищ, який проводять у максимально наближених умовах» [168, с. 174]. Крім того, як вказувалось раніше «неправильне тлумачення змісту слідчого експерименту, невміла організація та фіксація його результатів негативно позначаються на ефективності слідства» [59; 60].

Як і будь-яка інша СРД слідчий експеримент проводиться уповноваженими на це особами, яких процесуальний закон розмежовує на:

– *обов'язкових* – слідчий, прокурор, поняті: «Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії» (ч. 7 ст. 223 КПК України) [77];

– *осіб, яких запрошують слідчий чи прокурор* – спеціаліст, підозрюваний, потерпілий, захисник, свідок, представник: «За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні

зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник» (ч.ч. 2, 3 ст. 240 КПК України) [77].

Згідно вимог процесуального закону «за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста; під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу» (ч. 2 ст. 240 КПК України) [77]. Обов'язкова участь спеціаліста законом не передбачена, однак, як вказують науковці, в окремих випадках з криміналістичних позицій участь його слід визнати обов'язковою вимогою забезпечення ефективності слідчої дії й об'єктивності отриманих результатів. Таким прикладом може бути слідчий експеримент за участі спеціаліста в галузі авто технічної експертизи під час проведення відтворення механізму події ДТП [61].

Розглянемо більш докладно підстави залучення окремих осіб до проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП. Науковці акцентують, що «участь підозрюваного, потерпілого, свідка в слідчому експерименті необхідна, коли:

- без них неможливо провести дослідні дії для яких потрібні певні професійні чи інші навички та вміння;
- без них складно точно відтворити обстановку та умови, що потрібні для проведення дослідів;
- їх залучають для участі в слідчому експерименті з тактичних міркувань» [66, с. 130–135].

Залучаючи понятих, слідчому слід пам'ятати, що для проведення слідчого експерименту залучають не менше двох понятих, більше понятих запрошують за умови проведення складних, багатоепізодних дослідів; дослідів, що проводяться на великій території для перевірки наявних даних і припущень стосовно окремих дій тощо [18].

У процесі розслідування події ДТП провідне значення має аналізування її

ситуативного характеру. Вченими та практиками наголошувалось, що «встановлюючи та оцінюючи обставини вчинення автотранспортного правопорушення, слід виходити з того, що водій, керуючи транспортним засобом у швидко мінливих умовах, кожного моменту має бути готовим адекватно реагувати на розвиток дорожньої ситуації. Йдеться про те, що водій повинен миттєво оцінювати обстановку, що складається та з огляду на поведінку інших учасників дорожнього руху прогнозувати її подальший розвиток й обирати необхідні дії, які забезпечать збереження безпеки дорожнього руху» [43].

Для допомоги слідчому у встановленні окресленого вище потрібне залучення до проведення у слідчому експерименті під час розслідування події ДТП обізнаних осіб – спеціалістів набуває все більшого поширення. Залучення обізнаних осіб до проведення слідчого експерименту дозволяє слідчому детально дослідити конкретні явища, встановити ознаки та стан різних об'єктів. Науковцями зазначено, що «спеціаліст, як один із учасників кримінального провадження сприяє сторонам, потерпілому чи суду в здійсненні завдань кримінального провадження шляхом використання спеціальних знань і навичок застосування технічних або інших засобів, а також наданню консультацій під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, з'ясування та вирішення яких потребують спеціальних знань» [6].

Слідчий має провести інструктаж усіх учасників слідчого експерименту під час проведення розслідування події ДТП:

- ознайомити всіх учасників слідчого експерименту з положеннями процесуального законодавства (наприклад, положеннями ст. 240 КПК України);
- звернути увагу кожного учасника на характер і зміст слідчого експерименту та його місце в ньому (чиї показання будуть перевірятись; місця, де має проводитись слідчий експеримент, яким буде пересування до «вихідного пункту» і «опорного пункту»; дії, що відтворюватиме особа показання якої перевіряються тощо);
- довести до кожного учасника його права та обов'язки під час

проведення даного слідчого експерименту;

- попередити учасників, які досягли віку кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 222 КПК України про кримінальну відповідальність за розголошення інформації, отриманої під час проведення даної СРД [2, с. 28–29].

Організатори слідчого експерименту, якими є слідчий чи прокурор, на місці проведення даної СРД повинні:

- ознайомити учасників із метою і порядком проведення дослідних та експериментальних дій;

- нагадати кожному із учасників його права і обов'язки згідно їх місця і ролі у слідчому експерименті;

- спитати особу, показання якої перевірятимуть, чи згодна вона брати участь у проведенні даної СРД та роз'яснити їй конституційне право не свідчити проти самих себе та своїх близьких родичів (ст. 63 Конституції України [65]).

Під час проведення слідчого експерименту, слідчий має контролювати дії усіх його учасників, доцільним це вбачають стосовно: проведення інструктажу учасників слідчого експерименту (96 % опитаних); обмеження кількості учасників слідчого експерименту (92 % опитаних); поведінки (дії) осіб, за участю яких проводяться дослідні дії (100 %). Найбільш типовими помилками, що допускаються слідчими під час складання протоколів слідчих експериментів слідчими було визнано неправильне процесуальне оформлення проведених дослідів (63 % опитаних) Також слідчими акцентовано (96 % опитаних), що за допомогою слідчого експерименту здобути нові докази, а не лише перевірити та уточнити наявні відомості (Додаток Б).

Акцентуємо, що успішність слідчого експерименту напряму залежить від його безконтактного проведення, тому слідчий має забезпечити автономну роботу кожного учасника даної слідчої дії, особливо це стосується зустрічей підозрюваних; підозрюваного та потерпілого; свідків. Ю. А. Чаплинська щодо цього вказує, що «однією з основних тактичних умов є проведення слідчого

експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними або обвинуваченими (організована група) слідчий повинен провести дослідницькі дії з кожною особою окремо» [163, с. 251].

Залучення спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту зумовлюється необхідністю проведення дослідів для перевірки або об'єктивної можливості існування певних обставин або явищ; встановлення їх змісту; визначення механізмів настання, стосовно яких слідчим було отримано інформацію під час проведення інших слідчих дій. Найчастіше в слідчому експерименті обізнана особа допомагає слідчому перевірити:

- чи могла відбуватись в минулому дана подія чи явище;
- можливість конкретної особи в певних умовах сприйняти дану подію чи об'єкт (побачити, почути тощо);
- здатність здійснення тих чи інших дій у конкретних умовах, у тому числі перевірки професійних навичок і вмінь підозрюваної особи;
- об'єктивну можливість настання події чи здійснення дії;
- можливість встановлення окремих обставин для визначення механізму чи послідовності конкретної події в цілому або виявлення її окремих етапів: як відбувалась подія; час необхідний для вчинення конкретної дії [66, с. 130–135].

Від виду слідчого експерименту залежать організаційно-тактичні особливості використання спеціальних знань під час його проведення. К. О. Чаплинський виокремлює види слідчого експерименту для встановлення:

- «можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища;
- можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- можливості вчинення певних дій за конкретний час;
- послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів;
- меж поінформованості особи про факти, що цікавлять

слідство» [164, с. 145–150].

Л. Ю. Ароцкер стверджував, що класифікацію слідчого експерименту слід розглядати залежно від підстав його проведення та виокремлював серед підстав, що зумовлюють необхідність і доцільність експериментальної перевірки певних обставин:

- показання підозрюваного, обвинуваченого, свідка;
- результати огляду місця події;
- результати обшуку й інших слідчих дій [4].

Зауважимо, що дорожньо-транспортна пригода є досить складною подією зміст і структура якої розкриваються у процесі системного багатофакторного вивчення взаємодії водія транспортного засобу та динамічних умов дорожньої ситуації з керованим ним транспортним засобом. Дослідження криміналістичних та емпіричних джерел дозволяє зазначити, що до основних видів слідчого експерименту під час розслідування події ДТП у процесі проведення якого застосовують спеціальні знання слід віднести слідчі експерименти:

- для перевірки можливості бачити в певних умовах подію ДТП; предмети; людину, а також розрізняти деталі, які характеризують цей об'єкт;
- для перевірки можливості чути звуки;
- для перевірки можливості сприймати факти за допомогою тих чи інших технічних засобів;
- для перевірки встановлення механізму події ДТП, а також можливість учинення певних дій конкретною особою;
- для перевірки можливості вчинення події ДТП у певний проміжок часу
- можливість подолати певну відстань, виконати певні дії – для чого інколи залучають дублера (особу, яка має аналогічний вік, стать, стаж, професійні навички тощо);
- для перевірки спеціальних знань і професійних навичок підозрюваної особи;
- для встановлення механізму утворення слідів на місці ДТП.

Результати аналізування слідчої та експертної практики свідчать, що найбільш актуальним і проблематичним залишається встановлення механізму події ДТП із застосуванням різних методів. Під механізмом ДТП пропонується розуміти «динамічний процес, утворений сукупністю подій, що відбуваються в системі «водій – автомобіль – дорога – пішохід», що тягнуть за собою небезпечні для життя і здоров'я наслідки. З'ясування механізму ДТП включає в себе обов'язкове дослідження його стадій: вихідна стадія, початкова стадія, виникнення небезпечної дорожньої ситуації, реагування системи дорожнього руху на небезпеку, аварійна ситуація та фінальна стадія» [19, с. 150].

Встановлення та аналізування механізму розвитку події ДТП дозволяють усвідомити характер конкретної події, визначити її юридичні ознаки, з'ясувати обставини, що їй сприяли. Близьким до механізму події ДТП є поняття конкретно сформованої її обстановки, що позначає комплекс даних, які характеризують умови за яких дана подія виникла, протікала та закінчилась [124, с. 7].

Науковці вказували, що «встановлення механізму ДТП може становити самостійну задачу слідчого експерименту, а також входити складовим елементом у вирішенні інших питань цієї слідчої (розшукової) дії» [58, с. 213]. Так, допомога спеціаліста потрібна для з'ясування механізму події ДТП, коли неможливо або складно визначити параметри руху автомобіля чи встановити механізм утворення слідів не тільки на поверхні автомобіля, але й на його прихованих частинах для подальшої ідентифікації слідоутворюючих об'єктів і вирішення інших питань. Враховуючи наведене, зауважимо, що поняття механізму події ДТП слід розглядати в широкому сенсі та в конкретному стосовно механізму локального характеру, а саме: механізму утворення слідів на дорозі, окремих деталях і вузлах автомобіля тощо.

Зауважимо, що важливе значення для встановлення механізму події ДТП є визначення дій водія транспортного засобу, що призвели до даної пригоди та характеризуються:

- перевищенням швидкості руху;

- виїздом на зустрічну смугу руху;
- недотриманням правил обгону;
- черговості початку руху;
- порушенням правил обгону;
- порушенням правил проїзду перехрестя та пішохідних переходів;
- порушенням правил перевезення людей і вантажів;
- порушенням правил буксирування тощо.

Слід зазначити, що поняття «механізм розвитку ДТП» також пов'язане з поняттям «технічний стан транспортного засобу», що розглядають з точки зору його справності, а також – характеру пошкоджень отриманих в результаті події ДТП. У зв'язку із цим слід виокремлювати комплекси обставин, що підлягають встановленню під час розслідування й шляхом проведення слідчого експерименту:

- дорожня обстановка, режим руху, механізм розвитку події ДТП;
- справність або несправність транспортного засобу, характер пошкоджень, отриманих у результаті ДТП [58, с. 213].

Однією із важливих тактичних умов слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП є те, що досліди проводять у кілька етапів. Подія ДТП є достатньо складною і необхідно провести кілька дослідних дій, кожна із яких є окремим етапом слідчого експерименту. В одному слідчому експерименті дослідні дії проводять по чергово згідно логічній послідовності, яка дозволяє простежити механізм події ДТП.

Іншою тактичною умовою, що забезпечує достовірність і об'єктивність слідчого експерименту, є неодноразовість проведення однорідних дослідів. Якою має бути кількість однорідних дослідів остаточно вирішує особа, яка керує даним слідчим експериментом, виходячи з ситуації та конкретних завдань даної СРД та із урахуванням рекомендацій спеціаліста. Вчені зазначали, що «неодноразовість проведення однорідних дослідів звужує або навіть виключає можливість отримання випадкового результату, дозволяє визначити тимчасові, швидкісні й інші умови події, що

перевіряється» [141, с. 141–142].

Опитані вказували виокремлюючи одночасно кілька напрямів, що використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань: забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, де відбулася подія, або на тому самому місці (52 %); участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту з огляду на завдання СРД, даних спеціальної літератури та власний досвід (52 %) (Додаток Г).

Наголосимо, що у процесі проведення слідчого експерименту застосовуються різні методи під час проведення дослідів. Важливим під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП є системно-структурний метод, який дозволяє: розглядати зовні самостійні явища як єдину функціонуючу систему; для дослідження умовно ізолювати її від зовнішніх зв'язків і відносин; розукрупнювати предмет дослідження на простіші елементи чи підсистеми; піддавати ці елементи самостійному системному аналізу з подальшим розкриттям їх зв'язків і відносин і відносин в загальній системі-структурі явища. За такого підходу вдається глибоко проникнути в закономірний розвиток послідовного ланцюга причин і наслідків, що призвели до суспільно небезпечної пригоди ДТП [105, с. 19].

Експериментальний метод в межах слідчого експерименту було розглянуто в іншому дослідженні. Так, І. О. Котюк зазначає, що цінність даного методу полягає в тому, що цей метод надає можливість:

- «дослідити об'єкт у чистому вигляді – виокремити його із сукупності інших об'єктів, вивчати його ізолювано як від них, так і від пов'язаних із ними причин і наслідків, що унеможливорює істотний вплив на його результати випадкових факторів;

- неодноразово проводити досліди в програмовано змінюваних й екстремальних умовах, що сприяє більш глибокому проникненню в суть досліджуваного явища; надає можливість пересвідчитись у стійкості й

достовірності отриманих результатів» [66, с. 130–135].

Враховуючи можливості даного методу дослідження необхідно акцентувати, що обмеженість сфери його застосування обумовлена суспільною небезпечністю експериментальних дій. Розглядаючи даний метод дослідження слід наголосити, що він потребує спеціальних знань і відноситься до загальнонаукового методу пізнання, що в судочинстві використовують у формах:

- окремої слідчої (розшукової)дії;
- окремого тактичного прийому під час проведення слідчих дій;
- складової експертного дослідження.

Нерозривно з визначенням об'єктивної сторони події ДТП пов'язане завдання встановлення механізму цієї події. Науковцями наголошено, що механізм події є одним із провідних обставин, які дозволяють встановити характер дії або бездіяльності особи, яка керує транспортним, а також наявність певних наслідків тощо [58, с. 213].

Вбачаємо за доцільне проаналізувати окремі види слідчих експериментів, що на практиці найчастіше організовують слідчі під час розслідування події ДТП, потребують залучення спеціальних знань і важливі з точки зору методики їх розслідування.

Слідчий експеримент з метою визначення оглядовості.

Під час розслідування правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспортних засобів особами, що ними керують, непоодинокими є ситуації, коли свідчення водіїв містять інформацію про неможливість своєчасно зреагувати на подію внаслідок того, що яким-небудь об'єктом була обмежена оглядовість. За таких умов слід провести відтворення обстановки та обставин ДТП для встановлення оглядовості. Для очевидців оглядовість визначають місцем їх розташування під час події (всередині автомобіля, на вулиці. З квартири тощо); однак, найчастіше визначають оглядовість з місця водія, оскільки саме це має вирішальне значення для визначення його вини у події ДТП. Обмеження оглядовості як внутрішнє, так і зовнішнє для водія

визначається з місця і положення його розміщення за кермом транспортного засобу [94, с. 170].

Слід враховувати, що слідчий експеримент із визначення оглядовості може проводитись слідчим із залученням спеціаліста двома способами:

– статичним – шляхом поступового наближення учасників події ДТП до місця їх зіткнення – це є можливим за умови, що швидкість руху ТЗ до точки аварії була постійною, а обмежуюча оглядовість перепона – нерухомою, що є не зовсім ефективним через фокусування уваги учасників;

– динамічним – у процесі руху ТЗ.

Як наголошують науковці, вибір способу проведення дослідів залежатиме від обставин розслідуваної події ДТП із врахуванням багатьох факторів [19, с. 165].

Цей слідчий експеримент проводиться за методикою, запропонованою О. Д. Кімом наступним чином. Об'єкт, що обмежив оглядовість (автомобіль, тролейбус, банер тощо) або аналогічний йому за габаритами розміщують за вказівкою водія, показання якого перевіряють. Важливим при цьому є дотримання відстані між ТЗ і бордюром. Уточнення смуги руху ТЗ щодо осьової лінії у водія слід проводити у присутності всіх учасників відтворення. Після цього слідчий має запропонувати водієві рухатись по зазначеній смузі та зупинити ТЗ у точці, звідки видимість не обмежена перешкодою, а поняті мають переконатись у цьому та повідомити слідчому. У подальшому ТЗ переміщається уздовж своєї осьової лінії на невелику відстань до тих пір, доки не наступить обмеження оглядовості [53, с. 214].

Слідчий експеримент з метою встановлення швидкості транспортного засобу за умови наближення до місця ДТП.

Слід акцентувати, що швидкість руху ТЗ на відрізьку наближення до місця події ДТП значною мірою залежить від низки факторів, до яких необхідно віднести такі, як:

- навички, вміння та професійний досвід водія;
- технічний стан дороги та її планування;

– наявність небезпечних місць на дорозі та перешкоди для руху ТЗ.

Під час розслідування події ДТП у слідчого має бути власне судження про рівень майстерності водія. Для цього він повинен використати усі можливості спостереження та вивчення якості й манери водіння ТЗ різними особами, звертатись за консультацією до відповідних фахівців. На підставі загальних та спеціальних знань у подальшому слідчий зможе сформулювати думку стосовно імовірного інтервалу значень швидкості на відрізьку наближення до місця ДТП [183, с. 171].

Слідчий експеримент під час розслідування події ДТП для встановлення швидкості ТЗ, як правило, проводять для перевірки показань водія або свідка чи потерпілого, які знаходились у даному ТЗ або поза ним. Результати проведення слідчого експерименту, суть якого полягає у відтворенні руху ТЗ безпосередньо перед подією ДТП, дозволяють встановити значення цього важливого елемента механізму розслідуваної події.

Відтворення можна назвати свого роду стимулятором згадування зафіксованого в пам'яті свідка конкретного явища. У процесі відтворення слідчий отримує числове значення швидкості ТЗ вже не як суб'єктивне оціночне судження свідка, оскільки швидкість ТЗ фіксується спеціальними вимірювальними приладами під час проведення слідчого експерименту [19, с. 166]. У спеціальній літературі наведено кілька способів експериментального визначення швидкості ТЗ, що рухається:

- рух ТЗ на вимірюваному відрізьку дороги;
- фіксація швидкості ТЗ спеціальними приладами вимірювання швидкості (наприклад, «Пост-1», «Сокол», «Візор», «Радіс» тощо) [94, с. 162–163].

Окреслюючи способи визначення швидкості ТЗ вченими виокремлено їх загальні положення:

- у випадку, коли швидкість визначається за показаннями очевидця, який спостерігав подію збоку, поза салоном ТЗ – на досліджуваному автомобілі слід кілька разів проїхати експериментальну ділянку, доки очевидець не визначить

приблизну швидкість руху під час ДТП. Водій та один із понятих, як учасники експерименту, знаходяться в салоні досліджуваного автомобіля і кожен раз проїжджають цю експериментальну ділянку із заданою швидкістю, починаючи з названої раніше очевидцем. Швидкість фіксує спідометр;

- після встановлення очевидцем швидкості руху ТЗ експериментальну дію повторюють – для переконання в стабільності отриманих результатів; за умови виявлення розбіжності – слід визначити найменшу та найбільшу швидкість руху ТЗ, про що слідчий зазначає в протоколі;

- за умови, що очевидець на момент ДТП перебував всередині ТЗ – водію пропонують вести ТЗ з постійно зростаючою швидкістю, а спідометр ТЗ один із понятих закриває від очевидця, що визначає швидкість. У момент, коли на переконання очевидця досягну та сама швидкість, що і під час аварії, водій перестає збільшувати швидкість і спідометр відкривають. Такий експеримент для отримання точних результатів необхідно провести не менше 4 разів [94, с. 161–165; 19, с. 167].

Під час проведення слідчого експерименту із визначення швидкості руху ТЗ слід пам'ятати, що рухаючись із швидкістю 30 км/год відстань в 1 км долається за 2 хв. Методикою визначення швидкості руху ТЗ передбачено, що на проїзній частині відміряють контрольну ділянку:

- завдовжки 20 м за умови швидкості до 70 км/год;
- завдовжки 40 м за умови швидкості понад 70 км/год у випадках визначення великих швидкостей.

На початку та в кінці ділянки проводять лінію чи встановлюють фішки, які мають бути видимі хронометристу. Для визначення швидкості – ТЗ має кілька разів проїхати контрольною ділянкою тією ж траєкторією, що і під час ДТП. Швидкість ТЗ на контрольній ділянці коректується очевидцем, який бачив рух ТЗ без гальмування. Секундоміром заміряють час подолання ТЗ контрольної ділянки. Хронометрист, який розміщається у досліджуваному ТЗ, вмикає секундомір у момент перетинання контрольної лінії (№ 1) при в'їзді на ділянку та вимикає у момент перетинання контрольної лінії (№ 2) на виїзді з

ділянки. Швидкість ТЗ визначається за формулою:

$$V_a = (S_k / I_k) \times 3,6, \quad (2.1)$$

де: S_k – довжина контрольної ділянки в метрах;

I_k – час подолання контрольної ділянки в секундах.

У постанові або ухвалі про призначення авто технічної експертизи слідчий зазначає максимальний та мінімальний результати тих заїздів, коли очевидцем було зазначено ту швидкість руху ТЗ, що була як у момент ДТП [123, с. 199–200].

Встановлення швидкості пішохода.

У процесі розслідуванні події ДТП, що пов'язана з наїздом на пішохода часто виникає потреба у встановленні швидкості пересування пішохода. Окремі відомості щодо швидкості пересування різних груп пішоходів можна отримати з різного роду табличних даних. Однак, така інформація не придатна для використання ані експертом, ані слідчим через те, що в таблицях наведено не точні, а середні дані про швидкість руху пішохода в залежності від віку, статі, темпу руху тощо. Це пов'язано із тим, що для складання таких таблиць надходили дані без урахування цілого ряду факторів, які впливають на швидкість пересування людини, серед яких: фізичний стан і розвиток пішохода; стан проїзної частини дороги; пора року; погодні умови тощо [19, с. 169]. Підтримуємо цю позицію науковців, оскільки вбачаємо її аргументованою, а узагальнені показники можуть дати тільки узагальнений результат без урахування конкретних особливостей моменту події ДТП. Для отримання достовірного і точного результату необхідно провести слідчий експеримент.

Якщо відсутні умови проведення слідчого експерименту на місці події ДТП для визначення темпу руху пішохода перед наїздом на нього ТЗ вибирають ділянку місцевості, що є ідентичними місцю ДТП. Слід також дотримати вимоги до дублера (статиста чи особи, що випробовується), а саме:

- за віком, статуєю, фізичним станом – відповідати потерпілому;
- одяг і взуття мають бути аналогічними, які були на потерпілому у

момент ДТП.

Темп руху моделюється за показаннями свідків – біг або ходьба; кроком швидким чи повільним. Після цього моделюють швидкість пересування в рамках встановленого темпу руху.

У випадку, якщо ДТП відбулося влітку, а слідчий експеримент проводиться в холодну пору року, то його можна провести у закритому приміщенні (ангарі, спортивному залі тощо). Рулеткою відміряється відрізок дороги (площадки, спортивного залу тощо) довжиною 10 м; початок відрізка помічають позначкою «старт», а кінець позначкою «фініш». Дублер проходить вказаний відрізок шляху у змодельованому темпі та швидкості. Час проходження шляху фіксується секундоміром: включається у момент проходження дублером позначки «старт» і вимикається у момент проходження ним позначки «фініш».

Випробування повторюють не менше трьох разів, до яких можуть додаватись ще 1-2 пробних випробування про які повідомляють всіх учасників слідчого експерименту. Показання секундоміра у всіх випробуваннях (за виключенням пробних) слідчий заносить до протоколу слідчого експерименту з точністю до 0,1 с. За свідченнями науковців та слідчої практики – за умови ретельної підготовки слідчого експерименту із встановлення швидкості пішохода в окремих випробуваннях не перевищує 0,1...0,2 с [19, с. 170].

Слідчий експеримент з метою визначення радіуса повороту ТЗ.

Слідчий експеримент для визначення радіусу повороту транспортного засобу часто проводять під час розслідування ДТП у справах про зустрічні зіткнення транспортних засобів і зіткнення під час обгону.

Проводячи слідчий експеримент із визначення радіусу повороту за слідами коліс ТЗ слідчий залучає фахівця відповідного профілю. Зауважимо, що необхідно дотримуватись такої послідовності дій:

- за виявленим чітким відбитком необхідно встановити яким колесом (лівим чи правим) його зроблено;
- знайти та зафіксувати точки початку та закінчення закруглення АА;

- з'єднати визначені точки АА прямою лінією;
- на пряму АА опустити перпендикуляр із середини дуги, що стягує ця лінія;
- радіус повороту R визначається за відомими формулами.

Якщо радіус повороту ТЗ (за виключенням велосипедів та мотоциклів без коляски) визначається по задньому колесу, то радіус необхідно збільшити на половину задньої колії; якщо по зовнішньому – то зменшити [183, с. 124].

За умови, що сліди відсутні – радіус повороту визначають по середині проїзної частини чи смуги руху. Спеціаліст може визначити радіус повороту із застосуванням приладів або взяти із паспорту дороги. Визначення радіусу повороту за відсутності чітких слідів коліс здійснюють таким чином.

Насамперед слід з'ясувати траєкторію повороту ТЗ і зазначити місце зіткнення. Водій-статист має здійснити поворот за позначеною траєкторією без зупинки в місці зіткнення за винятком тих випадків, коли до зіткнення транспортний засіб було зупинено. Під час проведення дослідів секундомір включають у момент початку повороту ТЗ і виключають в момент перетинання місця зіткнення тією частиною транспортного засобу, де був удар – якщо удар був у ліве заднє колесо автомобіля, то секундомір виключають у момент проїзду цього колеса через місце зіткнення.

В постанові (ухвалі) про призначення авто технічної експертизи в таких випадках зазначають окремо час руху до місця зіткнення транспортного засобу з моменту початку повороту і з моменту перетинання осьової лінії (середини проїзної частини). Під час виконання повороту із крайнього лівого положення означеного напрямку, за вимогами Правил дорожнього руху, його початок має збігатись з перетинанням осьової лінії і тому заміряють тільки одне значення часу [43, с. 194–195; 123, с. 204–205].

Слідчий експеримент з метою встановлення можливості водія уникнути ДТП. Під час розслідування події ДТП у слідчого може виникнути думка про те, що водій міг уникнути зіткнення. Для підтвердження чи спростування своїх припущень слідчий проводить слідчий експеримент для встановлення

можливості водія уникнути події ДТП. Поряд із цим, непоодинокими є випадки, коли виникає конфліктна ситуація між слідчим та особою, показання якої перевіряються, оскільки протидія розслідуванню події ДТП може виявлятися у змові, обмові, само обмові, лжесвідченні тощо, що є настановою на надання неправдивих показань. Д. Д. Заєць свого часу пропонував ряд тактичних прийомів для викриття подібних фактів протидії розслідуванню злочинів під час проведення слідчого експерименту, а саме:

- «реверсивне відтворення показань;
- використання негативних обставин;
- деталізація пояснень і демонстрація дій;
- реконструкція обстановки з попереднім змінюванням обстановки, в якій відбулася досліджувана подія;
- спостереження за дезадаптивною поведінкою особи, показання якої перевіряються [50, с. 14].

Перед проведенням слідчого експерименту з метою встановлення можливості водія уникнути події ДТП слід особливо ретельно провести допит підозрюваної особи, потерпілого, свідків і тільки після цього посадити за кермо автомобіля досвідченого водія-статиста. На проїзній частині дороги позначають місце зіткнення крейдою. За можливості відтворення слід проводити в максимально наближених умовах до тих, що були під час події. У випадку, якщо транспортний засіб об'їжджає позначку, можна зробити висновок про те, що водій мав можливість уникнути ДТП, однак, через певні обставини не зробив цього. Отримати об'єктивні й достовірні результати у даному слідчому експерименті можна лише шляхом багаторазового проведення експериментальних дій [94, с. 171–172].

Враховуючи наведене вище було сформовано криміналістичні рекомендації із застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП.

1. Слідчий експеримент має проводитись в тих умовах та обстановці, що максимально наближені до тих, в яких відбувалась подія ДТП. Забезпечення

відповідності обстановки події є можливим лише за умови допомоги спеціаліста-автотехніка.

2. У випадках, коли обставини події ДТП тісно пов'язані та мають важливе значення для встановлення її механізму, слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулася подія ДТП, чи аналогічному йому. За таких вимог слід передбачити попереднє вивчення такої обстановки та її дослідження із залученням спеціальних знань.

3. У процесі розслідування події ДТП слідчий експеримент доцільно проводити в умовах максимально аналогічних тим, що супроводжували розслідувану подію ДТП – пора року, погодні умови, час доби тощо. Такі вимоги потрібні для створення подібних умов сприйняття навколишнього середовища учасниками експериментальних дій. Для з'ясування освітленості, температури, наявності атмосферних явищ тощо слідчий має звернутись до спеціалістів відповідних галузей знань.

4. Під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП бажано застосовувати ті знаряддя, прилади, засоби тощо, які були наявні під час події; за умови неможливості задовольнити цю вимогу їх потрібно замінити подібними предметами чи макетами, підготовка та контроль за використання якими покладається на спеціаліста.

5. Усі експериментальні дії слід проводити в темпі, в якому відбулась подія ДТП, та під керівництвом слідчого із залученням для консультацій відповідного спеціаліста.

6. Для отримання об'єктивних та достовірних результатів слідчого експерименту досліди повторюють неодноразово змінюючи умови експерименту. Це є важливим для виключення випадкових результатів, однак у випадку, якщо результати першого експерименту не викликають сумнівів, умови проведення експерименту не змінюють.

7. У процесі слідчого експерименту спеціаліст допомагає слідчому врахувати ті зміни, що відбулися за відповідний проміжок часу на місці розслідуваної події ДТП. Оцінювання проміжних результатів слідчий

проводить разом із спеціалістом відповідної галузі знань.

Говорячи про використання спеціальних знань на робочому етапі експерти стверджували, що проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання низки завдань, виокремлюючи одночасно кілька із них, а саме: участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки (75 % опитаних); забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, чи на тому самому місці (65 % опитаних). Стосовно технічних засобів експертами було наголошено, що найчастіше використовуються під час проведення слідчого експерименту відеозапис та фотографування (95 % опитаних); засоби криміналістичної валізи (65 % опитаних) (Додаток Д). Таким чином, слід наголосити, що на робочій стадії слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП завдання використання спеціальних знань залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Умовно завдання об'єднують у такі групи:

- *організаційно-технічні* – проведення дослідів на тому самому місці, де відбулася розслідувана подія ДТП та забезпечення максимально наближених умов і обстановки слідчого експерименту до тих, у яких відбулась розслідувана подія ДТП;

- *техніко-криміналістичні* – здійснення контролю за: правильністю виконання умов проведення експериментальних дій; дотриманням використовуваних критеріїв порівняння обставин, які уточнюють чи перевіряють;

- *консультативні* – науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин події ДТП;

- *довідкові* – залучення даних наукових праць і власного досвіду згідно вирішуваних слідчим експериментом завдань до вибору характеристик і параметрів, що перевіряють на їх відповідність обставинам розслідуваної події ДТП;

– *інформаційні* – урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик і обставин розслідуваної події ДТП;

– *комунікативні* – участь у визначенні характеру, закономірностей і стійкості взаємозв'язку між раніше встановленими та отриманими під час експерименту параметрами розслідуваної події ДТП чи її обставинами.

Встановлено, що на робочій стадії проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП безпосередні завдання залежать від ряду чинників, а саме: виду слідчого експерименту; спеціальних знань, які використовують під час проведення дослідів; змісту експериментальних дій; учасників даної СРД. Ретельне вивчення цих завдань є запорукою правильного обрання оптимальної тактики використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП.

2.3. Методичні основи використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП

Зауважимо, що дорожньо-транспортні пригоди відбуваються, як правило, в результаті порушення водіїв вимог Правил дорожнього руху України та експлуатації транспортного засобу. У зв'язку із цим слідчий може провести слідчий експеримент для встановлення можливості виникнення події ДТП за умови, що її учасники діяли згідно вимог Правил дорожнього руху України. Під час проведення таких експериментів досліджують обставини, необхідність з'ясування яких випливає із Правил дорожнього руху України.

Поряд із цим, під час розслідування кримінальних проваджень про порушення Правил дорожнього руху України метою слідчого експерименту є встановлення механізму розвитку події ДТП для чого потрібно залучення спеціальних знань. Реалізація даної мети пов'язана із постановкою експериментів направлених на сприйняття тих чи інших обставин події ДТП.

Інакше кажучи метою слідчих експериментів даного виду є відтворення того, що було або могло бути в дійсності. Не можна виключати і того, що під час проведення слідчого експерименту будуть встановлені факти, які вказують на технічну неспроможність тих чи інших вихідних даних, які характеризують механізм розвитку ДТП на стадії зближення (транспортних засобів, людини, тварини й ін.). В кінцевому підсумку встановлення таких фактів сприяє правильному відтворенню події ДТП, що мала місце в дійсності [89, с. 286].

Окремо наголосимо, що для проведення слідчих експериментів під час розслідування кримінальних проваджень за фактом ДТП залучаються фахівці в галузі автотехніки (експерти, спеціалісти, практичні працівники). Фахівець в галузі автотехніки, який залучений для проведення слідчого експерименту набуває статусу спеціаліста. Науковці вказували, що «спеціаліст сприяє слідчому на всіх етапах проведення слідчого експерименту, а саме допомагає:

- визначити головні та виявити небезпечні для здоров'я моменти під час його проведення;
- відтворити обстановку й умови проведення дослідів, які мають максимально відповідати цій події;
- розробити план, організувати дослід і здійснювати контроль за їх проведенням;
- вибрати аналоги або сприяти у виготовленні макетів, муляжів, знарядь і предметів, що були об'єктами злочину;
- оцінювати отримані результати» [56].

Подібну позицію підтримувала Г. К. Авдєєва зазначаючи, що «спеціаліст допомагає у:

- визначенні інструментів і матеріалів, необхідних для дослідження;
- здійсненні вимірювань і розрахунків;
- фіксації перебігу та результатів слідчої дії шляхом застосування фото- чи відеозйомки, звукозапису;
- оцінюванні цих результатів, а також у визначенні впливу окремих чинників на отримані дані» [1, с. 265–275].

Розглянемо окремі випадки залучення фахівців і застосування спеціальних знань для проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП для встановлення механізму розвитку події.

Слідчий експеримент з метою встановлення видимості. За різних часів вчені-криміналісти досліджували питання щодо оглядовості (видимості) та можливості розрізняти окремі елементи дорожньої обстановки. Це питання і сьогодні залишається важливим і спонукає до проведення дослідних перевірок під час огляду місця події ДТП й інших слідчих (розшукових) дій. Науковці наголошували, що в цьому випадку «мова йде не про слідчий експеримент, як самостійну слідчу дію ..., а про фіксацію результатів елементарних перевірок», а саме: визначення видимості та оглядовості об'єктів; їх розміщення на дорозі один відносно іншого тощо. Поряд із цим, вчені акцентували, що до часу огляду місця ДТП умови видимості можуть істотно змінитись на тій ділянці дороги, яку обстежують, не говорячи про слідчий експеримент, який може проводитись через значний час після події ДТП та відкриття кримінального провадження [49, с. 103].

Поряд із цим науковцями вказувалось, що «результативність і доказова цінність слідчих експериментів із визначення видимості залежить від максимального наближення дорожніх, погодних та інших умов до тих, що мали місце в момент скоєння ДТП. Головними умовами, зважаючи на неможливість їх реконструювати, є погодні й дорожні умови. За малої ймовірності стабільності погодних умов (дощ, сніг, туман тощо) потрібна максимальна оперативність у підготовці та проведенні слідчого експерименту з визначення видимості. За таких умов слідчий експеримент доречно провести одразу після огляду місця події»[27, с. 119].

Актуальність даного питання підтверджується увагою до нього низки вчених, які досліджували окремі аспекти оглядовості (видимості), серед яких: Т. М. Балицький [6], Г. І. Вальчишин [19], Є. О. Даніч [41], В. К. Доля, Ю. О. Давідіч, А. І. Лозовий [43], І. І. Колеснік [57, с. 21–24], П. П. Луцюк [94] та інші вчені [109]. Так, П. П. Луцюк вказував, що «видимість – це здатність

особи за допомогою органів зору спостерігати певне явище або сприймати предмети» [94, с. 165]. Поряд із цим С. І. Новіков та Ш. Ш. Ярамиш'ян, виокремлюючи об'єкти дослідження, доводили, що «найчастіше відтворення з метою визначення відстані видимості проводиться для встановлення можливості бачити:

- людей чи групи людей, або один одного, які стоять чи рухаються: водій – пішохід; пішохід – пішохід; водій – водій;
- транспортні засоби – автомобілі, автобуси, дорожні машини, причеми тощо;
- дорожні знаки – про ведення будівельних робіт; нестандартні знаки тощо;
- світлові сигнали – світлофорів, спеціальних миготливих пристроїв тощо;
- природні об'єкти з виступаючими деталями – дерева, споруди тощо;
- перешкоди на дорозі – лежачі людина чи предмет, обвал чи завал, наслідки ремонтних робіт тощо» [103, с. 21].

У свою чергу до суб'єктів слід віднести встановлення видимості пішохода, потерпілого, свідка; встановлення видимості водія або особи, яка перебувала в транспортному засобі.

Стосовно дослідження оглядовості (видимості) науковці зазначали, що мають бути ретельно досліджені умови видимості для водія у період, що передував події ДТП, оскільки у більшості випадків водій не встигає вжити необхідних заходів для уникнення ДТП через погану видимість, перешкоду для руху, потенційно небезпечну ситуацію тощо. Об'єкт, що створює небезпеку може бути нерухомим (наприклад, наслідки ремонтних робіт, масляна пляма на дорозі, припаркований автомобіль) або рухомим (наприклад, під час руху пішохід, тварина, автомобіль) [183, с. 16].

Зауважимо, що вдень відстань за умови ясної погоди сягає 1000 м і навіть більше, за похмурої погоди – скорочується до 300 м, а під час туману може не перевищувати й 20 м. Видимість дороги в напрямку руху менше 300 м (у

сутінках, в умовах туману, дощу, снігопаду тощо) вважається недостатньою [118]. Найскладніші умови щодо видимості виникають у сутінках й у нічний час, це обумовлює збільшення кількості ДТП у нічний час на одиницю пробігу практично вдвоє у порівнянні з денним; збільшується також кількість загиблих приблизно у 2,5 рази.

Наголосимо, що вченими зазначалось, що виділяти необхідно загальну й конкретну видимість, а саме:

– загальна видимість – це відстань від передньої частини транспортного засобу за напрямком його руху до перешкоди, на якій починають розрізнятися елементи дорожньої обстановки – межі проїзної частини, лінії розмітки, дорожні знаки й т. ін. [53, с. 214–215];

– конкретна видимість – це відстань від передньої частини транспортного засобу до перешкоди, при якій з місця водія ця перешкода може бути впізнана та ідентифікована за характерними ознаками, що її ідентифікують. Для такого визначення здебільшого використовують статистику, якою одягають в одяг певного кольору (маємо на увазі темного чи світлого) [58, с. 214–215; 123, с. 141]. Із наведеного можна стверджувати, що конкретна видимість – це можливість розрізнити певний предмет.

Окремі науковці стверджують, що поняття видимості можна об'єднати у три групи, а саме: загальні межі видимості; лінія початкової видимості; лінія фактичного виявлення перешкоди [105]. Так, за лінію початкової видимості обирають об'єктивну можливість учасників події ДТП виявити перешкоду.

Зауважимо, що Р. Байеттом та Р. Уоттсом поняття видимості розглядається з точки зору можливості зорового сприйняття та реакція водія. Лінію початкової видимості вони називають точкою, з якої небезпека може бути помічена, а час і місце, з якого була виявлена небезпека, мають розумітись як точка фактичного сприйняття. Ними вказувалось на можливість не співпадіння точок можливого та фактичного сприйняття, що використовують під час співставлення можливих і фактичних дій водія. Крім того, між точкою фактичного сприйняття та моментом, коли водій вживає заходів до

недопущення аварії, існує певний проміжок часу, що запропоновано розуміти як час реакції [183, с. 16–17].

Одним із важливих елементів під час визначення видимості (оглядовості) є межі видимості. Лінія прямої видимості визначається як пряма між двома точками у напрямку яких спостерігач, який знаходиться в одній із них, бачить об'єкт, що знаходиться в іншій точці. Поряд із цим слід пам'ятати про те, що лінія, яка була встановлена за результатами розслідування, не є свідченням про те, що фактична спостерігав учасник події ДТП або свідок, оскільки бачив чи не бачив водій певний об'єкт може підтвердити лише сам водій. При цьому слідчий у результаті власного пошуку може лише встановити, що можна бачити у певній точці спостереження [183, с. 139–140].

Необхідно наголосити, що результативність і доказова цінність практичних дослідів із визначення видимості залежить від забезпечення максимального дотримання дорожніх, погодних й інших умов, які мали місце на момент скоєння події ДТП. Зауважимо, що головними умовами, які практично неможливо реконструювати, є погодні та дорожні умови. У випадках малої ймовірності стабільності погодних умов, іншими словами в умовах снігопаду, дощу, туману тощо, необхідно максимально оперативно готувати та проводити слідчий експеримент із визначення видимості, в таких випадках його бажано провести відразу після огляду місця події. Не можна також забувати про те, що з дороги, безумовно, слід прибрати об'єкти, яких до скоєння ДТП там не було (наприклад, вантажі, інші об'єкти), а їх положення слід зафіксувати в протоколі огляду місця події та на схемі, яка додається до даного протоколу таким чином, щоб у подальшому залишалась можливість повністю відновити ту обстановку, яка утворилась в результаті ДТП.

У випадку, коли поряд із місцем події ДТП є ділянки дороги, аналогічні місцю ДТП, слідчий експеримент можна провести на таких ділянках. Оперативність подібних дій обумовлюється ймовірністю нестабільності погодних умов. Слідчий експеримент може проводитись на аналогічних ділянках дороги у випадках, коли через ДТП значно змінено ділянку дороги на

якій відбулася подія (наприклад, було розсипано велику кількість сипучого вантажу; розтанув сніг у результаті пожежі; розлиті рідини тощо) [105].

Умовою отримання точних даних про реальну максимальну видимість в умовах ДТП необхідно проводити слідчий експеримент на місці події та використовувати транспортний засіб, що брав участь у даному ДТП. Зважаючи на те, що дотримання даних вимог не завжди є можливим слідчий має бути готовим до реконструкції розслідуваної події. Науковцями було описано методи визначення відстаней на місці події. Простий метод визначення відповідних відстаней полягає в тому, що під час проведення дослідів слідчий їде назустріч аналогічному транспортному засобу та послідовно фіксує місця на дорозі з яких видно відповідні вогні – від найбільш яскравого з цих вогнів. Лінія прямої видимості може бути визначена як пряма між двома точками, у напрямку якої спостерігач, який перебуває в одній точці, бачить об'єкт, що знаходиться в іншій точці [139; 179].

За інших підходів встановлення конкретної видимості може бути проведено таким чином: під час встановлення видимості об'єкта у напрямку руху транспортний засіб встановлюють поруч із цим об'єктом і заднім ходом починає віддалятися від нього. На момент, коли вказаний об'єкт починає зникати з поля зору, автомобіль зупиняють і вимірюють відстань від вихідної точки до цього об'єкта. Для уникнення небезпеки під час руху заднім ходом, особливо якщо йдеться про темний час доби, можна поставити транспортний засіб на такій відстані від об'єкта, коли його не видно, та почати наближення до нього до моменту появи об'єкта в зоні видимості, після чого провести необхідні виміри [57, с. 146]. Переконані, що цей спосіб має свої недоліки, оскільки під час руху заднім ходом об'єкт знаходиться в полі зору спостерігача і тому конкретна видимість є не зовсім об'єктивною через фокусування уваги на об'єкті.

Слід підтримати твердження вчених, що перевірка дальності видимості має починатись з точки, коли об'єкт ще не видно та поступово наближати його. Саме за таких умов вимірюють дальність силуетної видимості (коли стають

видимими контури людини чи іншого об'єкта) та контрастної видимості (коли можна розрізнити характер одягу чи обличчя або деталі об'єкта). Крім того, у процесі проведення даного слідчого експерименту потрібно враховувати особливості гостроти зору та сприйняття кольору учасників слідчого експерименту [6, с. 149].

Під час визначення видимості об'єктів слідчий має враховувати, що відстань видимості в світлі фар буде зменшуватись із збільшенням швидкості руху транспортного засобу на 0,33 м на 1 км/год збільшення швидкості. Поряд із цим, враховують також і те, що на виявлення об'єкта в світлі фар в темний час доби потрібно в 1,36 разів більше часу, ніж вдень [19, с. 157].

Забезпечити чітке проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП дозволяють портативні радіостанції, що мають бути видані керівнику та залученим до нього учасникам. Практикою доведено, що на відміну від інших сигналів саме радіозв'язок надійно забезпечує зв'язок. Крім того потрібні: рулетка (10...20 м); світлоповертач (катафот) червоного або білого кольору; електричний ліхтар; крейда для розмітки проїзної частини; фішки бо дерев'яні кілочки; мірне колесо; мішечок з піском та ін.

Зауважимо, що транспортний засіб під час ДТП у темну пору доби отримує значні пошкодження, у тому числі й освітлювальних приладів, які для проведення слідчого експерименту слід замінити однотипними. Окрема увага приділяється відповідності зовнішніх освітлювальних приладів, а саме: потужність ламп; ступінь забруднення розсіювачів світла (скло фар); стан і ступінь забруднення переднього скла кабіни й інших елементів – все, що може вплинути на видимість. Коли потрібно відтворити дорожню обстановку у випадку наїзду на людину, яка лежить, манекен одягають в одяг постраждалого чи аналогічного вигляду й кольору [123, с. 142].

Встановлення видимості з робочого місця водія. Під час встановлення видимості з робочого місця водія статист чи водій займають місце за кермом автомобіля, а слідчий із понятими знаходяться всередині салону. За неможливості їх розміщення в салоні автомобіля вони займають місце на

узбіччі проїзної частини в місці з якого можна сприйняти сигнал водія про те, що він бачить об'єкт. Поряд із цим не останнє місце посідає вибір об'єкта, який має побачити водій, а також його розміщення на проїзній частині дороги. У випадку порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспортних засобів, внаслідок чого стався наїзд на пішохода – об'єктом спостереження, як правило, вибирають манекен. У процесі підготовки манекена обов'язково враховують ріст потерпілого та колір його одягу, в якому він був під час події ДТП. Манекен набивають соломною чи ватою для попередження ушкоджень транспортному засобу чи особам, залученим до відтворення події.

На практиці видимість встановлюють двома способами – статичним і динамічним. Вибір способу проведення відтворення залежить від обставин розслідуваної події ДТП.

За умови статичного визначення видимості перешкоди (небезпеки) транспортний засіб віддаляється від місця зіткнення до точки, з якої можна побачити об'єкт. Таку відстань називають лінією прямої видимості, а статист, слідчий і поняті мають переконатись у тому, що ця точка відповідає дійсності. Після цього вимірюють відстань від передньої частини транспортного засобу до цього об'єкта. Як недолік слід виокремити те, що об'єктивність його знижується через фокусування уваги на об'єкті.

Як доводили науковці, динамічний спосіб визначення видимості полягає в тому, що точку видимості об'єкта визначають під час руху транспортного засобу. «Динамічні відтворення проводять з обов'язковим дотриманням таких умов:

- можливість забезпечити безпечний рух транспортних засобів з певною конкретною швидкістю на даній ділянці дороги – залежно від радіусу закруглення дороги, стану її покриття, величини схилів;
- відсутність необхідності в різкій зміні режиму та напрямку руху транспортних засобів (поворот, гальмування тощо);
- відсутність перешкод на смузі руху транспортних засобів» [103, с. 30].

У випадку динамічного способу визначення найчастіше слідчий разом із

понятими розміщуються поза салоном автомобіля, а водій, який є учасником події ДТП, або статист займає місце за його кермом. За командою слідчого він починає рух і в момент появи в полі зору об'єкта подає світловий чи звуковий сигнал, за яким встановлюється точка видимості об'єкта [94, с. 167–168; 103, с. 30]. Стосовно цього способу вченими було висловлено сумніви щодо точного визначення місця розміщення автомобіля за світловим чи звуковим сигналом, що має бути поданий у момент появи об'єкта в полі зору водія. Оптимальним визнано спосіб опускання через відкрите вікно мішечку з піском і дотримуватись мінімальної швидкості руху для виключення відкидання мішечка з піском від місця первинного контакту із поверхнею дороги під час падіння [19, с. 160].

Зауважимо, що кожний із запропонованих вченими способів має право на існування та буде максимально точним у випадку лише за умови злагодженої дії усіх учасників слідчого експерименту та відповідної їх фаховості.

Встановлення видимості пішохода. У процесі встановлення видимості пішохода – він знаходиться у місці, де перебував під час події ДТП. За умови якщо він знаходився на дорозі, а проведення відтворення може загрожувати його життю чи здоров'ю, то місце його спостереження необхідно перенести за межі проїзної частини дороги. Слідчий і поняті знаходяться безпосередньо біля місця події ДТП. Після розміщення учасників слідчого експерименту кожного учасників по своїх місцях особа, яка знаходиться за кермом починає рух за командою слідчого.

Встановлення точки з якої пішохід стає видимим є важливим елементом відтворення, що можна визначити різними шляхами. Один із способів пов'язаний із тим, що особа, яка знаходиться за кермом, за командою слідчого викидає мішечок з піском чи крейдою з вікна автомобіля. Точнішим вважають спосіб, коли визначення точки входження автомобіля в поле видимості за допомогою нерухомих об'єктів, якими можуть бути дорожні знаки чи дерева, що знаходяться поблизу проїзної частини дороги, або нерухомий об'єкт, що спеціально встановлює слідчий (наприклад, манекен, дорожній знак). У момент

подання знаку статисти, що автомобіль увійшов у поле видимості, статист визначає – напроти якого нерухомого об'єкта він знаходиться в даний час. Для досягнення максимальної достовірності результатів і їх доказового значення в салоні автомобіля необхідно розмістити двох понять, які також будуть спостерігати нерухомі об'єкти, за якими визначається точка входження в поле видимості [103, с. 167–168].

Як вказує П. П. Луцюк швидкість руху пішохода в цьому випадку є незначною у порівнянні із швидкістю руху автомобіля та не може значно впливати на результат слідчого експерименту. Крім того, необхідно врахувати й те, що за умови статичного положення особи точка видимості може бути встановлена з більшою ймовірністю та точністю [103, с. 168].

Однак, переконані, що рух пішохода може мати важливе значення, враховуючи, що середня швидкість руху пішохода складає 5 км/год, коли він за 1 с долає 1,39 м, за умови:

- раптового виходу з-за об'єктів, що обмежують оглядовість, а саме: зелені насадження, споруди, припарковані автомобілі тощо;
- у темну пору доби;
- в умовах обмеженої видимості – ніч, дощ, снігопад, туман, задимленість тощо.

Акцентуємо, що слід також враховувати те, що видимість дороги визначається також яскравістю світла фар і направленням світлового потоку, а швидкість руху пішохода, навіть зважаючи на те, що вона значно менша за швидкість руху автомобіля, може впливати на встановлення його видимості.

Непоодинокими є випадки, коли потрібно визначити загальну видимість елементів дороги та конкретної швидкості рухомого об'єкта за відсутності світла фар зустрічного транспортного засобу. Беруть до уваги відомі дані щодо траєкторії та швидкості рухомого об'єкту до місця наїзду та траєкторії й швидкості транспортного засобу, що вчинив наїзд, визначають швидкість з якою долається відстань за 1 с. Для цього переводять швидкість транспортного засобу із км/год у м/с. Шлях, який подолав рухомий об'єкт (пішохід,

велосипедист тощо) за 1 с, визначають експериментально, моделюючи його відповідно до корегувань очевидця. Після цього на дорозі відмічають місце наїзду звідки рухався транспортний засіб. За траєкторією руху роблять не менше п'яти позначок крейдою чи іншим барвником із кроком, що дорівнює відстані, яку проходив транспортний засіб на 1 с. Аналогічно, починаючи від місця наїзду, роблять не менше п'яти позначок за траєкторією пересування рухомого об'єкта, крок яких між позначками має дорівнювати відстані, яку проходив цей об'єкт за 1 с [43, с. 190–191].

Транспортний засіб і рухомий об'єкт установлюють на п'ятій позначці – кожний за траєкторією свого руху в напрямку місця наїзду. Наприклад, під час попутного наїзду автомобіля на велосипедиста кінець щитка його заднього колеса (місця першого контакту) розміщують на рівні п'ятої позначки, а саме на відстані, яку проїхав велосипедист за 5 с до місця наїзду. Автомобіль розміщують так, щоб його передній бампер (місце першого контакту з велосипедом) знаходився на рівні п'ятої позначки – відстані, яку він проїхав за 5 с до наїзду. За умови зустрічного наїзду на рівні цієї позначки має знаходитись переднє колесо велосипеда. Із такого положення визначають загальну й конкретну видимість [103].

У випадку, коли об'єкт не помітний у світлі фар транспортного засобу, його переміщують на четверту позначку (кожний на «свою»), після цього встановлюють видимість об'єкта у світлі фар. Загальна видимість за таких умов визначається лише за її зміни через дорожні умови, наприклад, переходом від підйому до спуску або зміною радіусу закруглення дороги тощо. На прямих і рівних ділянках дороги загальна видимість майже не змінюється.

У подальшому переміщуючи транспортний засіб і рухомий об'єкт на третю, другу та першу позначки, встановлюють відстань, з якої цей об'єкт видно у світлі фар транспортного засобу. За можливості виявлення рухомої перешкоди під час перебування транспортного засобу між позначками – ділянку між ними розбивають на дві частини, що відповідають шляху, що пройдений за 0,5 с чи на чотири (0,25 с). Стосовно рухомого об'єкта також

здійснюють на половину чи четвертину ділянки між двома позначками [43, с. 191; 123, с. 200–202].

Визначення загальної видимості елементів дороги і конкретної видимості рухомого об'єкта за наявності світла фар зустрічного транспорту. Під час проведення даного виду слідчого експерименту необхідно додатково встановити дані, що характеризують зустрічний транспортний засіб:

- тип транспортного засобу – легковий автомобіль, вантажівка, мотоцикл, скутер тощо;
- швидкість руху ТЗ;
- смуга руху на дорозі;
- характеристики ввімкненого світла – дальнє, ближнє, підфарники, прожектор тощо.

У випадках, коли транспортних засобів кілька, то відомості слід отримувати про кожний із них і визначати дистанцію між ними. Стосовно транспортного засобу, що вчинив наїзд, обов'язково встановлюють:

- швидкість руху;
- характеристики ввімкненого світла – дальнє, ближнє, підфарники, прожектори тощо;
- смуга руху;
- місце наїзду;
- місце роз'їзду із зустрічним транспортним засобом.

Після цього у місці наїзду встановлюють нерухому перешкоду, що за формою та кольором має бути подібна до об'єкта, на який було вчинено наїзд. Місце роз'їзду, де передні частини зустрічних транспортних засобів були на одній лінії руху позначають лінією або фішками. Виходячи зі швидкості руху транспортних засобів: зустрічного – А (наприклад, 60 км/год) й того, що вчинив наїзд – Б (наприклад, 40 км/год), визначають шлях, що проїхав кожний із них за 1 с (відповідно 16,7 м/с і 11,1 м/с) [43, с. 192–193; 6, с. 118; 57, с. 125–127].

Від місця наїзду в зворотному до напрямку руху ТЗ, яким було вчинено наїзд, роблять п'ять позначок із кроком, що дорівнює відстані, яку проїжджає

він за 1 с. Після проведення розмітки слід встановити той час, який має затратити ТЗ, що вчинив наїзд, на подолання шляху від місця роз'їзду до місця наїзду. Так, коли відстань від місця роз'їзду до місця наїзду становить 16,7 м (поділивши 16,7 м на 11,1 м/с маємо 1,5 с). Одночасно протягом того самого часу рухався зустрічний транспортний засіб і його положення в момент наїзду буде визначатись відстанню, що він проїхав за 1,5 с зі своєю швидкістю. Інакше кажучи середня частина транспортного засобу в момент наїзду буде знаходитись на відстані 25,05 м за лінією роз'їзду. Від цієї точки в напрямку, що протилежний руху зустрічного транспортного засобу, роблять позначки по 16,7 м кожна.

Після проведення розмітки зустрічний транспортний засіб і той, що здійснив наїзд передніми частинами встановлюють на позначках № 5 із урахуванням смуг, якими вони рухались. З такого положення спостерігають стан видимості за 5 с до наїзду. З урахуванням світла фар транспортних засобів визначають загальну видимість з місця водія транспортного засобу, яким вчинено наїзд. Як правило, перешкоду за таких умов з такої відстані не видно. Після цього транспортні засоби поступово переміщують на позначки 4, 3, 2, 1 і кожного разу перевіряють видимість перешкоди та загальну видимість, яка у процесі їх зближення скорочується. При цьому кілька зустрічних транспортних засобів необхідно переміщувати з дотриманням дистанції [43; 119; 123, с. 202–204].

У випадку встановлення, що у процесі зближення транспортних засобів змінювався режим освітлення, то це має враховуватись під час відтворення даної події ДТП. Необхідно, поряд із цим, підтримувати кількість обертів двигунів транспортних засобів у режимах, що відповідали швидкості їх руху [123, с. 202–204].

Визначення видимості сигналу світлофору. Перевірку видимості світлофорів, за виключенням пішохідних світлофорів, необхідно здійснювати із рухомого транспортного засобу. За фактичну відстань видимості слід брати таку заміряну відстань до світлофора, за якої його сигнал добре розпізнається з

рухомого транспортного засобу без напруги зору водія. Крім того, включений сигнал світлофора має добре бачити водій транспортного засобу на відстані від 3 до 100 м за будь-які умови освітлення та погоди, за виключенням густого туману. Сигнали пішохідних світлофорів мають бути добре видимими пішоходам на відстані до 30 м за виключенням періоду густого туману [6, с. 120].

Визначення видимості дорожніх знаків вдень і у темну пору доби. Зауважимо, що перевіряється видимість дорожніх знаків з рухомого транспортного засобу. За фактичну відстань видимості знаку обирають заміряну відстань від нього, за якої він добре розпізнається з рухомого транспортного засобу без напруження зору водія. Всі дорожні знаки мають бути гарно видимі та добре розпізнаватись на відстані не менше 100 м за будь-яких погодних умов вдень і вночі, за виключенням густого туману [7, с. 121–122].

Таким чином, під час проведення окреслених вище слідчих експериментів, пов'язаних із зоровими здібностями, слідчому необхідно брати до уваги особливості зору тих, чиї показання досліджуються чи перевіряються – дефекти відчуття кольору, гостроту зору тощо. Тільки за таких умов можна говорити про можливу адекватність змодельованої (відтвореної) ситуації тій реальній обстановці, в якій відбулася подія ДТП. В інших умовах припускають відому ступінь імовірності.

2.4. Використання спеціальних знань на заключному етапі слідчого експерименту під час розслідування події ДТП

Важливим у слідчому експерименті під час розслідування події ДТП поряд із його правильною підготовкою та проведенням із використанням методичних рекомендацій і застосуванням сучасних досягнень науки й техніки слід виокремити належну фіксацію отриманих результатів. До особливості

фіксації перебігу події є те, що тільки за умови належного процесуального оформлення отримана інформація буде мати необхідне доказове значення, а дії слідчого зумовляють необхідні процесуальні наслідки. Зауважимо, що фіксація дозволяє отримати процесуальні документи та інші джерела доказів: речові докази, об'єкти та порівняльні зразки для експертизи.

У процесі фіксації перебігу й результатів слідчого експерименту виникають певні труднощі, що пов'язані насамперед із динамічністю даної слідчої дії; різноманітними джерелами, із яких отримується інформація; забезпеченням постійного контролю за її проведенням. Фіксація перебігу та результатів слідчого експерименту буде об'єктивною, якщо застосовуються комплексно усі можливі й передбачені процесуальним законодавством способи фіксації.

Інспектори-криміналісти визначаючи завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту здебільшого зупинялись на фіксації відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (71 % опитаних). Більша частина опитаних (63 %) вважає за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідчої інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (за умови відповідного нормативно-правового врегулювання). Більшість опитаних (80 %) вважає за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту з метою виконання процесуальних і тактичних завдань (Додаток Г).

Провідним способом серед інших у слідчому експерименті слід визначити протокол як джерело доказів у кримінальному процесі. З цього приводу справедливим вважаємо обов'язковим і невід'ємним елементом процесуальної діяльності, у тому числі у процесі досудового розслідування, кримінально-процесуальне документування.

У кримінальному провадженні процесуальний документ є найважливішим елементом процесуальної форми, що має:

- доводити до відома юридично значущі факти; закріплювати та засвідчувати отримані дані – докази;
- бути засобом реалізації учасниками процесу своїх прав та обов'язків;
- становити гарантію законності.

Крім того, що фіксування кримінального провадження має принциповий характер, воно покликане гарантувати не тільки результативність проведених процесуальних дій, але й перевірку забезпечення за таких умов прав і законних інтересів громадян [78, с. 270].

Під час фіксування слідчого експерименту та отриманих результатів складають протокол слідчого експерименту, а також плани, схеми для чого використовують відеозапис, запис звуку, виготовлені моделі чи манекени [136]. При цьому протокол слідчого експерименту – є основним процесуальним документом оскільки слугує головним джерелом відомостей щодо умов та порядку проведених дослідів, їхнього змісту та отриманих результатів. Саме у протоколі слідчого експерименту знаходить своє відображення експериментальна робота слідчого. Цей протокол залучається до справи як основне джерело стосовно умов і порядку проведених дослідів, їхній зміст і результати.

Відповідно до чинного процесуального закону «протокол складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі й документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про: вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; виготовлені дублікати документів, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії» (ч. 3 ст. 104 КПК України) [77].

Після прибуття на «опорний» пункт під час відтворення обставин події ДТП або на місці, де будуть проводитись дослід, слідчий за допомогою спеціаліста на початку описової частини має зафіксувати:

- його місце розташування;
- обстановку на місці події на час слідчого експерименту;
- факт і результати реконструкції місця події ДТП;
- метеорологічні, звукові та інші умови;
- розподіл обов'язків між учасниками слідчого експерименту; кількість і місця їх розміщення;
- способи та засоби зв'язку між учасниками слідчого експерименту;–
- зміст і послідовність проведення експериментальних дій; їхню кількість і варіанти виконання;
- час, який було витрачено на проведення слідчого експерименту;
- отримані результати.

Таким чином, протокол має містити докладно викладені умови, хід і результати слідчого експерименту, а також вказівку: з якою метою, коли, де та у яких умовах він проводився; як конкретно здійснено відтворення обстановки та обставин події; якою була послідовність, а також ким та скільки разів проводились дослід; які було отримано результати.

У процесі складання протоколу досить складною в криміналістичному

значенні залишається описова частина слідчого експерименту, яка має безпосередньо відображати процес реалізації поставлених завдань, а також відтворення дій чи обставин події або проведення дослідів і випробувань.

В. С. Кузьмічов та Ю. М. Чорноус акцентували на тому, що процес фіксації доказової інформації досить складний і має два аспекти: кримінально-процесуальний і криміналістичний. Головним під час фіксації у процесуальному значенні визнано процесуальну форму засвідчення та закріплення доказів. Змістовне спрямування фіксації слід віднести до криміналістичного аспекту, коли основна увага спрямовується на дії з фіксації перебігу й результати експерименту; вилучення слідів кримінальної події чи речових доказів, а також на засоби, що застосовують під час проведення слідчого експерименту. Поряд із цим обидва аспекти фіксації перебігу й результатів слідчого експерименту між собою тісно пов'язані, однак, під час наукового аналізування розглядати їх можна окремо [84].

Деталізація процесуальних вимог висвітлена у криміналістичних рекомендаціях, згідно яких у протоколі СРД доцільним вбачається зазначення:

- назва та місцезнаходження об'єкта, де проводиться СРД, особливо за умови проведення її поза межами слідчого підрозділу;
- нумерація об'єктів, коли їх кілька і є потреба описання кожного, для недопущення плутанини у процесі складання протоколу.

Зазначимо, що протокол слідчого експерименту містить відомості, що відсутні у показаннях учасників кримінального процесу, що перевіряють експериментальними дослідями. Науковці зазначали, що «в протоколі СРД доказове значення мають результати випробувань чи дослідів, а саме факт, який свідчить про можливість чи неможливість настання події, що перевіряється в певних умовах» [110].

Крім того, слід також враховувати під час складання протоколу, що між результатами проведених дослідів і змістом протоколу існує ланка, котра їх пов'язує – особа, яка складала протокол, її суб'єктивні якості: здатність сприймати та запам'ятовувати; вміння повно та достовірно відтворювати

сприйняте тощо [10].

Для забезпечення відповідності протоколу слідчого експерименту своєму призначенню, а саме міг бути джерелом відомостей про проведення у процесі слідчого експерименту дослідів та отриманих результатів, він має відповідати певним вимогам. Свого часу дане питання досліджувалось науковцями. Підтримуючи їх висновки наголосимо, що такі вимоги мають зводитись до наступного:

1. Складання протоколу незалежною особою – «про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами цього Кодексу, у протоколі докладно викладаються умови й результати слідчого експерименту» (ч. 6 ст. 240 КПКУ) [77].

2. Невідкладність складання протоколу – у проведенні слідчого експерименту обов'язковою заключною стадією має бути формування протоколу, що слідчим має бути зроблено у мінімальні терміни після завершення відповідних дослідів.

3. Об'єктивність протоколу – протокол має містити лише ті дії, що були реалізовані під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП у тому вигляді, як це проводилось у експериментальних дослідях. «У протоколі слідчого експерименту не мають описуватись слідчі версії, які виникають в результаті слідчого експерименту» [103, с. 137].

4. Повнота протоколу – слідчий експеримент має містити максимально повний опис усіх проведених дослідів й отриманих результатів., вичерпне викладення спостережень й умовиводів.

5. Ясність, точність мови та відсутність суперечностей – протокол складають зрозумілою, простою мовою із застосуванням фахової термінології, доступної для загального розуміння з метою сприйняття його змісту учасниками кримінального провадження.

6. Протокол має бути викладений у чіткій логічній послідовності, коли кожне нове твердження впливало із попереднього та за відсутності логічних суперечностей чи неочікуваних висновків, які не впливають із тексту

документа. Поряд із цим «використовувані поняття мають відповідати сучасному рівню правових знань і культури» [78, с. 271].

За умови використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП необхідно якнайширше застосовувати криміналістичні засоби, що надають змогу в повному обсязі фіксувати обстановку, в якій проводять слідчий експеримент. К. О. Чаплинський зазначає, що «слідчий, складаючи протокол слідчого експерименту, не завжди може помітити окремі обставини, що спочатку видаються несуттєвими, але надалі, будучи зафіксованими на фото- чи відеоплівку, можуть виявитися істотними під час аналізування події злочину» [165]. Наголосимо, що саме такі обставини під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП може виявити й акцентувати на них спеціаліст відповідної галузі знань під час фіксування слідчого експерименту, а його допомога, на наше переконання, є не просто доцільною, а й необхідною.

У протоколі слідчого експерименту важливим аспектом є визначення способу виявлення слідів і предметів, що стосуються кримінального провадження із вказівкою на умови та технічні засоби, за допомогою яких вони вилучались та це було зафіксовано. Вбачається за доцільне акцентувати на тому, що оформлення фотознімків слід здійснювати з урахуванням процесуального й технічного аспектів, а саме:

- оформлення факту використання фотографування, а саме відображення в протоколі засобів, методів, прийомів і умов фотозйомки; суб'єктів та учасників фотографування;

- оформлення результатів фотографування – складання таблиць із поясненнями відповідних фахівців.

Окремі вчені обґрунтовують необхідність використання графічного способу фіксації результатів слідчого експерименту й перевірки показань на місці зазначаючи, що «слід заздалегідь скласти схему (план) місця проведення майбутньої СРД, а у процесі її проведення позначати на ньому маршрут та

об'єкти її проведення позначати на ньому маршрут й об'єкти, про які повідомляє особа, показання якої перевіряють» [166]. На переконання інших науковців «з метою фіксації результатів перевірки показань підозрюваного можна використовувати топографічну карту місцевості, на якій позначають шлях просування, об'єкти та сліди, зазначені особою, показання якої перевіряють» [161].

Зауважимо, що описання дій слідчого та виявлених на місці проведення слідчого експерименту предметів, документів, слідів, що стосуються даного кримінального провадження слід здійснювати уникаючи занадто довгих речень, некоректних висловлювань на кшталт «поряд», «недалеко» тощо; термінів із місцевого діалекту; накопичення спеціальних термінів. Крім того, слідчий має чітко та послідовно викладати у протоколі інформацію та детально описувати предмети та видимі сліди, їх індивідуальні ознаки.

Окремо слід акцентувати, що слідчий експеримент у процесі розслідування події ДТП має свою специфіку та особливе застосування спеціальних знань, тому складаючи протокол даної СРД необхідно зазначити додаткові відомості, а саме:

1. Вступна частина має включати:

- назву процесуального документа – «Протокол слідчого експерименту»;
- місце складання протоколу із вказівкою тільки географічного його найменування;
- дату складання протоколу;
- номер кримінального провадження із події ДТП;
- посаду, спеціальне звання, прізвище й ініціали особи, яка проводила слідчий експеримент;
- прізвища, імена та по-батькові й адреси проживання понятих;
- посади, прізвища та ініціали спеціалістів, які брали участь у слідчому експерименті;
- прізвища, імена та по-батькові підозрюваних, потерпілих і свідків, які були залучені для проведення слідчого експерименту;

- прізвища, імена та по-батькові, адреси проживання інших учасників слідчого експерименту;
- статті процесуального кодексу, яких дотримувались під час проведення слідчого експерименту;
- мету слідчого експерименту;
- відомості про роз'яснення учасникам даної СРД їхніх прав і обов'язків;
- відомості про науково-технічні засоби, що були використані під час проведення даного слідчого експерименту;
- відомості, що учасників слідчого експерименту попередили про неприпустимість розголошення інформації, яка стала їм відома під час проведення даної СРД;
- вказівку на добровільність участі в слідчому експерименті особи, чий показання уточнюють чи перевіряють [105, с. 138].

2. Описова частина містить відомості щодо:

- обстановки й умови, в яких проводили слідчий експеримент;
- відомості про проведену реконструкцію події ДТП під час слідчого експерименту;
- відомості про дії з виготовлення моделей, манекенів, муляжів тощо;
- об'єкти, які були застосовані у процесі проведення дослідів чи випробувань, у т.ч. речові докази;
- у випадку, коли передбачено використання транспортного засобу, вказується його вид, реєстраційний номер, прізвище, ім'я та по-батькові водія;
- інформація про розподіл обов'язків між учасниками слідчого експерименту;
- відомості про розміщення осіб і використаних під час експериментальних дій предметів;
- зміст і послідовність дослідних дій і випробувань;
- результати, що отримані у процесі дослідів під час слідчого експерименту;
- застосування допоміжних засобів у процесі фіксації слідчого

експерименту – фотозйомка, відеозапис, складання схем і планів тощо.

3. Заклучна частина об'єднує інформацію, що висвітлює:

- перелік схем, планів, графіків, фотознімків, відеофрагментів підготовлених чи зібраних під час слідчого експерименту;
- відмітки про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчого експерименту;
- заяви та зауваження понятих й інших учасників слідчого експерименту, за умови їх наявності;
- відомості про ознайомлення з протоколом слідчого експерименту всіх його учасників із їхніми підписами [12, с. 41; 71; 72, с. 232; 108, с. 144; 105, с. 138–139; 172, с. 122; 173, с. 312].

До протоколу слідчого експерименту особа, яка його проводила, долучає додатки, що мають бути належним чином виготовлені, упаковані для надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста та інших осіб, які брали участь у формуванні таких додатків [6, с. 160]. Наголосимо, що додатки до протоколу слідчого експерименту є невід'ємною його частиною та разом із протоколом даної процесуальної дії є джерелом доказів у кримінальному провадженні з події ДТП. Процесуальним законом визначено, що додатками до протоколу можуть бути:

- 1) «спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу» (ч. 2 ст. 105 КПК України) [77].

Традиційними додатками до протоколу слідчого експерименту є схеми та плани, що з'явилися за довго до того, як виникли відеотеки чи почали застосовувати пристрої з використанням комп'ютерних технологій. Слід зазначити, що у більшості слідчих експериментів найчастіше використовують плани та схеми поряд з іншими засобами фіксації ходу та його результатів у

процесі розслідування події ДТП. На них зазначають: найменування об'єкта, умовні позначення, розміщення світла (якщо план складено в масштабі – його масштаб), підписи слідчого й понятих, дата складання. За наявності до протоколу додають носії інформації, застосовані в процесі проведення слідчого експерименту (згідно ст. 105 КПК України), які додають до інших зібраних доказів і зберігають у матеріалах кримінального провадження [79].

Зауважимо, що поєднання дотримання вимог процесуального закону та криміналістичних рекомендацій під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту дозволяє слідчому забезпечити повне, достовірне, достатнє та належне відображення проведення процесу відтворення й доказове значення отриманих результатів [84].

Плани й схеми найчастіше мають відображати дислокацію учасників й об'єктів слідчого експерименту у місці його проведення. Необхідно зазначити, що план складають у масштабі на відміну від схеми, що викреслюється довільно, а розміри проставляються на відповідних ділянках. Крім того, на плані фіксують місця розміщення людей та об'єктів у статичному стані, а на схемах – фіксують шлях людини або транспортного засобу з фіксуванням їх місця в певні вузлові моменти. На планах і схемах може бути відмічений маршрут руху та зазначається його початок і закінчення, проміжні зупинки, місця проведення дослідів тощо [108, с. 144; 6, с. 159].

Поряд із цим, В. А. Очеретяний вказував, що «власноручно зображена схема або план є вагомим та об'єктивним доказом причетності особи до розслідуваної події. Подібні схеми відображають нові об'єкти фіксації доказової інформації та деталізують вербальну інформацію, мають наочний і переконливий характер» [105, с. 140].

Зауважимо, що складання плану чи схеми території проведення слідчого експерименту полегшує фіксування, а також дозволяє ефективно зіставляти показання особи з наявною обстановкою. Використання слідчим складених плану чи схеми для виявлення обставин події ДТП і демонстрування обстановки є тактичним прийомом і сприяє більш чіткому сприйняттю

обстановки.

Таким чином, факти залучення спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту фіксуються у вступній частині протоколу, в якому наводяться повні відомості про особу спеціаліста, який залучений до проведення слідчого експерименту: прізвище, ім'я, по-батькові; освіта; спеціальність; місце роботи й посада. За умови участі у слідчому експерименті в якості спеціаліста судового експерта в протоколі вказують також відомості про присвоєння кваліфікації судового експерта; стаж експертної роботи тощо. Крім інформації про залучення спеціаліста до протоколу вносять відомості про використані технічні засоби; їх характеристики; умови та порядок застосування. Вся ця інформація доводиться до відома учасників слідчого експерименту.

Необхідно акцентувати, що результативність слідчого експерименту значно підвищується за умови застосування слідчим технічних засобів фіксації. Так, процесуальний закон надає право слідчому, прокурору чи за їх дорученням спеціалісту проводити відповідні дії, а саме: здійснювати фотографування, звуко- та відеозапис; виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки; моделювати процеси [8, с. 606].

Зазначимо, що слідчий експеримент під час розслідування події ДТП із застосуванням засобів криміналістичної техніки має ряд особливостей, які необхідно враховувати слідчому у процесі підготовки протоколу. Спеціалістом під час проведення дослідів застосовуються науково-технічні засоби для належного їх виконання, фіксації їх перебігу й результатів. Важливим моментом є те, що спираючись на спеціальні знання спеціалісти самостійно обирають і готують необхідні технічні засоби фіксації.

Окрема група технічних засобів для фіксації слідчого експерименту під час розслідування події ДТП об'єднує ті, за допомогою яких здійснюють аудіозапис для перевірки можливості особи чути у тій чи іншій обстановці або з певного місця. Поряд із цим, аудіозапис використовують під час фіксації пояснень підозрюваного, свідка, потерпілого, а також фіксування окремих

експериментальних дій і випробувань, коли використовують портативний диктофон, який значно полегшує роботу слідчого у процесі складання протоколу [105, с. 140]. Під час складання протоколу слідчого експерименту всі учасники мають прослухати звукозапис, який слід додати до цього протоколу. За умови отримання зауважень чи доповнень від учасників слідчого експерименту вона мають бути занесені до даного протоколу [70].

Аудіозапис допомагає забезпечити безперервність фіксації перебігу слідчого експерименту під час розслідування події ДТП. Особливістю використання звукозапису під час відтворення обставин події ДТП полягає в тому, що слідчий на місці його проведення прагне максимально повно отримувати та фіксувати вербальну інформацію щодо подальших дій підозрюваної особи на місці перевірки, місця знаходження й особливостей залишених об'єктів. Факти їх виявлення констатує слідчий, а пояснення причин їх виникнення чи перебування на місці події – особа, показання якої перевіряють [120].

Досить розповсюдженим під час проведення слідчого експерименту способом фіксації ходу й результатів є фотозйомка, що застосовується коли необхідно:

- зафіксувати складну та різноманітну обстановку місця досліджуваної події ДТП;
- показати взаємозв'язок її окремих слідів і предметів;
- відобразити будь-яку слідчу дію повністю;
- висвітлити окрему слідчу дію чи додаткові процеси – рух чи хід розвитку певної події чи явища;
- показати окремі об'єкти, на які під час проведення дослідів вказувала особа, показання якої перевіряються;
- висвітлити ті пункти чи місця, де було виявлено сліди чи речові докази;
- пізнати спосіб вчинення злочину чи механізму події тощо
- показати окремі елементи дій чи пози, що демонструвала особа, показання якої перевіряються (підозрюваний, свідок тощо) [57; 17, с. 207].

Як метод фіксації доказів під час проведення слідчого експерименту фотографування має переваги у тому, що забезпечує: швидкість фіксування об'єкта; об'єктивність і точність фіксування; можливість фіксувати недоступні для візуального розрізнення відтінки кольорів. Поряд із цим, фотографування, як засіб фіксації, має й низку недоліків: площинний характер відображення; можливість перспективних спотворень; наявність нечіткості у знімках тощо. Однак, недоліки поступово усуваються із розвитком сфери фотографування як засобу фіксації слідчого експерименту. Фотографічні знімки наочно відтворюючи елементи обстановки відтвореної події сприяють:

- правильному й точному розумінню змісту протоколу слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП;
- дозволяють перевірити об'єктивність і повноту записів у протоколі шляхом порівняння опису процесу дослідів та їх зображення;
- додатки до протоколу у вигляді фотознімків створюють ефект присутності на місці події;
- дозволяють заповнити прогалини у протоколі чи уточнити окремі його частини, коли окремі елементи обстановки були не зафіксовані чи зафіксовані неповно чи недостатньо точно [136, с. 105–106].

Зауважимо, що фіксування слідчого експерименту шляхом фотографування слідчий доручає спеціалісту. Саме знання спеціаліста дозволяють зробити якісні фотознімки, на яких точно відображено середовище з об'єктами, що визначають місце події та розміщення учасників слідчого експерименту. Крім того, проводиться оглядова фотозйомка слідчого експерименту під час розслідування події ДТП. У процесі проведення дослідів важливим є фіксування місцезнаходження кожного з учасників слідчого експерименту один відносно інших. Поряд із цим, демонстрацію дій учасників слідчого експерименту на місці події, об'єкти, сліди та предмети, що мають відношення до розслідуваної події ДТП спеціаліст фотографує за правилами вузлової та детальної фотозйомки [70].

У процесі проведення фотозйомки спеціалістом береться до уваги, що він

має уникати фіксування інформації, що не має відношення до розслідуваної події, а також зосереджувати увагу на важливі деталі, які закриваються сторонніми особами та предметами, що буває досить часто під час зйомок на місці події ДТП [136, с. 316]. У протоколі слідчого експерименту отримані фотокартки оформлюють у вигляді фототаблиці.

В умовах сьогодення під час фіксації слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП перевагу віддають відеофіксації, оскільки досліди під час цієї слідчої дії є досить динамічними та, як правило, для достовірності результатів потребують неодноразових повторів. Слід погодитись із вченими, які виокремлювали низку цілей застосування даного способу фіксації дослідів у слідчому експерименті, серед яких:

- фіксація об'єктів та явищ в динаміці;
- відображення процесу виявлення слідчим і спеціалістом слідів й інших речових доказів і дій з ними у динаміці стадії огляду;
- фіксація результатів огляду місць, об'єктів значної тривалості та обсягу, наприклад, слідів гальмування транспортного засобу;
- забезпечення можливості фіксації в динаміці відтворення обставин події;
- вивчення того, що відображено в динаміці – у прискореному чи сповільненому темпах [136].

Крім того, науковці зазначали, що застосування відеозапису є доцільним у тих випадках, коли:

- експеримент проводять за відсутності осіб, чию інформацію перевіряють, з урахуванням їх можливості оскаржувати результати даного слідчого експерименту;
- під час експериментальних дій передбачено хронометрування процесів, що протікають за короткі проміжки часу;
- дані про умови проведення дослідів із результатами мають бути у подальшому використані під час проведення судової експертизи [67; 74].

Слід враховувати, що відеозйомка дозволяє спочатку фіксувати момент

роз'яснення учасникам слідчого експерименту їх прав та обов'язків і лише потім – обстановку проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП його хід і результати. Інакше кажучи, фіксують не все, а тільки те, що має доказове значення у даному кримінальному провадженні. За твердженнями Л. Д. Скільської, приступаючи до початку запису слідчий має пам'ятати, що під час відеозапису фіксуються його слова та дії, а його нервозний стан може негативно вплинути на проведення слідчого експерименту [136, с. 159].

У випадках, коли проводяться багатопланові слідчі експерименти за складною організаційною схемою з припущенням ситуацій із двозначним тлумаченням результатів, доцільно застосовувати відеозапис бажано безперервний для фіксації ходу експериментальних дій. Перевага безперервного відеозапису в порівнянні з іншими способами фіксації слідчого експерименту полягає в здатності відображати інформацію про динамічність події, розвиток дії чи явища [73, с. 77]. У випадку зупинки відеозапису ця перевага втрачається.

Науковцями вказано на недоцільність переривання відеозапису з урахуванням сучасних можливостей цифрової відеоапаратури для фіксації об'єктів, коли управління швидкістю зйомки дозволяє зафіксувати рухомий об'єкт, а потім переглянути запис з різним темпом. Це сприяє зосередженню уваги на потрібних деталях за низького темпу перегляду, а також оминати дрібні моменти пришвидшуючи темп [37, с. 36–37]. Такі можливості відеозапису стануть в нагоді фіксації слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП, коли маємо справу із дослідом основним змістом яких є динамічні процеси. Для забезпечення безперервності відеозапису слідчому необхідно ретельно продумувати які саме дії та у якій послідовності будуть фіксуватись.

Наприклад, під час фіксування демонстрації особою, показання якої перевіряються, напрямку руху, маршруту та певних орієнтирів на місці слід застосовувати відеозапис з панорамуванням. Його проводять із застосуванням

відеокамери, спрямованої перпендикулярно лінії руху учасників слідчого експерименту. Такий спосіб дозволяє наочно фіксувати учасників слідчого експерименту на фоні навколишньої обстановки. Маршрутний відеозапис рекомендують виконувати відеокамерою із об'єктивом зі змінною фокусною відстанню, що дозволяє здійснювати зйомку з однієї точки не наближаючись до об'єкта – від загального до крупного плану. Перевага такого об'єктиву під час зйомки об'єктів в русі ще й у можливості фіксувати об'єкти, що наближуються чи віддаляються в однаковому масштабі [100, с. 259].

Поряд із цим, усі дії, обстановку, певні об'єкти та орієнтири, що застосовують під час слідчого експерименту, мають бути зафіксовані із застосуванням відеозйомки у тій послідовності, в якій вони здійснюються у даній слідчій дії. Зміст і послідовність слідчих дій має бути спланована слідчим заздалегідь, однак, це залежить від обсягу інформації наявної у слідчого на етапі підготовки слідчого експерименту коли можливі такі ситуації:

- достатньо даних про розслідувану подію ДТП, обставини якої стали предметом слідчого експерименту, а також про місце, де вона відбулася;
- зібрані матеріали дають про зазначене мінімальну інформацію [100, с. 260].

У випадках, коли безперервну відеозйомку здійснити складно чи зовсім неможливо, то кожен зупинку фіксації експериментальної дії слід відобразити у протоколі слідчого експерименту зазначивши причину та час зупинки та відновлення зйомки. Крім того, у протоколі слідчого експерименту має бути чітко зазначено які дії та в який момент його проведення фіксують за допомогою відеозйомки [134].

Таким чином, під час слідчого експерименту доцільно використовувати відеозапис, який на відміну від інших способів фіксації дозволяє наочно відобразити динамічні елементи змісту дослідів, а саме: самостійність у демонстрації обстановки, зміст окремих дій, реакцію учасників тощо. Відеозапис розглядають як інформаційну модель слідчого експерименту, що дозволяє в подальшому звернутись до її змісту для оцінювання результатів,

тому вона значно підвищує ефективність даної СРД. Зазначимо, що під час застосування відеозапису слідчого експерименту слід враховувати структуру інформації, що підлягає обов'язковій фіксації.

Спеціальні знання потрібні на всіх етапах розслідування події ДТП, особливо під час проведення слідчого експерименту, коли спеціаліста-автотехніка залучають для експериментальних дій із застосуванням автоматизованих цифрових систем виміру ті фіксування результатів:

- по-перше – це лазерне сканування місця події ДТП на підставі чого можливе автоматизоване складання схеми ДТП зі встановленням усіх необхідних розмірів;

- по-друге – це використання різноманітних реєстраторів даних про події, які надають можливість фіксувати параметри руху транспортних засобів до і після ДТП, що у подальшому може використовуватись у судовій експертизі як об'єктивні дані до експертного розрахунку;

- по-третє – це застосування спеціальної цифрової апаратури під час проведення експериментальних дій у процесі слідчого експерименту;

- по-четверте – це застосування прикладних програм для розрахунку механізму події ДТП [39, с. 190–191].

Наголосимо, що найкращого результату слід очікувати за умови, що автоматизовані цифрові системи будуть послідовно застосовані на всіх етапах розслідування події ДТП, у тому числі й під час проведення слідчого експерименту.

Після складання протоколу слідчий зачитує його учасниками слідчого експерименту або надає їм протокол для ознайомлення. У випадках, коли учасники слідчого експерименту мають зауваження чи доповнення, які доводять до слідчого, слідчий вносить їх до протоколу. Перед підписанням протоколу слідчого експерименту учасникам процесуальної дії надають можливість ознайомитись із його остаточним варіантом, де зауваження й доповнення зазначені перед підписами. Протокол має бути підписаний усіма учасниками, що брали участь у проведенні слідчого експерименту [107].

Після здійснення слідчого експерименту й проведення усіх необхідних дослідів відбувається оцінювання достовірності та доказового значення отриманих результатів [61, с. 248–260].

Результати аналізування наукових праць [19; 41], слідчої і судової практики [104, с. 76–77], дозволяють виокремити типові помилки, яких припускаються у процесі складання протоколів слідчих експериментів із використанням спеціальних знань під час розслідування подій ДТП. Означені помилки можна об'єднати у такі групи:

- *недотримання процесуальних вимог до оформлення проведених експериментальних дій*, як то: наведення у протоколі неповних даних про учасників слідчого експерименту (наприклад, імена та по-батькові зазначено ініціалами, а не повністю; відсутня вказівка на їхні адреси; не всі відомості вказані про залученого спеціаліста тощо); відсутні посилання на статті процесуального закону, якими керується слідчий під час складання протоколу; не у повному обсязі долучені додатки чи відсутні інші обов'язкові елементи протоколу;

- *неповнота протоколу слідчого експерименту* – у протоколі відсутній опис обстановки, в якій проводився слідчий експеримент, або наведено лише схематичний опис проведених експериментальних дій; відсутній опис спеціальних засобів чи вказівка на проведення фотозйомки, аудіо- чи відеозапису; а основна увага приділена отриманим результатам;

- *недотримання послідовності під час описування експериментальних дій* – значно ускладнює оцінювання отриманих результатів, оскільки: неможливо зробити висновок про послідовність експериментальних дій; відсутня зв'язаність та логічність подання матеріалу; викладення інформації носить безсистемний та безладний характер;

- *зайва інформація у протоколі слідчого експерименту* – наведення у протоколі даних, що не відносяться до даного слідчого експерименту, наприклад: детально описано ті обставини кримінального провадження, що до даного слідчого експерименту не мають відношення; докладно відображено

деталі обстановки, які є зайвими з точки зору результатів експерименту;

– *граматичні, стилістичні та пунктуаційні помилки* – значно знижують значення протоколу слідчого експерименту та ускладнюють його розуміння чи навіть призводить до протилежного розуміння інформації наведеної у протоколі не дотримання правил граматики, стилістики та пунктуації (наявність граматичних помилок, неналежний стиль викладання, неправильна пунктуація, застосування зайвих слів і словосполучень, зайве використання спеціальної термінології тощо), що є недбалою редакцією даного документа.

Наголосимо, що вплив помилок на юридичну значущість і юридичне значення протоколу слідчого експерименту залежить від характеру цих помилок. Слідчий має чітко дотримуватись вимог процесуального законодавства до складання протоколів слідчого експерименту під час розслідування події ДТП, виключати можливі помилки, що можуть мати наслідком визнання даної СРД недопустимим доказом.

Таким чином, визначено, що характер виконуваних дослідів у слідчому експерименті під час розслідування події ДТП обумовлює застосування конкретного виду фіксації, оскільки іноді достатньо лише сфотографувати обстановку й охопити основні етапи слідчого експерименту. Однак, враховуючи динамічність дослідів під час встановлення механізму події ДТП необхідно використовувати для фіксації слідчого експерименту безперервний відеозапис. Це обумовлено тим, що наявність повної картини експериментальних дій значно полегшує слідчому оцінювання отриманої доказової інформації.

Висновки до розділу 2

2.1. Акцентовано, що рішення стосовно залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування дорожньо-транспортних подій обумовлюється з одного боку вимогами закону, а з іншого

– слідчою ситуацією, коли вирішити їх без залучення спеціальних знань неможливо. Опрацювання емпіричних джерел і напрацювань вчених дозволило констатувати, що на підготовчому етапі експертного експерименту використання спеціальних знань умовно поділяють на: теоретичну, що передбачає впорядкування складових СРД шляхом узагальнень та розумових висновків; практичну, що спрямована на створення найкращих умов для її проведення.

Доведено, що для надання допомоги у підготовці слідчого експерименту спеціаліста залучають для допомоги: у вивченні матеріалів події ДТП (протоколу огляду місця події із додатками до нього; протоколів допитів потерпілого, свідків, підозрюваного); у проведенні допиту з наданням можливості задавати питання для з'ясування обставин події ДТП. Встановлено, що належне використання спеціальних знань на етапі підготовки слідчого експерименту в кримінальному провадженні допомагає слідчому в отриманні доказової та орієнтуючої інформації. Вказано, що взаємодія слідчого зі спеціалістом є доцільною у випадку оцінювання показань учасників події ДТП, оскільки вони могли забути або свідомо спотворити окремі аспекти розслідуваної події. Це лягає в основу прийняття рішення про проведення слідчого експерименту та виявлення необхідності надання допомоги спеціалістом під час його підготовки та проведення із: відтворення обстановки конкретної події; підготовки відповідних засобів і знарядь.

2.2. Акцентовано, що успішність слідчого експерименту безпосередньо залежить від його безконтактного проведення, тому слідчий має забезпечити автономну роботу кожного учасника даної слідчої дій, особливо це стосується зустрічей підозрюваних; підозрюваного та потерпілого; свідків.

Встановлено, що до основних видів слідчого експерименту під час розслідування події ДТП у процесі проведення якого застосовують спеціальні знання слід віднести слідчі експерименти для перевірки: можливості бачити в певних умовах подію ДТП; можливості чути звуки; можливості сприймати факти за допомогою тих чи інших технічних засобів; можливості вчинення

події ДТП у певний проміжок часу; спеціальних знань і професійних навичок підозрюваної особи; а також встановлення механізму події ДТП і механізму утворення слідів на місці ДТП.

Результати аналізування слідчої та експертної практики дозволяють стверджувати, що найбільш актуальним і проблематичним залишається встановлення механізму події ДТП із застосуванням різних методів. Під механізмом ДТП запропоновано розуміти *«динамічний процес, утворений сукупністю подій, що відбуваються в системі «водій – автомобіль – дорога – пішохід», що тягнуть за собою небезпечні для життя і здоров'я наслідки»*. Зазначено, що поняття «механізм розвитку ДТП» пов'язане з поняттям «технічний стан транспортного засобу», що розглядають з точки зору його справності, а також – характеру пошкоджень отриманих в результаті події ДТП, та виокремлено комплекси обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шляхом проведення слідчого експерименту.

Проаналізовано окремі види слідчих експериментів, що на практиці найчастіше організовують слідчі під час розслідування події ДТП, потребують залучення спеціальних знань і важливі з точки зору методики їх розслідування, а саме: *слідчий експеримент з метою визначення оглядовості*, коли свідчення водіїв містять інформацію про неможливість своєчасно зреагувати на подію внаслідок того, що яким-небудь об'єктом була обмежена оглядовість; *слідчий експеримент з метою встановлення швидкості транспортного засобу за умови наближення до місця ДТП* проводять для перевірки показань водія або свідка чи потерпілого, які знаходились у даному ТЗ або поза ним; *встановлення швидкості пішохода* є необхідним у процесі розслідуванні події ДТП, що пов'язана з наїздом на пішохода; *слідчий експеримент з метою визначення радіуса повороту ТЗ* проводять у справах про зустрічні зіткнення транспортних засобів і зіткненнях при обгонах; *слідчий експеримент з метою встановлення можливості водія уникнути ДТП* проводять під час розслідування події ДТП для підтвердження чи спростування припущень слідчого, що водій міг уникнути зіткнення.

Наголошено, що на робочій стадії слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП завдання використання спеціальних знань залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Умовно завдання об'єднують у такі групи: *організаційно-технічні* – проведення дослідів на тому самому місці, де відбулася розслідувана подія ДТП та забезпечення максимально наближених умов і обстановки слідчого експерименту до тих, у яких відбулась розслідувана подія ДТП; *техніко-криміналістичні* – здійснення контролю за: правильністю виконання умов проведення експериментальних дій; дотриманням використовуваних критеріїв порівняння обставин, які уточнюють чи перевіряють; *консультативні* – науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин події ДТП; *довідкові* – залучення даних наукових праць і власного досвіду згідно вирішуваних слідчим експериментом завдань до вибору характеристик і параметрів, що перевіряють на їх відповідність обставинам розслідуваної події ДТП; *інформаційні* – урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик і обставин розслідуваної події ДТП; *комунікативні* – участь у визначенні характеру, закономірностей і стійкості взаємозв'язку між раніше встановленими та отриманими під час експерименту параметрами розслідуваної події ДТП чи її обставинами.

Встановлено, що на робочій стадії проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП безпосередні завдання залежать від ряду чинників, а саме: виду слідчого експерименту; спеціальних знань, які використовують під час проведення дослідів; змісту експериментальних дій; учасників даної СРД. Ретельне вивчення цих завдань є запорукою правильного обрання оптимальної тактики використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП.

2.3. Наголошено, що результативність і доказова цінність практичних дослідів із визначення видимості залежить від забезпечення максимального дотримання дорожніх, погодних й інших умов, які мали місце на момент скоєння події ДТП, а головними умовами, які практично неможливо

реконструювати, є погодні та дорожні умови, а тому необхідно максимально оперативно готувати та проводити слідчий експеримент із визначення видимості і його бажано провести відразу після огляду місця події. Вказано, що умовою отримання точних даних про реальну максимальну видимість в умовах ДТП необхідно проводити слідчий експеримент на місці події та використовувати транспортний засіб, що брав участь у даному ДТП.

Зазначено, що на практиці видимість встановлюють двома способами – статичним (коли транспортний засіб віддаляється від місця зіткнення до точки, з якої можна побачити об'єкт) і динамічним (полягає в тому, що точку видимості об'єкта визначають під час руху транспортного засобу), а вибір способу проведення відтворення залежить від обставин розслідуваної події ДТП. Кожний із наведених способів має право на існування та буде максимально точним у випадку лише за умови злагодженої дії усіх учасників слідчого експерименту та відповідної їх фаховості.

Доведено, що під час проведення слідчих експериментів, пов'язаних із зоровими здібностями, слідчому необхідно брати до уваги особливості зору тих, чиї показання досліджуються чи перевіряються – дефекти відчуття кольору, гостроту зору тощо. Тільки за таких умов можна говорити про можливу адекватність змодельованої (відтвореної) ситуації тій реальній обстановці, в якій відбулася подія ДТП. В інших умовах припускають відому ступінь імовірності.

2.4. Зауважено, що протокол має містити докладно викладені умови, хід і результати слідчого експерименту, а також вказівку: з якою метою, коли, де та у яких умовах він проводився; як конкретно здійснено відтворення обстановки та обставин події; якою була послідовність, а також ким та скільки разів проводились дослідження; які було отримано результати. Вказано, що факти залучення спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту фіксуються у вступній частині протоколу, в якому наводяться повні відомості про особу спеціаліста, який залучений до проведення слідчого експерименту: прізвище, ім'я, по-батькові; освіта; спеціальність; місце роботи й посада. За

умови участі у слідчому експерименті в якості спеціаліста судового експерта в протоколі вказують також відомості про присвоєння кваліфікації судового експерта; стаж експертної роботи тощо. Крім інформації про залучення спеціаліста до протоколу вносять відомості про використані технічні засоби; їх характеристики; умови та порядок застосування. Вся ця інформація доводиться до відома учасників слідчого експерименту.

Встановлено, що під час слідчого експерименту доцільно використовувати відеозапис, який на відміну від інших способів фіксації дозволяє наочно відобразити динамічні елементи змісту дослідів, а саме: самостійність у демонстрації обстановки, зміст окремих дій, реакцію учасників тощо. Відеозапис розглядають як інформаційну модель слідчого експерименту, що дозволяє в подальшому звернутись до її змісту для оцінювання результатів, тому вона значно підвищує ефективність даної СРД. Зазначимо, що під час застосування відеозапису слідчого експерименту слід враховувати структуру інформації, що підлягає обов'язковій фіксації.

Результати аналізування наукових праць, слідчої і судової практики дозволили виокремити типові помилки, яких припускаються у процесі складання протоколів слідчих експериментів із використанням спеціальних знань під час розслідування подій ДТП та об'єднати у такі групи: не дотримання процесуальних вимог до оформлення проведених експериментальних дій; неповнота протоколу слідчого експерименту; не дотримання послідовності під час описування експериментальних дій; зайва інформація у протоколі слідчого експерименту; граматичні, стилістичні та пунктуаційні помилки. Наведено приклади таких помилок.

Визначено, що характер виконуваних дослідів у слідчому експерименті під час розслідування події ДТП обумовлює застосування конкретного виду фіксації, оскільки іноді достатньо лише сфотографувати обстановку й охопити основні етапи слідчого експерименту. Однак, враховуючи динамічність дослідів під час встановлення механізму події ДТП необхідно використовувати для фіксації слідчого експерименту безперервний відеозапис. Це обумовлено

тим, що наявність повної картини експериментальних дій значно полегшує слідчому оцінювання отриманої доказової інформації.

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [22; 26; 89; 91].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

3.1. Застосування спеціальних знань під час оцінювання результатів слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП

З огляду на те, що досвід набувається тільки під час оцінювання тих чи інших дій, що цілком можна віднести й до результатів будь-якої дії, оцінювання слід віднести до заключної стадії процесу, що спрямована на накопичення та отримання позитивного результату навіть у тому випадку, коли результати дії були негативними. Це обумовлено тим, під час усебічного вивчення та аналізування кожного окремого елемента діяльності вдосконалюються професійні вміння дослідника. Зауважимо, що стосовно слідчого експерименту необхідно вивчати повний перебіг його здійснення, а не тільки отриманий результат, оскільки кожний слідчий експеримент є складним багатогранним процесом. Аналізування виконаних під час слідчого експерименту дослідів та отриманих результатів є необхідним для:

- перевірки достовірності отриманої інформації;
- вирішення питання про значення цієї інформації для встановлення обставин кримінального провадження;
- планування шляхів подальшого використання отриманої інформації.

Згідно вимог ч. 1 ст. 240 КПК України слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент «з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення» [77], результати якого мають оцінюватись для забезпечення об'єктивності та достовірності доказів, що надаються суду. Інакше кажучи,

законодавець вказує на те, що під час слідчого експерименту можна тільки перевірити наявні у слідчого чи прокурора відомості, залишаючи поза увагою можливість отримання нової доказової інформації. З такою позицією не погоджується значна когорта правників, яких слід підтримати.

Наприклад, одні автори науково-практичного коментарю до Кримінального процесуального кодексу України справедливо вказують, що «у процесі слідчого експерименту можуть бути перевірені й уточнені фактичні дані, що одержані в результаті провадження інших слідчих дій (допитів підозрюваного, свідка, потерпілого; пред'явлення для впізнання; огляду місця події, приміщень тощо), а також доказів, наданих підозрюваним і його захисником, потерпілим, цивільним позивачем і відповідачем та їх представниками» [78, с. 495]. Однак, інші автори даної праці зауважують, що значення слідчого експерименту не обмежуються тим, що слідчим експериментом можна встановити достовірність чи недостовірність наявних доказів, але й в окремих випадках можливо отримати нові фактичні дані або відомості про причини чи умови, що сприяли скоєнню правопорушення. Така позиція, на наше переконання має бути підтримана, особливо коли йдеться про встановлення механізму події ДТП. Наприклад встановити – які відомості має перевірити слідчий експеримент, коли очевидці події ДТП відсутні, а всі її учасники загинули?

Поряд із цим, слід підтримати більш категоричні твердження вчених, які однозначно визнають слідчий експеримент такою СРД, за допомогою якої не тільки перевіряють та уточнюють вже отримані відомості, але й здобуваються нові дані [179]. Поділяючи таку позицію вчених, переконані, що це має важливе та безпосереднє значення для правильного оцінювання слідчого експерименту в процесі розслідування події ДТП. Крім того, на цій стадії слідчого експерименту виявляють помилки, яких припущено на попередніх етапах розслідування, а також оцінюють можливі результати й вирішують питання щодо доцільності повторного проведення дослідів.

У процесі розслідування події ДТП слідчий експеримент дозволяє

слідчому отримати відповіді на більшість питань щодо причин і механізму розслідуваної події. Це є дуже важливим, оскільки дозволяє накопичити достовірну інформацію, а процесуальний закон вказує, що «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення» (ч. 1 ст. 94 КПК України) [77].

Т. М. Мирошніченко зазначала, що оцінювання доказів слід сприймати як невід'ємний елемент доказування, який має місце на шляху досягнення істини для прийняття справедливого рішення у кожному кримінальному провадженні. Однак, саме оцінювання доказів, як вид процесуальної діяльності досліджено недостатньо. Такий стан у теорії кримінального процесу обумовлюється не тільки тим, що зміст оцінювання доказів створений складною для вивчення розумовою логічною діяльністю. Вченою вказується на більш глибокі причини, які породжені фундаментальними особливостями суспільних відносин визначаючих об'єкт правового регулювання процесуальної діяльності. Наводиться порівняння законодавчого визначення критеріїв оцінки доказів у статті 67 КПК 1960 р. та у статті 94 КПК 2012 р., коли в оновленому процесуальному законі встановлено критерії – належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку. При цьому в обох наведених статтях відсутня конкретизація самого поняття «оцінка доказів» як різновиду процесуальної діяльності, а також не передбачено законом спеціальних правил проведення оцінювання. Як підсумок Т. М. Мирошніченко наголошує, що «вочевидь цим і пояснюється актуальність дослідження юридичною наукою багатьох питань щодо змісту таких понять, як «свобода оцінки доказів», «оцінка доказів за внутрішнім переконанням», «суб'єкти доказування», «достатність», «достовірність» доказів тощо» [98, с. 192].

Поряд із цим, В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько зазначали, що оцінна

діяльність слідчого складається з трьох етапів, які відповідають етапам проведення слідчого експерименту:

- перший етап – оцінювання можливостей слідчого експерименту, коли потрібно оцінити ситуацію, що викликана конфліктним станом зібраних у справі доказів і необхідно перевірити той чи інший із них, або розроблену версію;

- другий етап – оцінювання перебігу експерименту, його сутності та варіантності, а саме, передбачає оцінювання кожного дослідження окремо та всієї їх сукупності для встановлення їх оптимального характеру чи здатності перевірити конкретну обставину в слідчому експерименті. На цьому етапі процес оцінювання може обумовити необхідність нових дій, спрямованих на коректування дослідів, їх заміну чи пропозицію нових, що зумовлено конкретною ситуацією проведення слідчого експерименту;

- третій етап – оцінювання результатів попередніх етапів слідчого експерименту визначаючи доказове значення [64, с. 135].

Важливість використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту на стадії оцінювання пов'язана із тим, що це:

- сприяє вдосконаленню професійних якостей спеціаліста та слідчого;
- створює умови для повторної чи додаткової СРД для усунення виявлених помилок;
- формує підстави для висунення версій і планування подальшого розслідування.

Вчені приділяють велике значення у процесі оцінювання слідчого експерименту достовірності та імовірності висновків слідчого та суду під час дослідження обставин справи. При цьому звертається увага на необхідність розрізняти достовірність отриманих результатів слідчого експерименту та достовірність висновків, що зроблені слідчим або судом на базі отриманих результатів слідчого експерименту. В першому випадку йдеться про правильність та істинність результатів проведених експериментальних дій. Достовірність результатів слідчого експерименту означає, що зафіксовані

результати проведених дослідів дійсно мали місце та що вони є об'єктивно неминучими під час проведення даних дослідів із дотриманням конкретних умов. Дійсно, можна стверджувати, що результати слідчого експерименту є достовірними лише за умови, коли всі проведені експериментальні дії мали однаковий результат, який не є випадковим і відображає: глибокі внутрішні зв'язки між явищами, що перевіряються слідчим експериментом; відносну постійність форми цих зв'язків і неминучість їх прояву. В другому випадку йдеться про достовірність висновків, які зроблені слідчим, прокурором чи судом у процесі оцінювання результатів проведених експериментальних дій, які слід відрізнити від достовірності результатів слідчого експерименту [7].

Напрацювання вчених вказують на те, що оцінювання отриманих результатів під час проведення дослідів у слідчих експериментах за умови використання спеціальних знань можна спостерігати на взаємопов'язаних рівнях, серед яких виокремлено:

- оперативне оцінювання – практично безперервне оскільки необхідне для оцінювання інформації, що надходить у процесі проведення дослідів під час слідчого експерименту;
- поточне оцінювання – здійснюється за результатами перевірки версій стосовно окремих обставин, які підлягають доказуванню;
- комплексне оцінювання, яке відносять до найбільш високого рівня оцінювання доказів і проводять для вирішення важливих питань, серед яких: повідомлення особі про підозру; під час складання обвинувального акту; у процесі закінчення досудового розслідування в кримінальному провадженні тощо [160, с. 119–120].

Узагальнення та систематизація наукових і законодавчих джерел дозволяє констатувати, що оцінювання доказів слідчий, прокурор або суддя здійснюють за своїм внутрішнім переконанням, що базується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності на підставі закону та правосвідомості. Змістовно це ґрунтується:

- на формуванні критеріїв оцінювання;

- на підставі визначених критеріїв встановленні відповідності отриманих результатів поставленим завданням;
- на здійсненні коригування практичної діяльності або прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях шляхом встановлення відповідності чи невідповідності отриманих результатів очікуванню.

Поряд із цим слід акцентувати, що результати слідчого експерименту необхідно розглядати тільки у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження. Це пов'язано із тим, що результати слідчого експерименту будуть підтверджувати або спростовувати те чи інше припущення слідчого, а самі стають основою формування нового припущення про певний факт чи явище. У випадку, коли результати слідчого експерименту сформували підґрунтя для висунення нової версії або нового припущення про факт чи явище, зроблені з них висновки можуть бути як достовірними, так і ймовірними [10].

Поняття достовірності та ймовірності розглядались вченими криміналістами та процесуалістами за різних часів. Так, у кримінальному судочинстві достовірність прийнято розуміти як повну відповідність висновків слідчого та суду об'єктивній реальності (єдине вірне вирішення питання), оскільки істина може бути тільки одиничною, конкретною. Поряд із цим, ймовірність трактується як припущення, гіпотеза. При цьому таке припущення, навіть за умови високого ступеню ймовірності не перестає бути припущенням і не виключає існування іншого припущення, навіть якщо воно є прямо протилежним.

Така відмінність між достовірністю та ймовірністю дозволяє пояснити, чому висновки із результатів слідчого експерименту тільки тоді підтверджують або спростовують версії слідчого, коли вони є достовірними [11, с. 88–89].

Наведене дозволяє стверджувати, що достовірний за своїм характером результат слідчого експерименту може стати для слідчого основою як достовірних, так й ймовірних висновків. Наприклад, достовірним може бути висновок про те, що свідок міг спостерігати подію ДТП із певної точки за існуванням конкретних умов, а ймовірним – висновок про те, що свідок дійсно

спостерігав дану подію ДТП.

Розглядаючи окремі види слідчого експерименту можна побачити, що питання про достовірність отриманих результатів і зроблених висновків практично перетворене у питання доказової цінності результатів проведених експериментальних дій. З такої точки зору види слідчих експериментів можна об'єднати у дві групи, а саме слідчі експерименти, якими встановлюється:

- можливість або неможливість того чи іншого факту або явища – можливість: спостереження; сприйняття події; вчинення якоїсь дії; існування явища тощо;
- зміст самого факту або процес його походження [38, с. 96].

Під час проведення слідчих експериментів першої групи підтвердження можливості (позитивне рішення) означає, що даний факт, явище могли також мати місце й у момент розслідуваної події ДТП, оскільки мали місце у процесі проведення слідчого експерименту. Як висновок – встановлення можливості не є тотожним встановленню дійсності. Інакше кажучи, вирішення питання про те, що свідок міг бачити дану подію ДТП, не дозволяє стверджувати, що він її мав бачити, або що він її бачив.

Аналогічно, встановлення можливості того чи іншого факту означає ймовірність його існування, однак не формує підстави для категоричного твердження, що цей факт дійсно мав місце у момент скоєння даної події ДТП. Негативне рішення чи твердження про неможливість даного факту або явища означає також і його неможливість у момент скоєння події, за умови достовірності результатів слідчого експерименту [13, с. 89–90]. Дану позицію підтримують Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк [17]; Ю. М. Грошевой, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило [35]; М. В. Салтевський [127] та інші вчені.

З цього приводу М. В. Салтевський зазначав, що за умови отримання позитивних результатів слідчого експерименту прямий зв'язок з подією, що перевіряється, не встановлюється. Отримання негативного результату вказує на відсутність зв'язку між відтвореною обстановкою та подією, яку перевіряють, –

у даних умовах така подія відбутися не може, отже, її не було взагалі. Тому під час встановлення факту неможливості сприймати в даних умовах певну подію, сама подія оцінюється як доказ того, що свідок добросовісно помиляється чи говорить неправду, коли стверджує, що безпосередньо сприймав подію. Отже, негативний результат слідчого експерименту оцінюють як доказ відсутності явища, факту, що перевіряється, у минулому [127, с. 395].

Під час проведення слідчих експериментів другої групи здебільшого вирішуються питання:

- як відбулася та чи інша подія;
- як утворились сліди конкретної події, що були виявлені під час проведення розслідування.

В експериментах цієї групи аналогічно до слідчих експериментів першої групи висновки з результатів даних експериментів можуть носити достовірний і ймовірний характер [13, с. 90].

Є. О. Гусаченко зазначала, що розглядаючи питання щодо характеру оцінювання результатів слідчого експерименту, слід пам'ятати, що на цей процес, незалежно від його виду, впливає відмінність умов експериментальних дій у порівнянні з тими умовами, що існували під час події. Так, причиною негативного результату перевірки зорового сприйняття певною особою конкретного об'єкту, коли обстановка проведення слідчого експерименту суттєво відрізнялась від реальної обстановки, пов'язаної із скоєнням злочину. Коли досягли збігу умов експериментальних дій та умов обставин розслідуваної події, можна говорити про різні підходи до визначення результатів слідчого експерименту [38, с. 95–97].

В наукових працях існує поділ результатів слідчого експерименту на позитивні, що підтверджують висунуту гіпотезу, та негативні, коли гіпотеза не підтвердилась [62, с. 10–16; 167, с. 216; 179, с. 20; 74, с. 233]. Водночас, вчені вказують на те, що поділ результатів слідчого експерименту на позитивні та негативні носить умовний характер, а окремі науковці стверджують, що можна отримати й нульовий результат. Йдеться про випадки, коли слідчим

експериментом не вдається ані підтвердити, ані спростувати жодну висунуту версію. З таким твердження складно погодитись, оскільки причина такого результату скоріш за все пов'язана із нехтуванням використання спеціальних знань і для усунення недоліків слід спрямувати зусилля на більш ретельну підготовку слідчого експерименту. Ґрунтовнішою вбачається позиція вчених, які пропонують поділяти результати слідчого експерименту залежно від поставленої мети та визначених завдань на:

- *позитивні* – явища або події могли відбуватись у дійсності;
- *негативні* – існування певних явищ чи здійснення подій за існуючих умов неможливе;
- *вірогідні* – категоричний висновок за результатами проведених дослідів зробити неможливо [57; 127, с. 395].

Зауважимо, що оцінюючи результати слідчого експерименту слідчий має проаналізувати не тільки його підсумки, але й умови, в яких проводили експериментальні дії, зміст експерименту та визначити чи досягнута його мета. Л. Й. Ароцкер вказував, що під час оцінювання результатів слідчого експерименту:

- необхідно проаналізувати конкретні обставини, що викликали необхідність проведення слідчого експерименту;
- оцінити всі умови, за яких проводився слідчий експеримент і врахувати характер змінених умов, що є логічною передумовою для формування правильних висновків [3].

Оцінювання отриманих результатів слідчого експерименту набуває особливого значення оскільки забезпечення процесу доказування шляхом виконання функцій збирання, перевірки, дослідження та використання доказів є призначенням слідчих дій, а в конкретній слідчій дії процесуальні та криміналістичні складові не виключають один одного, а співіснують [95]. Підтримуємо позицію В. С. Кузьмічова та Ю. М. Чорноус, які виокремили організаційно-тактичні заходи, що застосовуються на стадії оцінювання результатів слідчого експерименту та спрямовані на виконання низки завдань, а

саме:

- оцінювання відповідності визначеної мети слідчого експерименту отриманим результатам;
- дослідження отриманих результатів за правилами оцінювання доказів;
- з'ясування значення та місця отриманих результатів у системі доказової інформації;
- встановлення шляхів подальшого використання отриманої доказової інформації в процесі розслідування кримінальних правопорушень [84].

Акцентуємо, що оцінюючи використання спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП слідчий має вирішити питання повноти реалізації запланованих завдань із застосуванням спеціальних знань і визначити ефективність їх використання для отримання достовірних результатів. Зазначимо, що оцінювання результатів використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту здійснюють: слідчий, який проводив дану СРД; керівник органу досудового розслідування; прокурор; інші компетентні суб'єкти. Поряд із цим, до оцінювання результатів обов'язково залучають спеціаліста, який:

- у консультативній формі оцінює застосовані методи та отримані результати;
- допомагає виявити певні недоліки, що пов'язані із застосуванням спеціальних знань;
- консультує під час формування висновку стосовно результатів відтворення дій, обстановки чи обставин певної події або проведення запланованих дослідів чи експериментальних дій.

Поряд із цим, О. К. Чернецький наголошує, що слідчий зобов'язаний перевірити повноту документування та його відповідність дійсності. Йдеться про протоколи, фотографії, схеми, плани, креслення й документи, в яких зафіксовано дані про проведені вимірювання (в окремих випадках і правильність розрахунків), зведені форми для підсумкового оцінювання результатів експерименту. Особливу увагу необхідно приділити перевірці

висновків і мотивів, що свідчать «за» і «проти» імовірних суджень, що на основі результатів слідчого експерименту мають бути чітко інтерпретовані та ретельно відмежовані від констатації фактів [167, с. 218–219].

На переконання науковців під час оцінювання результатів слідчого експерименту слід обов'язково враховувати:

- відповідність умов проведення експерименту фактичним обставинам розслідуваної події;
- вплив сторонніх чи непередбачуваних перешкод на результати слідчого експерименту;
- закономірності отримання певних результатів проведених дослідів [46].

Підтримуючи виокремленні науковцями напрями оцінювання результатів слідчого експерименту, іншими вченими вказано на доцільність застосування більш широкого переліку, коли оцінювання результатів слідчого експерименту як обов'язкові елементи включає:

- перевірку правильності визначення мети та завдань слідчого експерименту, його змісту та послідовності проведення експериментальних дій і дослідів;
- перевіряння відповідності умов проведення слідчого експерименту тим умовам, в яких відбувалась розслідувана подія;
- оцінювання застосованих в ході слідчого експерименту тактичних дій та використаних спеціальних знань;
- співставлення отриманих фактичних результатів з іншими доказами у справі [165].

Розглядаючи питання оцінювання результатів слідчого експерименту окрему увагу слід приділити значенню обстановки, в якій відбувалась розслідувана подія ДТП. Зауважимо, що в криміналістиці називають реконструкцією відновлення обстановки події, що тісно пов'язане не тільки з перебігом проведення слідчого експерименту, але і з його результатами. Від точності реконструкції напряду залежить вірогідність обстановки події, яка безпосередньо впливає на достовірність отриманих результатів і вірогідність

висновків слідчого. Безсумнівно, у процесі відновлення обстановки події ДТП слідчому дуже складно повторити її у всіх елементах, оскільки слід зважати на об'єктивні зміни, що відбулись на місці скоєння пригоди. До об'єктивних змін, які впливають на можливість наблизити характер відновлюваної обстановки до дійсності, необхідно додати суб'єктивні враження осіб з показань яких слідчий зробив висновки про характер обстановки. Отож, враховуючи особливості проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП, слід акцентувати, що йому притаманна певна невідповідність обстановки експерименту обстановці дійсності й на перший план у вирішенні даного завдання виходить максимальне наближення реконструкції до дійсного стану обстановки в момент події ДТП [64, с. 137].

Науковцями зауважено, що оцінювання доказового значення результатів слідчого експерименту залежить від його виду й поставлених перед ним завдань, які можуть стосуватись встановлення нових фактів або перевірки наявних. Якщо слідчий експеримент проводять для встановлення нових фактів, наприклад механізму події ДТП, то його результат у вигляді встановленого способу дії, що призвів до виникнення певних наслідків, може виявитися однозначним або багатоваріантним. До однозначних відносять результати слідчого експерименту із встановлення, наприклад, механізму утворення слідів, або дослідним шляхом підтверджено, що слід конкретного виду виникає лише за умови, коли діяти чітко певним чином за визначеною послідовністю. Однозначність встановленого механізму події ДТП надає підстави для категоричного висновку про спосіб дії як єдино можливий, коли тільки і можуть утворитись конкретні сліди. Такі результати слідчого експерименту мають безумовне доказове значення.

Багатоваріантними результатами є ті, що допускають можливість альтернативних дій за умови отримання однакових результатів, що формують підстави для ймовірних висновків про механізм конкретної події ДТП, у тому числі й механізму утворення слідів. Зауважимо, що доказове значення таких результатів не є вагомим, але їх можна використати для конструювання версій,

планування розслідування події ДТП, прийняття тактичних рішень тощо. Під час формулювання процесуально значущих висновків і прийнятті процесуальних рішень, що встановлюють юридично значущі факти, багатоваріантні результати слідчого експерименту можна використати тільки у сукупності з іншими доказами, зібраними у справі [171, с. 125–126].

Отже, процес оцінювання результатів слідчого експерименту полягає в:

- перевірці правильності відтворених умов й обстановки, в яких проводився слідчий експеримент;
- перевірці правильності проведення експериментальних дій, належності їх змісту;
- оцінюванні особистісних і професійних якостей учасників слідчого експерименту, у тому числі й спеціаліста;
- оцінюванні достовірності отриманих результатів слідчого експерименту та складених висновків;
- зіставленні отриманих висновків з іншими доказами у справі.

Слід акцентувати, що результати оцінювання слідчого експерименту до протоколу не заносять, оскільки ця робота слідчого потребує значного часу для аналізування та зіставлення отриманих результатів із наявними даними.

Після оцінювання результатів слідчого експерименту слідчим може бути прийняті такі рішення:

- провести повторний слідчий експеримент – у випадку, коли у процесі оцінювання результатів дослідів слідчий виявив, що та чи інша обставина робить сумнівним достовірність отриманих результатів, але існують підстави, що допущена помилка може бути усунена проведенням повторного експерименту, то його слід провести;
- визначити шляхи використання результатів слідчого експерименту для подальшого розслідування кримінального правопорушення – як підстава для повторного проведення тих чи інших СРД. Наприклад, повторний допит свідків після проведення слідчого експерименту для встановлення механізму події ДТП здійснюють якщо:

а) під час слідчого експерименту перевіряли показання свідків і результати вказують на те, що ці показання недостовірні;

б) експеримент проводили не з метою перевірки показань свідків, але обставини, встановлені дослідним шляхом об'єктивно суперечать їх показанням;

в) експеримент став засобом, що нагадав свідку про ті чи інші обставини розслідуваної події ДТП;

– прийняти рішення про проведення таких СРД, які раніше не проводились – наприклад, під час розслідування події ДТП для встановлення механізму виникнення пошкоджень на транспортних засобах призначають судову автотехнічну експертизу;

– здійснити заходи, що спрямовані на попередження подібних кримінальних правопорушень – за результатами слідчого експерименту слідчий вживає заходів із усунення та зміни умов, що сприяли скоєнню правопорушення, якщо ці умови були виявлені дослідним шляхом. Наприклад, під час встановлення механізму події ДТП було виявлено: недостатню оглядовість проїзної частини дороги через побудовані малі архітектурні форми чи недоглянуті насадження; відсутність пішохідного переходу в потрібному місці тощо [7].

Таким чином, оцінюючи застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП слідчий одночасно:

– встановлює повноту вирішення завдань із застосуванням спеціальних знань під час проведення експериментальних дій;

– виявляє помилки, яких припустилися учасники дослідів, і визначає шляхи їх усунення (за можливості);

– сприяє вдосконаленню професіоналізму спеціаліста і самого слідчого;

– вносить корективи у план розслідування події ДТП;

– обґрунтовує необхідність додаткових (наприклад, призначення судової автотехнічної експертизи) або повторних (наприклад, повторного слідчого

експерименту) слідчих (розшукових) дій.

Наголосимо, що значення слідчого експерименту неможна обмежити тільки тим, що його результати дозволять встановити достовірність чи недостовірність зібраних раніше доказів, але й поряд із цим надають можливість отримати нові фактичні дані чи відомості про причини та умови, що сприяли скоєнню події ДТП. За таких умов слідчий експеримент виступає як слідча (розшукова) дія за допомогою якої не тільки перевіряється та уточнюється зібрана інформація, але й здобуваються нові фактичні дані, хоча законодавцем це не визнається.

3.2. Удосконалення методичного забезпечення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод шляхом використання спеціальних знань

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завданням кримінального провадження є, зокрема, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Отже, завданням правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, є повне й об'єктивне з'ясування обставин і механізму події ДТП, збирання достатніх доказів та визначення винуватості учасників цієї події. Досудовому розслідуванню цієї категорії кримінальних проваджень значною мірою сприяє доречне застосування спеціальних знань, оскільки ч. 2 ст. 240 КПК України передбачає, що «за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста» [77].

Від достовірності й допустимості отриманих під час слідчого експерименту вихідних даних залежать об'єктивність та обґрунтованість висновку експерта. Найсерйозніша помилка, яка вкрай негативно позначається на з'ясуванні механізму події ДТП і вихідних даних для проведення судової

автотехнічної експертизи (відповідно – на перебігу й результатах досудового розслідування), – це проведення некваліфікованих слідчих експериментів. На жаль, до проведення слідчих експериментів із дослідження обставин ДТП нечасто залучають спеціалістів (фахівців, експертів) у галузі автотехнічних досліджень. Ця обставина, а також підвищення вимог до якості досудового розслідування за цими провадженнями зумовлюють потребу в залученні спеціаліста в галузі автотехніки для участі у слідчих експериментах зі встановлення обставин ДТП і вихідних даних, які надалі експерт може використати для проведення судової автотехнічної експертизи [27].

Одним із доволі складних слідчих експериментів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, є слідчий експеримент із визначення видимості у темний час доби. Під час проведення слідчого експерименту у темний час доби до визначення видимості висувають певні вимоги, дотримання яких надає змогу встановити достовірні дані загальної й конкретної видимості в умовах ДТП. Окреслимо більш докладно особливості проведення слідчого експерименту за участі в ньому спеціаліста-автотехніка під час розслідування події ДТП, що відбулася в темний час доби.

У кримінальному процесі України наявні два учасники кримінального провадження, що мають спеціальні знання, – *експерт* (ст. 69 КПК України) і *спеціаліст* (ст. 71 КПК України). Згідно п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, експерт і спеціаліст у кримінальному процесі мають статус учасників кримінального провадження з відповідними правами й обов'язками [77]. Зауважимо, що відмінність діяльності експерта в галузі автотехнічних досліджень, залученого слідчим як спеціаліста, від процесуальної діяльності експерта полягає в тому, що спеціаліст бере участь у слідчих діях, застосовуючи свої спеціальні знання та навички для сприяння слідчому у збиранні доказів. Залучений до участі у слідчому експерименті спеціаліст має певні процесуальні права й обов'язки, процесуальні правовідносини з іншими учасниками кримінального судочинства та виконує свої дії згідно вимог чинного процесуального закону [27].

Використання під час проведення слідчого експерименту знань у галузі автотехнічних досліджень, які має спеціаліст, надає змогу повною мірою визначити механізм події ДТП і параметри, що її характеризують, із дотриманням прийнятих в експертній практиці методичних підходів. Під час дослідження обставин ДТП, що сталися темного часу доби, головними є два питання щодо:

- відповідності обраної водієм швидкості умовам видимості елементів проїзної частини;
- наявності у водія технічної можливості уникнути ДТП в умовах обмеженої видимості.

У пошуках відповіді на ці питання експертна практика рухалась шляхом експериментального визначення видимості в умовах виникнення ДТП. У судовій автотехнічній експертизі розрізняють поняття «загальна видимість» і «конкретна видимість». *Загальна видимість* — відстань від передньої частини ТЗ, на якій із місця водія можна чітко розрізнити елементи дороги на шляху руху, орієнтування на які дає змогу вести ТЗ у смузі, рекомендованій Правилами дорожнього руху [114]. *Конкретна видимість* — відстань від передньої частини ТЗ, на якій з місця водія можна чітко розпізнати перешкоду за її характерними ознаками [27].

Відомо, що можливості водія, який є учасником ДТП, розрізнити межі проїзної частини та певну перешкоду залежать від суто суб'єктивних чинників — таких, як гострота зору, вік, втома, стан здоров'я тощо. Достеменно визначити вплив сукупності цих чинників на видимість у процесі проведення слідчого експерименту практично неможливо. Тому особи, які залучені для визначення видимості з місця водія під час проведення слідчого експерименту, повинні мати гострий зір і відчуття кольору, допустимі для осіб, що керують транспортним засобом [27].

Результативність і доказова цінність слідчих експериментів із визначення видимості залежить від максимального наближення дорожніх, погодних та інших умов до тих, що мали місце в момент скоєння ДТП. Головними умовами,

зважаючи на значну складність, а найчастіше неможливість їх реконструювати, є погодні й дорожні умови. За малої ймовірності стабільності погодних умов (дощ, сніг, туман тощо) потрібна максимальна оперативність у підготовці та проведенні експерименту з визначення видимості. У такому випадку експеримент доречно провести одразу після огляду місця події. Із дороги слід усунути об'єкти, які до ДТП там не перебували (припарковані ТЗ та інші об'єкти). Якщо ділянка дороги значно видозмінилася після події, а поблизу місця ДТП є аналогічні до місця ДТП ділянки, то можливим є проведення слідчого експерименту на них [27].

Результати слідчого експерименту багато в чому також залежать від швидкості, із якою рухався ТЗ, що скоїв ДТП, але врахувати цей чинник під час проведення слідчого експерименту, по-перше, майже неможливо, а по-друге (і це найголовніше), експеримент за таких умов стає небезпечним. Швидкість руху ТЗ, із якого визначають видимість, має бути мінімальною, оскільки ТЗ необхідно якнайшвидше зупинити для вимірювання загальної та конкретної видимості. Рух із мінімальною швидкістю необхідний також для отримання сигналу про настання видимості не тільки від водія-статиста, а й від понятих.

Найчастіше слідчий експеримент із визначення видимості проводять на тій ділянці дороги, де сталася подія ДТП. За обставин, про які йдеться вище, вважається можливим проведення слідчого експерименту на ділянках, аналогічних ділянці, на якій сталася ДТП. У всіх випадках проведення експериментальних дій обмежується місцем, яке дає змогу провести цей експеримент (наприклад, інші ТЗ, які рухаються дорогою, слід зупинити на такій відстані, щоб світло зовнішніх світлових приладів не впливало на видимість на ділянці, де проводять досліді).

Для узгодженості експериментальних дій необхідно забезпечити портативними засобами зв'язку (раціями, телефонами) працівників, які перебувають на межах ділянки проведення експерименту (наприклад, слідчого та водія зустрічного ТЗ – у разі, коли видимість визначають із урахуванням світла фар зустрічного ТЗ), що дає змогу оперативно коригувати перебіг

експериментальної дії, а також припинити її за потреби пропустити рейсові автобуси, оперативні автомобілі тощо, та й узагалі убезпечує учасників слідчого експерименту.

Транспорт, який брав участь у ДТП у темний час доби, найчастіше зазнає значних механічних пошкоджень, наприклад, зовнішніх світлових приладів. У такому випадку ТЗ необхідно замінити однотипним, звернувши особливу увагу на:

- відповідність зовнішніх світлових приладів із регулювання фар;
- вид і потужність ламп;
- ступінь забрудненості скла фар;
- стан і ступінь забрудненості переднього скла кабіни й решти чинників, які можуть впливати на видимість.

Також необхідно зважати на елементи, які можуть вплинути на можливість видимості та розпізнавання перешкод (світловідбивальні елементи, номерні знаки, задні ліхтарі зі світловідбивальними елементами, катафоти-відбивачі, контрастні позначки на стінках перешкоди та ін.) [27].

У випадку реконструкції дорожньої обстановки події ДТП із наїздом на людину, яка лежить на дорозі, – манекен (муляж) слід одягти або в одяг потерпілого, або в аналогічний за виглядом і кольором. Варто зауважити, що, наприклад, сніг внаслідок наїзду могло скинути з одягу людини або навпаки (через переміщення тіла — перекочування, волочіння) — покрити цей одяг снігом чи дорожнім брудом, чи забруднити під час переїзду шинами автомобіля.

Виокремимо обладнання, необхідне для проведення слідчого експерименту на видимість (за виключенням засобів зв'язку): рулетка (10...20 м); світловідбивач (катафот) червоного або білого кольору; електричний ліхтарик; крейда для розмічування проїзної частини або легковстановлювані пронумеровані фішки (від 1 до 8; до 3 комплектів).

Залежно від виду ДТП та обставин, які їй передували, застосовують різні методичні підходи до визначення загальної та конкретної видимості у темний

час доби під час проведення слідчого експерименту. Розглянемо більш докладно етапи проведення слідчих експериментів із визначення загальної та конкретної видимості. Якщо ДТП сталася за відсутності світла фар зустрічного ТЗ, то підготовчий етап містить заходи щодо:

- добирання учасників експерименту, ТЗ (який брав участь у ДТП або його замінює) і перешкоди, на яку скоєно наїзд (ТЗ, пішохід-статист, манекен тощо);
- погодження часу проведення експерименту;
- реконструкції ділянки проведення експерименту;
- забезпечення експериментальних дій.

Перебіг слідчого експерименту із визначення видимості у випадку наїзду на нерухому перешкоду окреслимо нижче. Після того, як ділянку проведення експерименту огорожено постами працівників поліції і проведено необхідні роботи з реконструкції місця події ДТП, у місці наїзду розміщують пішохода-статиста (манекен в одязі потерпілого або подібного за типом і забарвленням). Транспортний засіб, з якого визначають видимість, розміщують перед місцем наїзду на відстані, з якої пішохода-статиста (манекена) не видно. ТЗ має рухатися тією самою смугою руху, що й під час ДТП.

Зі свого місця водій-статист і поняті визначають місце, до якого дорога проглядається (наприклад, межі правої кромки проїзної частини з узбіччям). Якщо проїзна частина має розмітку у вигляді переривчастих ліній, достатньо підрахувати кількість ліній, що видимі з місця водія, та виміряти відстань від передньої частини ТЗ до останньої видимої лінії. У випадку, коли права межа проїзної частини й узбіччя проглядається на більшу відстань, ніж поздовжня розмітка, а також якщо поздовжня розмітка відсутня, то видимість дороги визначають за відстанню, на якій ще проглядається права межа проїзної частини й узбіччя.

Відстань загальної видимості можна визначити за видимими дорожніми стовпчиками огорожі. Видимість дорожніх знаків або інших споруд, позначених або не позначених вертикальною розміткою, не завжди дає змогу

дійти висновку про напрям і ширину проїзної частини, тому питання про загальну видимість, зважаючи на видимість дорожніх знаків і споруд, вирішуються в кожному випадку окремо.

Для визначення місця, до якого проглядається межа правої кромки проїзної частини з узбіччям, від ТЗ, що стоїть, один з учасників експериментальної дії проносить світлоповертач (катафот) уздовж правої межі проїзної частини на висоті, що не перевищує 15...20 см, періодично повертаючи його активною стороною до водія-статиста. Орієнтуючись на пробіски світлоповертача, водій-статист зупиняє людину зі світлоповертачем у місці, до якого межа проїзної частини й узбіччя проглядається, після чого вимірюють відстань від передньої частини ТЗ до цього місця – це відстань загальної видимості, або видимості дороги за напрямком руху ТЗ.

Замість світлоповертача можна скористатися аркушем білого паперу. Проносючи аркуш на висоті 15...20 см над крайкою проїзної частини, його періодично повертають ребром до водія-статиста: за положення аркуша ребром водій-статист не бачить аркуша, за іншого положення – бачить. Орієнтуючись на аркуш, водій-статист має змогу контролювати місце знаходження людини, яка несе аркуш, і дає команду зупинитися в точці, до якої проглядається межа проїзної частини й узбіччя (у зимовий час слід обрати аркуш, контрастний за кольором до снігового покриву, – жовтогарячий, зелений тощо).

Необхідність у світлоповертачі або аркуші паперу, як свідчить практика, зумовлена тим, що людина, яка віддаляється від ТЗ, стає невидимою для водія-статиста, тому він не може зупинити її в місці, до якого проглядається межа проїзної частини й узбіччя.

ТЗ (після визначення відстані конкретної видимості), зі швидкістю 3...4 км/год рушає в напрямку перешкоди (манекена). Водій-статист зупиняє ТЗ у місці, з якого перешкода можна впізнати за зовнішніми ознаками (силуетом, контурами ніг, елементами одягу тощо). Вимірявши відстань від передньої частини ТЗ до розпізнаного об'єкта (манекена), отримаємо відстань конкретної видимості цього об'єкта з місця водія. Експерименти з визначення конкретної

видимості інших нерухомих перешкод (за відсутності світла фар зустрічних ТЗ) істотно не відрізняються від слідчого експерименту, описаного вище [27].

У разі наїзду ТЗ на рухома перешкоду, підготовчий етап проводять так само, як наведено вище, доповнюючи визначенням відстаней, які ТЗ і рухома перешкода долають за 1 с. Шлях, який рухома перешкода долає за 1 с, найчастіше визначають експериментально (за допомогою секундоміра й ділянки певної довжини), моделюючи темп руху перешкоди, який коригують очевидці події. Далі від місця наїзду в напрямку, протилежному напрямку руху ТЗ, на шляху його руху позначають ділянки, що дорівнюють відстані, яку ТЗ долає за 1 с.

Достатня кількість таких ділянок, як свідчить практика, дорівнює п'яти (іноді їх може бути більше). За таких умов перебіг слідчого експерименту є таким. ТЗ і рухома перешкоду розміщують на позиціях ділянки «5»: ТЗ — передньою частиною на межі ділянки (зазвичай наїзд відбувається передньою частиною), а рухома перешкоду — на рівні первинного контакту з ТЗ у момент наїзду. Із цього положення визначають загальну і конкретну видимість. Далі ТЗ і перешкоду переміщують на межі ділянки «4». Загальну видимість у цьому разі визначають, якщо на неї впливає зміна дорожніх умов (наприклад, перехід від підйому до спуску, зміна радіусу закруглення дороги, стану дорожнього покриття тощо). На прямих і рівних ділянках дороги загальна видимість зазвичай не дуже змінюється. Послідовно переміщують ТЗ і перешкоду на межі ділянок «3», «2», «1» і визначають відстань конкретної видимості (*див. рис. 3.1*).

Якщо перешкоду можна виявити, коли ТЗ перебуває між різними ділянками (наприклад, між ділянками «2» і «3»), то необхідно поділити цю ділянку навпіл, що відповідатиме відстані за 0,5 с (або на 4 частини, що відповідатиме відстані за 0,25 с), і подальші переміщення ТЗ та перешкоди проводити не на повну ділянку, а на відповідні її складові для більш точного визначення відстаней конкретної видимості [27].

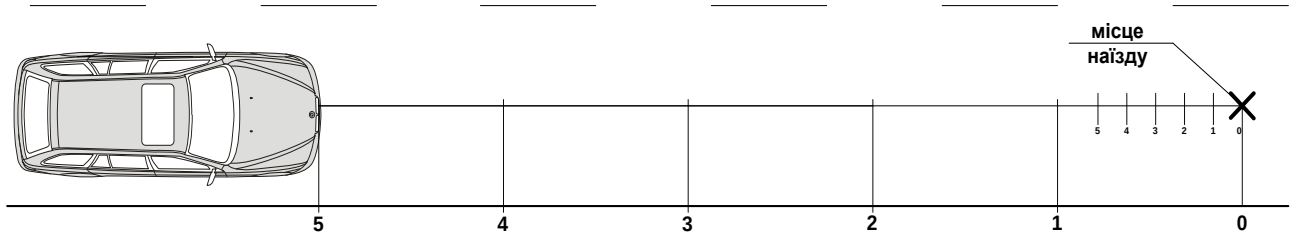

Рис. 3.1. Визначення видимості за відсутності світла фар зустрічного ТЗ

Якщо ДТП сталася за наявності світла фар зустрічного ТЗ, то (за виключенням згаданого вище) необхідно з'ясувати деякі додаткові відомості:

– *щодо зустрічного ТЗ:*

- а) тип ТЗ (легковий або вантажний автомобіль, трактор, мотоцикл тощо);
- б) швидкість руху;
- в) розташування щодо меж проїзної частини за його руху;
- г) характеристика ввімкненого світла (дальнє, ближнє, підфарники, прожектор тощо).

Якщо зустрічних ТЗ було кілька, то зазначені відомості потрібно мати про кожний із них, а також визначити дистанцію між ними;

– *щодо ТЗ, який скоїв наїзд:*

- а) швидкість руху;
- б) характеристика ввімкненого світла;
- в) розташування щодо меж проїзної частини за його руху;
- г) розташування місця наїзду щодо меж проїзної частини та повздовжніх орієнтирів;
- д) місце роз'їзду із зустрічним ТЗ.

На ділянці проведення слідчого експерименту, попередньо огороженому постами поліції, на місці наїзду встановлюють нерухому перешкоду. Лінією або фішками позначають місце роз'їзду (місце, де передні частини автомобілів, що роз'їжджаються, перебували на одній лінії). Зважаючи на швидкості руху

зустрічного ТЗ₁ (V_1 ; наприклад, 60 км/год) і ТЗ₂, який скоїв наїзд (V_2 ; наприклад, 40 км/год), визначають відстані, які вони долають за 1 с: $V_1 - 16,6$ м/с; $V_2 - 11,1$ м/с. Ділянки шляху в 1 с для ТЗ₂, який скоїв наїзд, розмічають від місця наїзду в напрямку, протилежному до його руху.

Після виконаної в такий спосіб розмітки можна визначити час, витрачений ТЗ₂, що скоїв наїзд, на подолання шляху від місця роз'їзду до місця наїзду. Вочевидь, такий самий час від місця роз'їзду рухався зустрічний ТЗ; його положення в момент наїзду визначатимуть залежно від швидкості його руху. Отже, передня частина зустрічного ТЗ₁ в момент наїзду перебуватиме на певній відстані за лінією роз'їзду. Від цієї точки у напрямку, протилежному напрямку руху зустрічного ТЗ₁, розмічають ділянки від «1» до «5».

Під час експерименту зустрічний ТЗ₁ і ТЗ₂, який скоїв наїзд, передніми частинами встановлюють на межах ділянки «5» на тих самих смугах, якими вони рухалися (положення за 5 с до наїзду). Зважаючи на світло фар ТЗ₁, визначають відстань загальної видимості з місця водія ТЗ₂, який скоїв наїзд. Найчастіше побачити перешкоду в цей момент практично неможливо. Далі ТЗ₂ переміщують на ділянки «4», «3» і т. д. і знову визначають загальну та конкретну видимість (див. рис. 3.2).

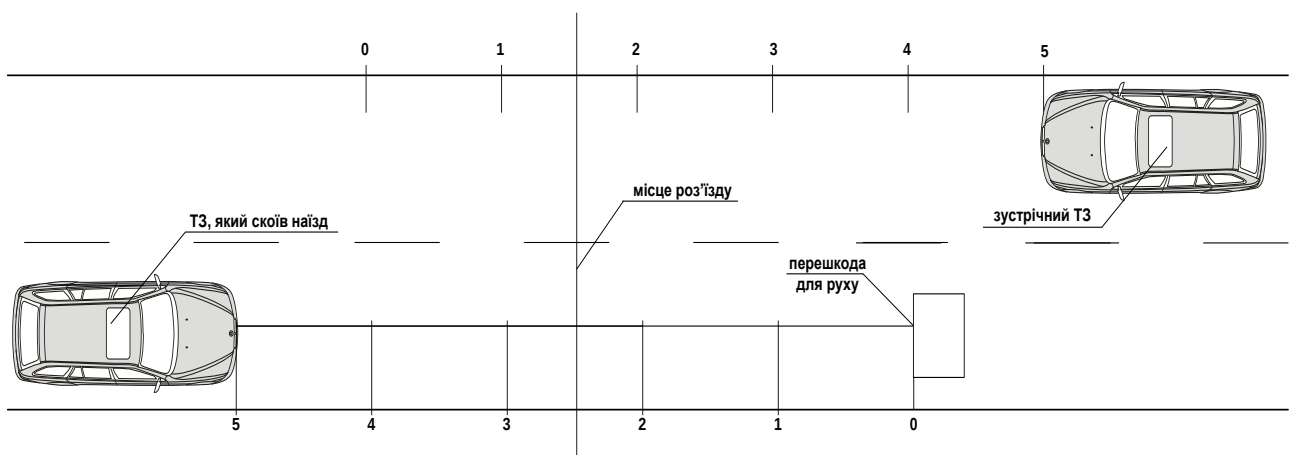

Рис. 3.2. Визначення видимості за наявності світла фар зустрічного ТЗ

Конкретну видимість за цих умов визначають аналогічно, а саме: як за

умов відсутності світла фар зустрічного ТЗ₁. Якщо ТЗ кілька, то їх слід переміщати, дотримуючи дистанції з ТЗ₂, щодо яких проводять слідчий експеримент. Якщо з'ясують зміну режиму роботи зовнішнього освітлення якогось із ТЗ у якихось точках на шляху зближення транспортних засобів, цю обставину слід враховувати під час проведення слідчого експерименту.

У випадку наїзду на рухомі об'єкти без гальмування необхідно організувати переміщення ТЗ і визначити конкретну видимість у наведений вище спосіб, зважаючи на швидкість руху об'єкта, на який здійснено наїзд. Якщо до наїзду ТЗ₂ рухався в загальмованому стані з утворенням слідів гальмування, то для визначення його місця знаходження в різні моменти часу необхідно здійснити більш складні розрахунки, ніж наведені вище. За таких умов доцільно проводити слідчі експерименти із визначення видимості лише за участі спеціаліста-автотехніка.

Таким чином, викладене вище доводить, що швидке та якісне досудове розслідування можливе лише за умови відповідності проведеного слідчого експерименту вимогам, визначеним процесуальним законом, і дотримання узвичаєних в експертній практиці методичних підходів із визначення видимості у темний час доби.

У процесі проведення слідчого експерименту під час дослідження механізму події ДТП, який пов'язаний з відведенням одного із транспортних засобів на стадії зближення до моменту зіткнення, перед учасниками експериментальних дій виникає проблема перевірки заданих слідчим вихідних даних, що характеризують характер руху ТЗ на даній стадії. Зазначена проблема може виникати у випадку, якщо зближення ТЗ пов'язане з рухом одного з них після ушкодження шини в результаті проколу, пробою, розрізу, розриву або пневматичного вибуху. Для перевірки показань учасників і свідків події ДТП, а також вихідних даних, слідчий повинен мати відомості про величину бічного відведення залежно від швидкості ТЗ і швидкості падіння тиску в шині, що можна встановити під час проведення слідчого експерименту. Проблема, що виникає при визначенні механізму зближення ТЗ після

ушкодження шини одного з його коліс, може бути вирішена шляхом експериментального дослідження параметрів руху ТЗ, а саме, радіуса повороту й бічного зсуву при різних значеннях динамічного радіуса ушкодженого колеса й тиску повітря в шині [126].

Вченими встановлено, що стійкість руху автомобіля, у числі багатьох факторів, залежить також і від співвідношень динамічних радіусів коліс лівого й правого бортів [55]. Занос автомобіля виникає внаслідок появи моменту, що повертає, обумовленого нерівномірністю дотичних реакцій на колесах протилежних бортів ТЗ. Однією із причин появи бортової нерівномірності дотичних реакцій на колесах різних бортів є зміна відстані від осей обертання коліс до основної поверхні, тобто, динамічного радіуса. Поява різниці динамічних радіусів створює ефект «конуса, що котиться», інакше кажучи міст прагне розвернутися навколо колеса, у якого менше динамічний радіус. У цьому випадку можливі два варіанти:

- водій не втримує автомобіль на прямолінійному курсі руху; при цьому кутові швидкості лівого й правого коліс однакові (диференціал ведучого мосту не працює);

- водій утримує автомобіль на прямолінійному курсі; при цьому лінійні швидкості осей лівого й правого коліс однакові.

Практика експертного дослідження шин і коліс ТЗ показує, що ушкодження шин і коліс можуть мати як експлуатаційний, так і неексплуатаційний (аварійний) характер, коли ушкодження виникають у результаті ДТП, безпосередньо перед ДТП або після нього. Відповідно прийнятій у цей час термінології в експертній практиці розрізняють такі види ушкоджень шин: прокол, пробій, розріз, розрив й пневматичний вибух [126].

Першою загальною характерною ознакою неексплуатаційних (аварійних) ушкоджень шин може служити дія значної за величиною ударної сили, яка викликає крім ушкодження шини різні ушкодження частин і деталей колеса й прилягаючих до нього частин (крил, важелів, тяг і т.п.). Другою загальною характерною ознакою неексплуатаційного ушкодження шин є напрямок дії

сили руйнування, яка не збігається із площиною обертання колеса в процесі експлуатації транспортного засобу. Розв'язання питання оцінювання параметрів руху за умови розгерметизації шини транспортного засобу становить основу розслідування й судового розгляду справ про ДТП [126]. Розглянемо більш докладно умови проведення слідчого експерименту із визначення параметрів руху транспортного засобу у випадку розгерметизації його колеса.

Під час проведення слідчого експерименту для виконання програми й проведення досліджень спеціалістом-автотехніком були використані такі матеріально-технічні засоби: автомобіль Skoda Fabia; рулетка вимірювальна металева Р50В3 до ДСТУ 4179-2003; комплект шин Nokian W 185/65 R14 86TM+S; фотокамера Nikon D5000; секундомір із припустимою погрішністю виміру 0,2 с; манометр автомобільний ГОСТ 1701-75; компресор автомобільний Miol 81-115; дошка 1000×120×20 мм для кріплення штирів; гострі штирі Ø3,5-16 мм.

Для реєстрації даних під час проведення слідчого експерименту був використаний мобільний реєстраційно-вимірювальний комплекс (далі – МРВК) [111], що призначений для виміру прискорень, затримок і швидкості автомобіля під час руху в різних умовах експлуатації. МРВК складається із двох датчиків прискорень Freescale Semiconductor моделі MMA7260QT, а також персональної електронно-обчислювальної машини (далі – ПЕОМ) для зняття й архівації даних. Погрішність значень прискорень, отриманих за допомогою МРВК, становить не більш 4% (1% – погрішність акселерометрів за паспортом й до 3% – погрішність установки).

Маса автомобіля, який брав участь в експерименті, визначалась за даними, зазначеними в експлуатаційно-технічній документації до нього із урахуванням маси водія, наявності пально-мастильних матеріалів та апаратури. Дорожні ділянки відповідали стандартним умовам експлуатації (прямолінійні, горизонтальні, з асфальто-бетонним гладким, сухим і чистим покриттям) – поздовжні ухили не більш 0,05 %, поперечні ухили не більше 1 %. Рух ТЗ під час вимірів проводився згідно із програмою й методикою експерименту. У

процесі руху реєструвалися такі параметри:

- коди аналого-цифрового перетворювача (далі – АЦП) по осі ОХ (для перекладу в поздовжні прискорення α_x);
- коди АЦП по осі ОУ (для перекладу в бічні прискорення α_y);
- коди АЦП по осі ОZ (для перекладу у вертикальні прискорення α_z);
- час (t) і швидкість V руху автомобіля.

Експериментальна залежність статичного радіуса досліджуваної шини від надлишкового тиску повітря в ній наведена на рис. 3.3.

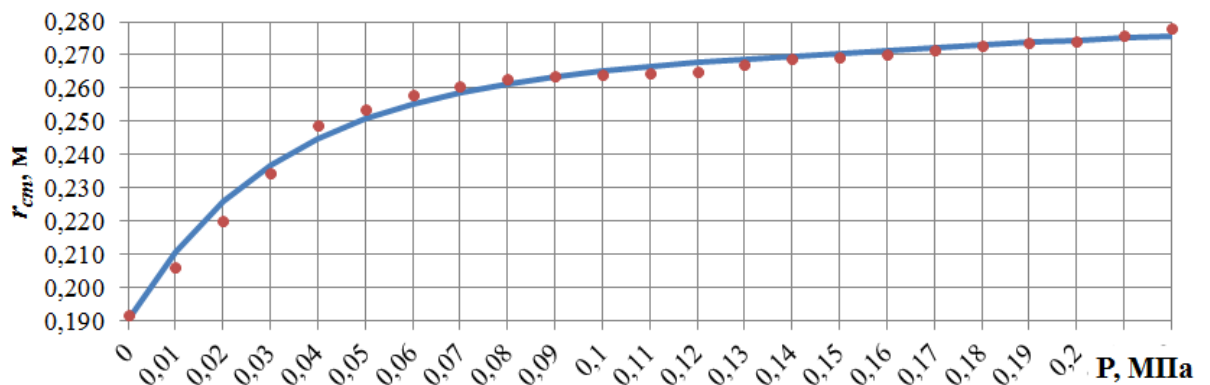

Рис. 3.3. Залежність статичного радіуса шини Nokian W 185 /65 R14 86TM + S від надлишкового тиску повітря в ній:

- дані, апроксимовані залежністю (1);
- експериментально отримані дані

Аналізування отриманої експериментальної залежності (рис. 3.3) дозволяє визначити таке аналітичне вираження для розрахунку статистичного радіуса колеса:

$$r_{cm} = 0,26 \cdot e^{0,25 \cdot P} - 0,07 \cdot e^{-33 \cdot P}, \quad (3.1)$$

де P – надлишковий тиск повітря в шині, МПа;

r_{cm} – статичний радіус колеса, м.

На рис. 4 наведені графіки величин відхилення траєкторії руху S_y

досліджуваного автомобіля при спущеній шині керованого колеса залежно від довжини пройденого шляху S_x .

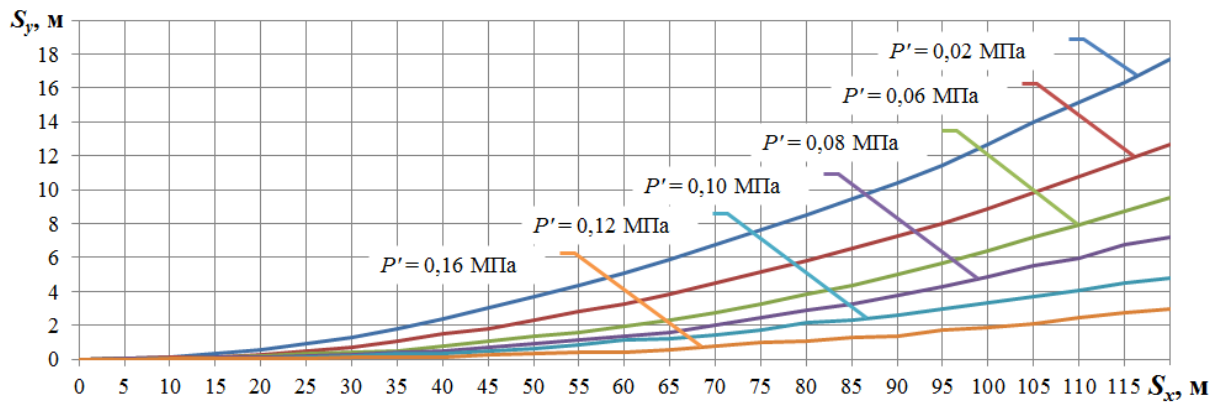

Рис. 3.4. Залежність бічного зсуву автомобіля S_y від пройденого шляху S_x при різних значеннях надлишкового тиску повітря P' у його спущеній шині

Експериментально визначено апроксимовані залежності для визначення бічного зсуву від надлишкового тиску повітря спущеної шини автомобіля Skoda Fabia. Аналізування отриманих експериментальних залежностей дозволило визначити аналітичне вираження для розрахунків радіуса повороту автомобіля в площині дороги за умови його руху з розгерметизованою шиною за різних величинах надлишкового тиску повітря [126]:

$$R = 372 \cdot e^{-3,84 \cdot P} + 106,6 \cdot e^{16,6 \cdot P}. \quad (3.2)$$

Залежність радіуса повороту автомобіля під час руху зі спущеною шиною Nokian W 185 /65 R14 86TM + S від надлишкового тиску повітря в ній наведена на рис. 3.5.

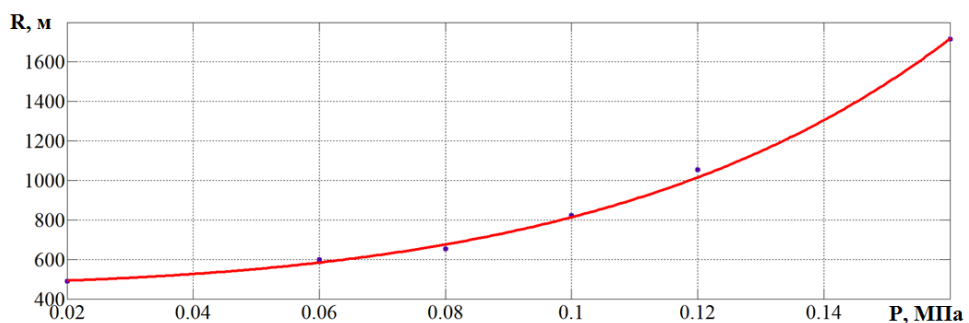

Рис. 3.5. Залежність радіуса повороту автомобіля при русі зі спущеною шиною Nokian W 185 /65 R14 86TM + S від надлишкового тиску повітря в ній.

Залежність бічного зсуву автомобіля S_y від пройденого шляху S_x зі швидкістю $V_a = 10$ км/год у випадках різних видів розгерметизації його шини наведена на рис. 3.6.

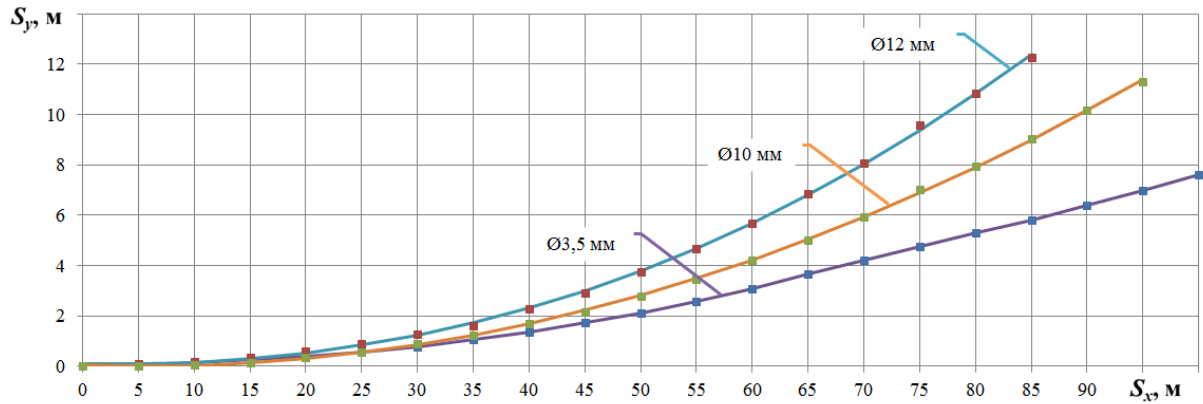

Рис. 3.6. Залежність бічного зсуву автомобіля S_y від пройденого шляху S_x при різних видах розгерметизації його шини ($V_a = 10$ км/год)

Отримані параметри руху транспортного засобу під час розгерметизації колеса дозволяють у подальшому визначати показники його стійкості на момент події ДТП, що підвищить доказову роль висновку автотехнічної експертизи.

Таким чином, слідчий експеримент із визначення параметрів руху автомобіля під час розгерметизації його колеса в дорожніх умовах показали, що статичний радіус шини змінюється залежно від надлишкового тиску повітря за експонентним законом. За умови руху автомобіля Skoda Fabia зі спущеною шиною керованого колеса в поздовжньому напрямку на відстань 120 м відхилення від прямолінійної траєкторії становить до 18 м залежно від тиску повітря в шині. Радіус повороту автомобіля в цьому випадку становить 491 м. За умови руху автомобіля Skoda Fabia з проколотою шиною (отвір $\varnothing 3,5$ мм) керованого колеса в поздовжньому напрямку на відстань 85 м зі швидкістю $V_a = 10$ км/год, відхилення від заданої водієм траєкторії становить 5,82 м, а із пробитою шиною (отвір $\varnothing 12$ мм) відхилення становить 12,41 м.

Акцентуємо, що проведений слідчий експеримент дозволяє фахівцям з

достатньою точністю визначити параметри траєкторії транспортних засобів, які рухаються з розгерметизованим колесом, що у подальшому під час проведення судової експертизи дозволить експерту-автотехніку провести відповідне технічне оцінювання дій водія й розв'язати питання технічної можливості попередження події ДТП.

У процесі розслідування події ДТП для встановлення її механізму важливе значення мають такі параметри руху ТЗ, як: швидкість, зупинний і гальмовий шлях, відстані та розташування ТЗ у різні моменти часу. До об'єктивних ознак визначення цих параметрів належать серед інших сліди ковзання коліс на дорожньому покритті. Проведення розслідування події ДТП ускладнюється тим, що сучасні ТЗ обладнуються антиблокувальною системою гальм і під час екстреного гальмування не залишають слідів гальмування (ковзання, юза) на дорожньому покритті. У випадку відсутності слідів гальмування слідчий може використати суб'єктивні методи дослідження, серед яких: допит підозрюваного та свідків, опитування постраждалих, очевидців та інших учасників ДТП. Однак, достовірність такої інформації для оцінювання параметрів руху ТЗ є дуже низькою.

Науковці та практики зазначали, що близько 95 % ДТП відбувається за умови, що ТЗ перебуває у технічно справному стані, а пов'язані із ними експериментальні дії потребують спеціальних знань в галузі автотехніки й спрямовані на оцінювання параметрів руху ТЗ, де провідним питанням залишається визначення швидкості руху [129; 152]. Під час проведення слідчого експерименту можуть бути використані об'єктивні та суб'єктивні методи визначення швидкості руху ТЗ. Практика експертних досліджень вказує на існування об'єктивних і суб'єктивних методів визначення швидкості руху ТЗ, які слідчий може застосувати під час проведення слідчого експерименту залучивши спеціаліста-автотехніка. До об'єктивних ознак, що дають можливість визначити швидкість ТЗ, належать сліди гальмування (юза), які залишаються на дорожньому покритті під час блокування коліс.

У випадку, коли відома довжина слідів гальмування, швидкість ТЗ

визначають розрахунковим методом за відповідними формулами. В розрахунках застосовують позасистемну одиницю вимірювання швидкості руху в км/год відповідно до розмірності спідометра, враховуючи швидкість ТЗ, погашену за час наростання сповільнення, або швидкість на початку гальмування з максимальною інтенсивністю [152]. Коли необхідно визначити швидкість ТЗ під час гальмування або критичну швидкість ТЗ за умов сили зчеплення коліс із дорогою застосовують низку формул із урахуванням інших чинників, а саме:

- швидкість у момент наїзду – якщо наїзд відбувся на відстані $S_{\text{ю}}^{\text{ii}}$ від кінця гальмового сліду;
- якщо $S_{\text{ю}}^{\text{i}}$ – довжина гальмового сліду від його початку до місця наїзду;
- його початкова швидкість руху – якщо ТЗ зупинився не в результаті гальмування, а після руху накатом;
- якщо з матеріалів справи відома величина зупинного шляху;
- швидкість перед початком гальмування – якщо гальмування ТЗ відбувалося на крутому підйомі або дорозі з більшим опором силам інерції;
- швидкість руху на дорозі, що має повздовжній ухил – якщо під час контрольного гальмування сповільнення визначалось на горизонтальній дорозі [40, с. 8–9].

Зауважимо, що здебільшого сучасні ТЗ обладнуються гальмівними системами, що не допускають блокування коліс та утворення слідів юза. У такому випадку об'єктивні дані, що характеризують початкову швидкість ТЗ, відсутні і для визначення швидкості слід брати до уваги показання водія, свідків, потерпілих. Такий спосіб визначення швидкості ТЗ здебільшого пов'язаний із неминучими похибками та розбіжностями в свідченнях і його відносять до суб'єктивних методів. Акцентуємо, більшість спостерігачів у своїх свідченнях занижують швидкість руху ТЗ, якщо вона становила менше ніж 40 км/год і, навпаки, завищують її, якщо вона становила більш ніж 60 км/год. Найбільший збіг оцінюваної швидкості з дійсною спостерігається за умови швидкості 45...55 км/год. Поряд із цим слід наголосити, що водії

оцінюють швидкість свого автомобіля з відхиленням 5 км/год, однак, у випадках ДТП досвідчені водії прагнуть вказати швидкість на 15...30 % нижчу за фактичну [40, с. 10].

Одним із основних питань, яке має вирішити слідчий під час розслідування подій ДТП, є питання про наявність у водія технічної можливості запобігти наїзду чи зіткненню. Вирішення цього питання передбачає встановлення віддалення – відстані, на якій знаходився транспортний засіб від місця наїзду (зіткнення) в момент виникнення небезпеки для подальшого руху водію. Визначення віддалення у слідчому експерименті події ДТП, що відбулися в умовах обмеженої оглядовості, є складним процесом і відрізняється від встановлення віддалення за умови необмеженої оглядовості, оскільки передбачає проведення слідчих дій на місці ДТП, при якому проводиться по-секундне переміщення ТЗ та пішохода або ТЗ від місця наїзду (зіткнення ТЗ) з урахуванням їх швидкостей. Даний метод передбачає застосування розрахунків щодо встановлення відстаней, що долаються ТЗ та пішоходом або двома ТЗ за певний проміжок часу. В подальшому проводиться переміщення з положення, яке вони займали в момент наїзду (зіткнення), до моменту початку огляду з місця водія пішохода або іншого транспортного засобу із-за об'єкта, що обмежує оглядовість. Віддалення також може визначатися спеціалістом за допомогою графоаналітичної побудови на підставі заданих слідчим вихідних даних [130].

Графоаналітичний метод дослідження є універсальним і має ряд переваг, оскільки дозволяє встановлювати взаємне положення ТЗ та пішохода або двох ТЗ у різні моменти часу та забезпечує наочність результатів, у тому числі – проміжних. Основні вихідні дані для зазначеного методу дослідження ДТП у випадку наїзду на пішохода такі:

- розташування місця наїзду на пішохода та координати цього місця відносно меж проїзної частини, слідів гальмування, місця виходу пішохода на проїзну частину;
- марка ТЗ та швидкість його руху;

- швидкість руху пішохода; відстань, на якій рухалося ТЗ, що скоїло наїзд відносно меж проїзної частини;
- координати місця водія ТЗ, який скоїв наїзд;
- відстань від задньої або передньої частини ТЗ, що обмежував оглядовість, до пішохода в момент виходу його на проїзну частину;
- відстань від меж проїзної частини до ТЗ, що обмежує оглядовість, або бічний інтервал між ТЗ.

До впровадження в експертну практику комп'ютерної техніки та програмування, питання щодо визначення взаємного положення ТЗ та пішохода у певні проміжки часу, вирішувалися експертами за допомогою графоаналітичної побудови, при цьому, як правило, графічні побудови проводилися експертом на масштабній схемі [130].

Наголосимо, що дослідження спеціалістом під час проведення слідчого експерименту, які відбулися в умовах обмеженої оглядовості та за інших умов, показують, що застосування програмного комплексу «TASolver», розробленого у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», сприяє вдосконаленню якості проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП, скорочує витрати часу спеціаліста на проведення досліджень, а також підвищує доказове значення отриманих даних [130].

Таким чином, наголосимо, що швидке та якісне досудове розслідування події ДТП є можливим лише за умови відповідності вимогам процесуального закону проведення слідчого експерименту та дотриманням прописаних в експертних методиках чи методичних рекомендаціях положень для реконструкції механізму розслідуваної події ДТП. З огляду на останнє зауваження можна стверджувати, що слідчий експеримент під час розслідування події ДТП проведений за участі експерта-автотехніка забезпечить швидке та якісне досудове розслідування та відповідність даної СРД методичним рекомендаціям проведення дослідів.

3.3. Напрями вдосконалення матеріально-технічного забезпечення слідчого експерименту, що потребують застосування спеціальних знань, під час розслідування події ДТП

Згідно чинного процесуального закону України доведення винуватості особи покладене як обов'язок на дізнавача, слідчого, прокурора, як сторони обвинувачення. Цей обов'язок поширюється не тільки на збирання доказів, але й на ті заходи, що слід вживати для їхньої перевірки й оцінювання. Здебільшого наведені заходи можна реалізувати шляхом проведення слідчого експерименту, що на практиці далеко не завжди застосовується. Таку ситуацію можна пояснити необхідністю під час його проведення використання складних технічних засобів, що у свою чергу потребує застосування спеціальних знань. Це ускладнює використання у суді повністю чи частково результатів слідчого експерименту. Для усунення вказаних перешкод Т. М. Балицький пропонує дотримуватись низки вимог під час проведення слідчого експерименту, серед яких:

- визначені законом підстави для його проведення;
- встановлена законом мета проведення;
- забезпечення присутності необхідного кола осіб (учасників слідчого експерименту) і роз'яснення їм прав та обов'язків;
- відображення елементів завдань кримінального провадження;
- необхідність захисту прав сторони захисту, а також охорони прав і законних інтересів потерпілого й інших учасників процесу;
- дотримання правил щодо проміжку часу, в якому можливе проведення слідчого експерименту [6, с. 95].

На переконання Р. Х. Бічуріна сформовані у криміналістичній науці загальні та окремі типові системи підготовки й проведення слідчого експерименту можуть забезпечити підвищення рівня його проведення. При цьому окремі типові системи мають відображати специфіку того чи іншого слідчого експерименту в різних категоріях кримінальних правопорушень і тих

технічних засобів, які мають бути використані. Поряд із цим, загальна типова система підготовки даної СРД в контексті забезпечення використання технічних засобів складається із двох етапів, що містять відповідні складові, а саме:

а) до виїзду на місце слідчого експерименту:

- визначення змісту та способів проведення експериментальних дій;
- установлення послідовності проведення дослідів у ході слідчого експерименту;
- визначення кола учасників проведення слідчого експерименту;
- встановлення переліку технічних засобів для проведення дослідів і забезпечення їх відповідного технічного стану;
- встановлення переліку технічних засобів для забезпечення фіксування ходу слідчого експерименту та його результатів;
- визначення технічних засобів, що забезпечуватимуть безпеку учасників даної СРД та обмежуватимуть появу сторонніх осіб;
- підготовка комунікаційних засобів для учасників даної СРД;
- перевірка технічної справності й придатності до використання технічних засобів;

б) після прибуття на місце слідчого експерименту до його початку:

- огляд місця проведення слідчого експерименту на предмет його придатності до проведення та фіксування дослідів із застосуванням технічних засобів;
- визначення засобів зв'язку та сигналів між учасниками даної СРД;
- інструктаж учасників слідчого експерименту [16, с. 17–18].

Переконані, що слід підтримати твердження науковців, що слідчий експеримент може бути одночасно корисним для встановлення істини, або, за умови неправильного чи некоректного його проведення, шкідливим чи таким, що унеможливило подальше розслідування. Наприклад, маючи на меті ухилення від відповідальності підозрюваний може добровільно брати участь у слідчому експерименті для протидії розслідуванню шляхом знищення слідів

правопорушення; спілкування із співучасниками для обміну інформацією тощо [141, с. 141]. Зазначимо, що технічні засоби, які застосовані на робочому етапі слідчого експерименту, можуть завадити й нейтралізувати прояви протидії розслідуванню події ДТП. Доцільним вбачається систематизувати технічні засоби таким чином:

- *для фіксування: ходу слідчого експерименту, проведення дослідів і результатів* – наприклад, фотоапарат, відеокамера, ноутбук тощо;
- *для допомоги належно оформити протокол і додатки до нього* – наприклад, масштабні лінійки, номерки, рулетки, рідинний рівень, пакувальні матеріали тощо;
- *для проведення експериментальних дій* – лазерний сканер, електронний вимірювач відстані, електронний прилад з контролю ефективності гальмування транспортних засобів, шумомір, пристрій для визначення швидкості тощо;
- *для реконструкції події ДТП чи створення наближених до неї умов* – муляжі знарядь, манекени, розпилювачі води тощо.

Експерти МВС України переконані (85 % опитаних), що доцільним є для підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України, а також залучення спеціаліста-психолога з метою встановлення психологічного контакту, складення психологічного портрета підозрюваного, надання допомоги потерпілим від злочину та виконання інших завдань, спрямованих на підвищення ефективності цієї СРД (75 % опитаних експертів) (Додаток Д).

Проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП має невід’ємною складовою застосування технічних засобів за допомогою яких фіксують хід дослідів і здійснюють заходи, спрямовані на виявлення, фіксування та вилучення слідів розслідуваної події ДТП. За умови використання в ході слідчого експерименту технічних засобів слідчий має: попередити учасників про їх застосування; внести в протокол інформацію про

технічні засоби та носії інформації, на які все фіксується.

Науковці вказують, що типовими технічними засобами, що застосовують під час слідчого експерименту є цифровий апарат, відеокамера, валіза криміналіста чи валіза слідчого. Зафіксовані фотоапаратом результати слідчого експерименту оформлюють у вигляді фототаблиці, для якісної підготовки якої користуються офісною технікою – персональним комп'ютером із відповідним програмним забезпеченням та графічним редактором. У випадках використання відеокамери додатком до протоколу слідчого експерименту є цифровий носій на якому повністю зафіксовано хід та результати даної СРД [112, с. 433]. Під час використання ноутбуків для фіксування ходу й результатів слідчого експерименту мають бути дотримані такі вимоги:

- ємність акумуляторної батареї має забезпечити до 10 годин автономної роботи для безперервного фіксування експериментальних дій (наприклад, за фактами порушення правил дорожнього руху слідчий експеримент може тривати до 5-7 годин);

- програмне забезпечення має бути ліцензійним чи безкоштовним (операційна система, офісний та графічний редактори), оскільки «піратське» програмне забезпечення автоматично порушує питання стосовно достовірності даних зафіксованих на пристрої постійної пам'яті комп'ютера [112, с. 92].

У розвитку технічного забезпечення проведення слідчого експерименту слід виокремити розширення впровадження сучасних офісних пакетів Microsoft Office, Open Office, що дозволяють складати не тільки самі протоколи, але й додатки до них, а саме: плани, схеми рисунки тощо. Крім того, перспективним слід вважати запровадження Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, що вже працює у Національному антикорупційному бюро України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Офісі Генерального прокурора згідно відповідного наказу «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»» [116]. Положення про систему «іКейс» сьогодні розглядають як приклад її реалізації в різних органах досудового розслідування.

В аспекті оптимізації процесу фіксування слідчого експерименту є те, що засвідчення електронних документів, що створюються користувачем у даній системі за певними формами, шаблонами, відбуваються із використанням його кваліфікованого електронного підпису. Науковці вказують, що для цього необхідний такий варіант підпису протоколу слідчого експерименту всіма учасниками, що охоплює всіх пересічних громадян, як приклад можна обрати сканер відбитків пальців. Такий підпис є компактним і не вимагає розробки та створення спеціальних модифікацій ноутбуків із вмонтованим датчиком такого сканеру [112, с. 94].

Поряд із загальними технічними засобами, що застосовують під час проведення слідчого експерименту залучають також і ті, використання яких є ситуаційно обумовленим, а саме:

- *особливостями механізму скоєння події ДТП* – відео-реєстратори; навігатори; камери зовнішнього відеоспостереження тощо;
- *залежно від особливостей місця та часу слідчого експерименту* – у випадках складності прив'язки меж місця події, розміщення слідів, окремих матеріальних об'єктів до статичних елементів місцевості застосовують засоби геопозиціонування; у темний час доби чи затемнених ділянках місцевості – засоби освітлення; за умови великих розмірів місця події ДТП – квадрокоптери з функціями фото-, відеозйомки, 3D-сканери.

Акцентуємо, що сучасні технічні та технологічні можливості комп'ютерного моделювання є окремим напрямом вдосконалення технічного забезпечення розслідування події ДТП оскільки дозволяють перетворювати вербальний опис уявного образу об'єкта чи події, що зберігається у свідомості свідка, в безпосередньо спостережувану тривимірну, динамічну, просторово-орієнтовану модель даного образу. Зазначимо, що дана модель створюється зі значною точністю та великими можливостями деталізації, що дозволяє нейтралізувати мовні проблеми й вплив суб'єктивних особливостей свідків, які залучені до розслідування події ДТП. Дана комп'ютерна модель оформлюється як додаток до протоколу слідчого експерименту та буде слугувати доказом у

даному кримінальному провадженні. Вченими наголошувалось, що застосування для показань свідків ДТП комп'ютерної моделі буде більш ефективною за умови можливості її зіставлення з іншими моделями, що базуються на фактично встановлених раніше у даному провадженні даних [182, с. 4–5].

У процесі проведення слідчого експерименту під час відновлення механізму події ДТП 3D-модель може стати засобом психологічного впливу на його учасників. Так, у процесі слідчого експерименту, коли перевіряються версії щодо: виконання особою певних дій; встановлення механізму події ДТП чи окремих її елементів, шляхом занурення учасників даної СРД у тривимірний простір, а також наочна візуалізація результатів можуть спростувати показання несумлінного учасника слідчого експерименту, який прагне ввести в оману слідчого. Науковці вказують, що застосування даного тактичного прийому допомагає уникати певних ризиків, а саме: втечі підозрюваної особи; знищення підозрюваним речових доказів; відведення від себе підозри чи, навпаки, вчинення самообмови. Наприклад, демонстрування 3D-моделі навмисно зміненої речової обстановки місця події для її відновлення особою, показання якої перевіряються, дозволяє перевірити її обізнаність про місце події ДТП. Такий тактичний прийом надає можливість особі – продемонструвати свою поінформованість, а слідчому – спростувати неправдиві показання [106, с. 114–115].

Слід наголосити, що 3D-сканери на відміну вже звичних технічних засобів сьогодні тільки опановують практики. З цього приводу абсолютно справедливо зазначають вітчизняні вчені, що «застосування технологій 3D-сканування – це новий унікальний спосіб фіксації інформації про кримінальне правопорушення, який дозволяє «заморозити» місце події у тому вигляді, яким воно було на момент огляду, і забезпечує доступ до такого тривимірного зображення усім учасникам кримінального провадження. Тривимірна графічна фото реалістична модель місця події дозволяє розглядати по суті це місце з будь-якого ракурсу й відстані як у цілому, так й окремі відображені в ній

об'єкти; з'ясовувати відстань, що була між окремими матеріальними об'єктами на момент здійснення сканування, їх розміри з точністю, залежно від технічних параметрів застосованого 3D-сканера (від декількох міліметрів до сотих міліметра)» [181, с. 89; 175, с. 24–27]. Зазначимо, що застосування технологій 3D-сканування є прогресивним процесом у дослідках під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП оскільки дозволяє зафіксувати до найменших дрібниць місце даної пригоди з метою реконструкції її механізму.

Слід наголосити, що під час розслідування події ДТП у процесі проведення слідчого експерименту ефективним є застосування систем глобального супутникового позиціонування (наприклад, приладів JPS тощо), лазерних 3D-сканерів і т. ін. Прикладом може бути використання приладів JPS під час проведення слідчого експерименту у процесі реконструкції механізму події ДТП на відкритій місцевості, коли відсутні надійні орієнтири. Малогабаритні електронні прилади дозволяють оперативно фіксувати географічні координати конкретних точок, розміщення об'єктів на місці події ДТП, а також відстані між ними. Поряд із цим, сучасним технічним засобом, що дозволяє здійснити комплексну фіксацію обстановки на місці ДТП є 3D-сканери з необхідним програмним забезпеченням, які дозволяють точно відображати зовнішній вигляд і форму об'єктів; вимірювати відстань між об'єктами та кути їх взаємного розташування й розмірів. Крім того є можливість проведення дослідження через будь-який час. До таких технічних засобів відносять такі прилади, як DeltaSphere 3D Laser Scanner або ScanStation фірми Leica, Imager фірми Z+F зі спеціально створеним для слідчого експерименту з реконструкції механізму події ДТП програмним забезпеченням [177, с. 164].

Застосування технічних засобів під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП ситуаційно обумовлене не тільки об'єктивними чинниками формування матеріальної обстановки на місці події. Об'єктивно впливає на застосування технічних засобів під час проведення

експериментальних дій також фактична наявність і технічний стан технічних засобів у підрозділах, що забезпечують проведення слідчого експерименту. Досліджуючи дану проблему Ю. П. Поляк зазначав, що «визначення технічної справності та придатності (комплектності, відповідності технічних параметрів до обставин події) до застосування технічних засобів під час СРД, є вкрай важливою складовою прийняття відповідного рішення слідчим (дознавачем). Проведене ним опитування продемонструвало те, що слідчі в більшості випадків у цьому покладаються на спеціалістів, яких вони залучають до проведення СРД» [112, с. 96].

З метою поглиблення знань із питань застосування технічних засобів під час проведення різних видів СРД, у тому числі й слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП перспективним вважаємо підвищення рівня спеціальної підготовки не тільки дізнавачів, слідчих і прокурорів, але й спеціалістів відповідних напрямів експериментальних дослідів. Така спеціальна підготовка має реалізовуватись як окремий напрям за яким плануються та впроваджуються освітні заходи під час їх службової підготовки, на курсах перепідготовки й підвищення кваліфікації. Аналізування змісту програм підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, спеціалістів впроваджених у закладах вищої освіти доводить, що питання використання спеціальних знань щодо особливостей застосування сучасних технічних засобів у процесі проведення слідчого експерименту висвітлені обмежено. Це обмежує можливості дізнавачів, слідчих, прокурорів того опановувати ті чи інші прийоми роботи із приладами та зменшує ефективність застосування технічних засобів. Переконані, що додаткове висвітлення питань щодо застосування технічних засобів і залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП дозволить прискорити процес розслідування та отримати якісну доказову базу. Поряд із цим, даному процесу має сприяти розширення обов'язків спеціалістів для забезпечення якості їхньої роботи під час проведення слідчого експерименту, а саме доповнення процесуального закону у п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК України: «спеціаліст зобов'язаний:

прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади» [77] наступним: «..., забезпечити їх справність і можливість застосування за всіма притаманним їм функціями».

Вдосконалення застосування технічних засобів під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП може забезпечити обов'язкова сертифікація технічних засобів для вирішення техніко-криміналістичних завдань під час проведення даної СРД. Така вимога обумовлена тим, що може бути поставлена під сумнів (наприклад, стороною захисту) достовірність тих даних про обставини події, які отримані із застосуванням технічних засобів під час проведення слідчого експерименту. Однак, процесуальний закон не містить жодних вимог щодо обов'язкової сертифікації технічних засобів, що використовують під час проведення окремих видів СРД. При цьому у методичних рекомендаціях до проведення експертних досліджень та експертних методиках обов'язково міститься вимога про те, що вказані в них технічні засоби мають бути паспортизовані та перевірені відповідним чином, а саме сертифіковані [97].

Поняття сертифікації технічних засобів міститься в Законі України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», яким визначено «правові та організаційні засади розроблення, прийняття та застосування технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності». В абзаці 33 частини 1 статті 1 даного Закону вказано, що «сертифікація – підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу» [119].

Зауважимо, що впровадження використання сучасних технічних засобів у слідчу практику має базуватись на вимогах європейських стандартів якості. Основним документом може стати «Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 у сферу дослідження місця події» [185], що схвалене сучасними провідними організаціями. Керівництво містить адаптовані вимоги для провадження заходів

на місці події, а саме надано рекомендації із застосування окремих положень стандарту до певних аспектів діяльності слідчого. Науковці зазначали, що за такого підходу документ не міг гарантувати охоплення вимогами системи забезпечення якості усі етапи діяльності й не вирішував завдання повного забезпечення довіри до результатів проведених СРД [82, с. 26]. Крім того слід зважати на те, що результати проведених СРД у подальшому опрацьовуються не тільки слідчим, але й спрямовуються для проведення судових експертиз.

Пізніше, опрацювавши низку недоліків, ІЛАС разом із фахівцями мереж ASCLD/LAB й ENFSI було підготовлено Настанову G19:08/2014 «Модулі в судово-експертній діяльності», яка:

а) висвітлює систематизовані, уточнені та деталізовані окремі положення стандартів ISO/IEC 17025 і ISO/IEC 17020 із урахуванням специфіки діяльності судово-експертних установ;

б) наводить переліки дій чи модулів із аналізування та вирішення питань, пов'язаних із:

- оглядом місця події;
- проведенням початкових слідчих дій;
- розробленням стратегічної концепції огляду місця події;
- оцінюванням отриманих результатів огляду та визначення потреби у подальших дослідженнях;
- інтерпретацією результатів огляду місця події й складання первинного документу;
- дослідженнями та випробуваннями, ґрунтуючись на матеріалах справи;
- інтерпретацією результатів дослідження та випробувань;
- складання висновку експерта [189].

У Настанові розкрито зміст кожної із наведених дій чи модулів. Враховуючи, що закордонна практика свідчить про те, що процесуальний закон окремо не регламентує проведення слідчого експерименту, але його проведення включають, як правило до такої слідчої дії, як огляд місця події, то наведену Настанову слід враховувати під час проведення слідчого експерименту для

подальшого визнання його результатів незалежно від того, в якій країні їх отримали та підвищує їх якість.

Зауважимо, що в Керівництві містяться положення, що дозволяють сформулювати уявлення про напрями, за якими розвивається контроль якості використання технічних засобів у державах Європейського Союзу. Провідним можна вважати те, що Керівництво не містить вказівку на необхідність сертифікації технічних засобів, які застосовують під час слідчого експерименту, однак, пунктом 7.7 Керівництва рекомендовано проводити калібрування таких технічних засобів, як термометри, шумоміри, лазерні 3D-сканери, газоаналізатори, GPS-приймачі, лазерні телеметри (лінійки, вимірювальні прилади для запису відстаней і розмірів тощо), реєстратори даних, що фіксують інформацію про погоду тощо [185].

Подібний контроль стану технічних засобів проводять періодично через чітко визначені проміжки часу, або ситуативно – за певних подій, коли: прилад впав або зазнав вібраційного, електромагнітного чи іншого впливу. Переконані, що процедури сертифікування, калібрування тощо до технічних приладів незалежно від їхньої складності є цілком виправданим оскільки гарантуватиме отримання достовірних результатів під час проведення дослідів. Підтримуємо твердження Ю. П. Поляка, що забезпечення відповідності й придатності технічних засобів для розв’язання техніко-криміналістичних завдань під час проведення окремих СРД [112, с. 98] має низку рівнів, що є доцільним і для розслідування події ДТП а саме:

- забезпечення відкритих процедур закупівлі за конкурсними процедурами необхідних технічних засобів, які потрібні для розслідування певних обставин події ДТП;
- проведення сертифікації уповноваженою державною установою дослідницьких лабораторій для проведення певних видів судових експертиз за ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» [45], ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів

інспектування» [44], що визначають вимоги до: сертифікування персоналу; акредитування лабораторій; впровадження сучасних процедур контролю якості для дотримання сучасних міжнародних практик; підтвердження безперервності та надійності експертних методик;

- залучення сертифікованих судових експертів до проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП;

- проведення калібрування технічних засобів згідно умов експлуатації та технічних вимог, що встановлені виробником і потрібні для проведення конкретного слідчого експерименту під час розслідування події ДТП.

На переконання І. В. Рогатюк розвиток нових інформаційних технологій посилює тенденцію до застосування персональної комп'ютерної техніки та розширення сфери її застосування. Це призвело до виникнення таких тенденцій, як:

- загальне підвищення комп'ютерної обізнаності практичних працівників правоохоронних органів;

- збільшення переліку комп'ютерних інформаційних обліків;

- розширення географії застосування сучасних засобів комп'ютерної техніки;

- розвиток технологій електронної обробки інформації;

- створення комп'ютерної мережі обміну інформацією [121, с. 314].

З огляду на наведені вище тенденції можна констатувати, що вони вказують на безперечну необхідність застосування спеціальних знань і сприятимуть підвищенню результативності слідчого експерименту під час розслідування події ДТП та встановленню механізму її розвитку. Поряд із цим, вчені зазначали, що розвиток комп'ютерних технологій, накопичення теоретичних рекомендацій надають можливість створення нових методів розслідування, підвищення професіоналізму та підвищення результативності дій слідства, прокуратури й суду [99, с. 101]. На їх потреби стрімко розвиваються різні галузі знань для забезпечення справедливого вирішення питань у всіх сферах судочинства України. Так, досягнення у сфері

програмування сприяють створенню сучасних локальних баз даних із широкими можливостями використання наявної в цих базах інформації.

Процесуально визначено, що «огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі)» (абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України) [77]. Стосовно даного положення слід виокремити групу технічних засобів, що забезпечують фіксування та копіювання комп'ютерних даних. Подібне фіксування здійснюють шляхом проведення відео-, фотозйомки візуалізованих на екрані електронного пристрою даних із постійної чи оперативної пам'яті. За умови знання слідчим, що експериментальні дії слідчого експерименту будуть складними оптимальним є здійснення повної відеофіксації слідчого експерименту загалом. Дотримання даної вимоги дозволить забезпечити не тільки фіксування усіх дій слідчого, спеціаліста чи інших учасників слідчого експерименту, але й обставин розслідуваної події та стану підозрюваного чи свідків події ДТП. Така інформація буде важливою для встановлення взаємозв'язку усіх виявлених доказів по справі.

А. О. Нечваль зазначає, що «безперервна відеофіксація проведення слідчої (розшукової) дії надає змогу більш повно відтворити обстановку, забезпечити контроль як за діяльністю органів досудового розслідування, так і за поведінкою інших учасників та осіб. Фіксація СРД за допомогою відеозаписувальних технічних засобів є прогресивним та ефективним заходом у контексті забезпечення прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [102, с. 256–257]. Підтримуємо твердження А. О. Нечваль та наголошуємо, що перспективним є подальший розвиток цифрового обладнання для проведення фото- чи відеофіксації слідчого експерименту із їх перевагами. Аналізування теоретичних і практичних напрацювань вчених [15, с. 27–28] дозволило виокремити переваги сучасної цифрової фотозйомки над іншими

технічними приладами фіксування доказової інформації під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП, оскільки забезпечують:

- просте та доступне; швидке, точне та якісне; безконтактне й безпечне фіксування усіх об'єктів розслідуваної події ДТП, їх ознак і станів;
- контроль якості фіксації в режимі реального часу й відсутності потреби подальшого опрацювання зафіксованого матеріалу;
- можливість об'єктивного уявлення про зображений на знімку об'єкт шляхом наочності та документальності фотознімків;
- уможливлення виявлення та фіксування дрібних і невидимих за умови візуального спостереження ознак і рис об'єкта зйомки, а також певних зв'язків між окремими сукупностями об'єктів;
- компенсацію недоліків інших форм і тактичних прийомів фіксування доказової інформації, що не дозволяють у повній мірі та з необхідною точністю відобразити ознаки об'єкта фіксування, а здебільшого залежать від суб'єктивізму осіб, які є учасниками слідчого експерименту та забезпечують: підготовку необхідних матеріалів для проведення слідчого експерименту; складання протоколу та додатків нього; збирають об'єкти для подальших дослідів тощо;
- можливість автоматизованої обробки зображень в інформаційно-телекомунікаційних системах для створення фототек, криміналістичних обліків і проведення судових експертиз.

До новітніх наукових розробок, що використовують під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП із застосуванням фотокамер відносять метод сферичної панорами. Метод дозволяє швидко і точно зафіксувати місце події ДТП й у подальшому, застосовуючи спеціальне програмне забезпечення, створити його сферичний макет. Перегляд такого макету формує враження присутності на місці події. Це обумовлено тим, що сферична панорама дозволяє відобразити простір із максимальним кутом охоплення (360° по горизонталі та 180° по вертикалі). Завдяки такому

охопленню створюється можливість повністю показати навколишню обстановку місця, в якому встановлено цифрову фотокамеру. Цей метод зручний для всіх учасників слідчого експерименту оскільки у подальшому дозволяє переглянути взаємне розташування всіх об'єктів на місці зйомки. Поряд із цим, застосування спеціального програмного забезпечення дозволяє об'єднувати окремі сферичні панорами в одну цілісну, що створює віртуальний тур і дозволяє віртуально переміщуватись територією, де проводився огляд місця події чи інша слідча (розшукова) дія [133, с. 118–119]. Така можливість є важливою для слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП, оскільки особи, що не були присутні під час його проведення, можуть сформулювати власні версії стосовно окремих елементів механізму розвитку події; вивчати матеріальну обстановку на конкретній ділянці місцевості тощо.

Окремо зупинимось на сучасній відеозйомці оскільки вона на переконання В. В. Білоуса дозволяє забезпечити:

- одночасне фіксування зображення і звуку;
- безперервну фіксацію з відповідною швидкістю й у прийнятному стандарті якості динаміки, розвитку тієї чи іншої дії або події;
- оптимізацію процесу проведення та документування слідчого експерименту;
- використання інтелектуальних режимів відеофіксації, як то слідування за об'єктом зйомки;
- якісне повне фіксування перебігу та результатів слідчого експерименту самостійно слідчим чи іншим учасником даної СРД;
- дотримання дисципліни учасниками слідчого експерименту та запобігас порушенням законодавства й протидії розслідуванню [15, с. 28–29].

Слід наголосити, що саме відеозапис здатен найповніше забезпечити фіксування результатів слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП. Це обумовлено тим, що саме відеозапис може наочно показати:

- яким чином проводився слідчий експеримент;
- які включав експериментальні дії;

– як дотримано вимоги процесуального закону під час отримання доказової інформації.

З основних операторських прийомів відеозапису під час проведення слідчого експерименту виокремлюють панорамування, наїзд та від'їзд. *Панорамування* – це зйомка відеокамерою, що рухається; буває статичним і динамічним. Панорами мають починатись і завершуватись статичними кадрами, оскільки за інших умов вони не пов'яжуться із сусідніми епізодами відео. Доцільно робити зупинки для фіксування важливих об'єктів для чого застосовують *наїзд* – плавний перехід від загального через середнє до детального. *Від'їзд* – протилежний прийому наїзду й надає змогу підтримати орієнтацію в обстановці після епізодів, що знімалися крупним чи детальним планами, або для вводу в кадр інших учасників слідчого експерименту [76, с. 149–150]. Переконані, що одним із перспективних напрямів фіксування ходу та результатів слідчого експерименту, який проводять на відкритій місцевості є застосування можливостей квадрокоптерів із фото- чи відеокамерою.

В даний час з'являється все більше програмних комплексів, які дозволяють проводити моделювання механізму розвитку ДТП на різних стадіях: «V-SIM», «PC-crash», «CARAT» та інші. Ці програмні комплекси є складними ліцензійними продуктами, які призначені для: моделювання ДТП; складних ситуацій на дорозі; симуляції контакту ТЗ та інших учасників ДТП. У зв'язку зі складністю використання, ці комплекси не завжди прийнятні під час вирішення локальних автотехнічних завдань щодо визначення параметрів (вихідних даних) механізму події ДТП. Як приклад, можна навести вирішення питань щодо встановлення параметрів зближення ТЗ або ТЗ та пішохода за умови, що один з учасників ДТП з'являється через об'єкт, що обмежує оглядовість.

Для спрощення вирішення зазначених питань у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» було розроблено програмний комплекс «TASolver», який дозволяє швидко і

досить просто провести моделювання ситуації ДТП, з появою небезпеки з-за об'єкта, що обмежує оглядовість. Цей програмний комплекс застосовується для визначення взаємного положення ТЗ або ТЗ та пішохода в різні моменти часу за наявності відповідних вихідних даних з отриманням результату в графічному форматі, а також розрахунків зупинного шляху, часу руху ТЗ у загальмованому стані до моменту наїзду або зіткнення, віддалення. Результати дослідження можна зберегти у форматі «.tas» для подальшої роботи під час оформлення висновку експерта [130].

Зазначимо, що програмний комплекс «TASolver» дозволяє визначити розташування ТЗ щодо місця наїзду (зіткнення) за умови обмеженої оглядовості водієві об'єктом, який може бути нерухомим (обмеження оглядовості водію ТЗ-1 іншим ТЗ-2), яке рухається у перехресному з ним напрямку, яким-небудь стаціонарним об'єктом (будинок, паркан або ін.), і рухомим (обмеження оглядовості пішохода, що рухається по проїзній частині для водія ТЗ-1 іншим транспортним засобом ТЗ-2, що рухається у зустрічному або в попутному з ним напрямку).

Крім того, програмний комплекс «TASolver» дозволяє проводити виведення результатів розрахунку на екран монітора та графічні побудови українською мовою. Виконуються також графічні побудови у вибраному користувачем масштабі. У програмному комплексі «TASolver» передбачена база даних транспортних засобів, яку можна постійно поповнювати ТЗ з новими технічними параметрами та надалі використовувати наявні в базі. Програмний комплекс запускається за допомогою виконавчого файлу «TASolver.exe.».

Після запуску програми з'являється діалогове вікно, де відображається заголовок, рядок меню, панель інструментів, робоча зона. Рядок меню надає доступ до функцій програми, які дозволяють відкрити, зберегти файл, роздрукувати, вибрати варіанти проведення досліджень (рухому чи нерухому перешкоду), а також редагувати назву заголовка та змінювати мову (російську або українську). Окремі функції програми виведені на панель інструментів:

створити новий і відкрити вже створений файл, зберегти файл, роздрукувати, змінити масштаб (можлива побудова масштабу 1:100, 1:150, 1:200, 1:250), відображати габарити ТЗ; змінити формат друку (А3, А4). Робоча зона має вигляд порожньої області, де надалі відображатимуться результати досліджень, область друку позначена пунктиром [130].

Практичні напрацювання фахівців-автотехніків вказують на можливість визначення віддалення щодо події ДТП, які відбулися за умов обмеженої оглядовості, із застосуванням програмного комплексу «TASolver». Можливості програми «TASolver» також дозволяють проведення досліджень для ситуацій ДТП:

- коли наїзд на пішохода відбувся у процесі руху ТЗ-1 у загальмованому стані. Для цього в області вихідних даних «ТЗ-1» в осередку S''_T або S'_y необхідно відповідно задати відстань, яку подолав ТЗ-1 до наїзду в загальмованому стані або довжину сліду гальмування з моменту його відображення до моменту наїзду;
- коли пішохід виходить із-за нерухомого ТЗ-2. Для цього в області вихідних даних «ТЗ-2» в коміріці V_{a2} необхідно задати швидкість 0 км/год;
- якщо ТЗ-2 рухається у зустрічному напрямку. Для цього в області вихідних даних «ТЗ-2» необхідно задати напрямок руху ТЗ-2 «Назустріч ТЗ-1»;
- коли пішохід перетинає проїзну частину під кутом. Для цього в області вихідних даних «Пішохід» необхідно задати рух пішохода щодо ТЗ-1 (попутно, праворуч, назустріч, ліворуч);
- коли наїзд ТЗ-1 на пішохода відбувся бічною частиною. Для цього необхідно встановити відстань від передньої частини ТЗ-1 до місця контакту на ньому з пішоходом.

Крім того, під час проведення слідчого експерименту за допомогою програми «TASolver» можливе дослідження ДТП, які відбулися в умовах обмеженої оглядовості, коли такий об'єкт є нерухомим стаціонарним (будинок, паркан або ін.). Для вирішення поставленої задачі спочатку у рядку меню «Налаштування» обирають: Перешкода → Нерухомість. Після цього з'явиться

діалогове вікно «Параметри», в комірці якого вводяться вихідні дані відповідно до вказівок вище вказаної комірки. Можливості програми «TASolver» також передбачають проведення досліджень для ситуацій ДТП, коли зіткнення відбулось в процесі руху ТЗ-1 і ТЗ-2 (або одного з них) у загальмованому стані. Для цього в області вихідних даних «ТЗ-1» або «ТЗ-2» в комірці $S'_{ю}$ необхідно задати довжину сліду гальмування з моменту його відображення до зіткнення [130].

Зазначимо, що будь-яке розслідування кримінальних правопорушень неможливе без експертно-криміналістичного забезпечення. Однак, досудове розслідування події ДТП відрізняється від інших більшою залежністю від застосування спеціальних знань, надзвичайно широким спектром використання спеціальної техніки та судових експертиз та їх значущістю у процесі подальшого доказування [176]. За таких умов слідчому слід звертатись за консультативною допомогою до різних суб'єктів, серед яких: фахівці судово-експертних установ, автогосподарств і приватні автотехніки. Використовуючи консультаційну допомогу професійного фахівця слідчий істотно полегшує процес розкриття та розслідування події ДТП, а процес вибору консультанта набуває великого значення.

Під час проведення слідчого експерименту, коли ДТП вчинене на регульованому перехресті, досить часто до участі в ньому для надання консультаційної допомоги залучають працівників служб, які забезпечують роботу світлофорів на даній ділянці проїзної частини та безпеку руху на цьому перехресті. Це необхідне для встановлення режиму роботи світлофору [149].

Досліди слідчого експерименту під час розслідування події ДТП завжди пов'язані із вимірюванням відстаней, що можна провести різними методами, а саме: використання рулетки (досить поширений, але застарілий); фотознімання (ефективніший, але не точний); наземного лазерного сканування (технологія є революційною на сьогодні). Технологія наземного лазерного сканування дозволяє:

– отримати тривимірну комп'ютерну модель різних об'єктів: автомобіля,

проїзної частини дороги, малодоступного об'єкта тощо;

- проводити дослідження без зупинки руху транспорту;
- виконати різні виміри щодо події ДТП навіть за відсутності освітлення.

Вченими зазначено, що даний спеціальний прилад (лазерний сканер) дозволяє за лічені хвилини зафіксувати обстановку під час вчинення ДТП; зібрати необхідну інформацію щодо неї; відобразити прилеглу територію тощо [85, с. 173]. Лазерний сканер є приладом, що оснащений високошвидкісним безвідображувальним лазерним дальноміром і системою зміни напрямку променю лазера (спеціальне поворотне дзеркало). У більшості конструкцій сканерів використано імпульсний лазерний далекомір [146, с. 173]. Лазерний сканер реалізує технологію вимірів, результатом обробки якого є велика скупченість точок з обчисленими тривимірними координатами. Сутність технології наземного лазерного сканування полягає у безпосередньому вимірі відстані до всіх визначених точок за допомогою безвідображувального дальноміра. На шляху до об'єкта дослідження імпульси лазерного випромінювання будуть проходити через систему дзеркал, які здійснюють покрокове відхилення лазерного променю. Пошкодження об'єктів та обстановка місця події ДТП реєструються у цифровому вигляді, а оброблення й оформлення результатів проводять у подальшому після закінчення слідчого експерименту. Результати створеної моделі передають у відповідні програми через формати dxf, dwg, txt і власний формат COE (Cloudworx Object Exchange). У подальшому отримані дані неможна відреагувати чи змінити, тому після збору та обробки інформації отримують завершену тривимірну картину з місця події ДТП, а також місцевості, де сталася ця пригода. Завдяки своїй універсальності та високому ступеню автоматизації процесів вимірювання лазерний сканер виступає не просто геодезичним приладом, а стає інструментом реєстрування та аналізування події ДТП [5, с. 20].

Зауважимо, що процес реєстрації дозволяють вдосконалити безпілотні апарати (наприклад, квадрокоптери), що вже почали застосовувати закордонні вчені та практики для реконструкції та вимірювання на місці події ДТП [184].

Процес полягає в тому, що на місці події ДТП здійснюється одне вимірювання на землі, після цього проводять послідовне аерознімання за допомогою безпілотного апарату. Послідовні знімки, що отримують в результаті аерофіксації направляють на автоматичне фотограмметричне програмне забезпечення Pix4D для побудови ортомозаїчної й тривимірної моделі дослідженої площі ділянки, де відбулася подія ДТП. У подальшому проєкт, що створений в Pix4D переноситься в Analyst CLOUD, що автоматично створює більш точну масштабовану модель з виведеним виміром, що отримано з Leica. На даному етапі вченими запропоновано продовжувати усі вимірювання простим натисканням кнопки маніпулятора від точки до точки. Вставка виміру на поверхні землі біля місця події ДТП має велике значення для масштабування проєкту. Під час натискання від точки до точки та вставляння відстані весь розроблений проєкт масштабується, що дозволяє отримати шукану відстань. Крім того, комплексне рішення із безпілотним летальним апаратом для розслідування та реконструкції події ДТП включає себе DJI Phantom 3 або 4, PiX4Dmapper + Analyst 2016 CLOUD. Результатом стає тривимірна модель та анімація з OneRay-RT, що створені на персональному комп'ютері вже в офісі [146, с. 174]. Одночасно чинні нормативно-правові акти України регламентують порядок оформлення матеріалів події ДТП і передбачають складання безпосередньо на місці події ДТП лише схеми, а не тривимірні моделі й анімації

Одним з найбільш поширених приладів для дорожніх випробувань транспортних засобів, виконаних на основі акселерометра, є деселерометр компанії «МАНА» VZM-300 [42], який отримав відповідну державну метрологічну атестацію. Деселерометр VZM-300 відповідає вимогам German Traffic Regulatory Statutes (StVZO). Відповідно до правил 71/320/EWG (що вийшли замість 98/12/EG), ефективність гальмової системи, визначається виміром середнього сталого сповільнення. Деселерометр VZM-300 розраховує середнє стале сповільнення за один вимір на підставі офіційних вимог ISO/DTR 13487F. Крім того, VZM-300 також відповідає вимогам 71/320/EWG. Похибка

значень сталого сповільнення та часу наростання сповільнення, отриманих за допомогою приладу VZM-300, відповідно до його технічної характеристики складає не більше $0,1 \text{ м/с}^2$.

Деселерометр VZM-300 обладнаний вбудованою компенсацією «клювка» під час гальмування та полегшує вимір часу й документування уповільнення транспортного засобу під час гальмування. У пам'яті приладу можуть бути збережені максимально 7 графіків з 1000 точок в кожному або 14 графіків з 500 точками в кожному. Вимірювані величини відображаються на 2х16-знаків РК-дисплеї і можуть бути роздруковані в цифровому або графічному вигляді. Також, можлива передача даних у персональний комп'ютер за допомогою одного з вбудованих цифрових інтерфейсів. Джерелом живлення деселерометра є вбудована акумуляторна батарея, але він також може живитися від бортової мережі автомобіля (12/24 В) [122, с. 11]. Даний прибор можна віднести до сучасних технічних засобів, які дозволяють підвищити ефективність проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП шляхом залучення спеціальних знань.

Таким чином, слідчий експеримент у процесі розслідування події ДТП цілком справедливо можна віднести до складних в організаційному плані та трудомістких СРД, оскільки у ході його проведення:

- задіяно значну кількість осіб, серед яких спеціалісти з різних галузей знань;
- проводять експериментальні дії;
- відтворюють механізм скоєння події ДТП;
- застосовують різні технічні засоби тощо.

Окремо слід наголосити, що слідчий має здійснювати безпосередній контроль за всіма діями у ході слідчого експерименту під час розслідування події ДТП, який спрямований на перевірку раніше отриманих доказів чи отримання нових доказів, фіксування усіх проведених дій.

Доведено, що кожний використаний під час слідчого експерименту ТЗ має конкретне технічне призначення та обмеження застосування залежно від

завдань даної СРД. Це безпосередньо впливає на характер, зміст і обсяги про обставини розслідуваної події ДТП, що мають значення для даного кримінального провадження й одержуються в результаті їх застосування.

Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на особливості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП:

а) об'єктивні чинники об'єднують:

- особливості механізму вчинення події ДТП;
- особливості місця та часу проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП;
- наявність у організатора слідчого експерименту необхідних для його проведення ТЗ і спеціалістів, що з ними працюють;
- технічна справність ТЗ та їх придатність в умовах, що склались під час слідчого експерименту, вирішити конкретні завдання щодо виявлення й фіксування інформації; вилучення носіїв такої інформації; дослідження вилучених носіїв тощо;

б) до суб'єктивних чинників відносять:

- рівень професіоналізму особи, яка використовує ТЗ (дізнавача, слідчого, прокурора, спеціаліста тощо);
- поведінка учасників слідчого експерименту має спрямовуватись на сприяння його проведенню й використанню ТЗ.

Встановлено, що покращення якості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП доцільно реалізувати в межах службової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, фахівців-криміналістів у напрямках особливостей застосування сучасних ТЗ під час розслідування подій ДТП.

Констатовано, що підвищення якості застосування ТЗ під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП має бути спрямоване не тільки на посилення відповідальності осіб зі спеціальними знаннями для здійснення технічного контролю за їх справністю й придатністю до

застосування. Подібний контроль слід спрямовувати також на процедури паспортизації, калібрування, сертифікації ТЗ, а запровадження сучасних ТЗ і технологій в практику проведення слідчого експерименту має відбуватись на основі європейських стандартів якості з орієнтуванням на «Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 у сферу дослідження місця події».

Висновки до розділу 3

3.1. Вказано, що важливість використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту на стадії оцінювання пов'язана із тим, що: сприяє вдосконаленню професійних якостей спеціаліста та слідчого; створює умови для повторної чи додаткової СРД для усунення виявлених помилок; формує підстави для висунення версій і планування подальшого розслідування. Окрема увага під час оцінювання результатів слідчого експерименту приділяється достовірності та імовірності висновків слідчого та суду під час дослідження обставин розслідуваної події ДТП. При цьому необхідно розрізняти достовірність отриманих результатів слідчого експерименту та достовірність висновків, що зроблені слідчим або судом на базі отриманих результатів слідчого експерименту.

Узагальнення та систематизація наукових і законодавчих джерел дозволило констатувати, що оцінювання доказів слідчий, прокурор або суддя здійснюють за своїм внутрішнім переконанням, що базується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їх сукупності на підставі закону та правосвідомості, а змістовно це ґрунтується: на формуванні критеріїв оцінювання; на підставі визначених критеріїв встановленні відповідності отриманих результатів поставленим завданням; на здійсненні коригування практичної діяльності або прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях шляхом встановлення відповідності чи невідповідності отриманих результатів очікуванню. Акцентовано, що

результати слідчого експерименту необхідно розглядати тільки у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження.

Підтримана позиція вчених, які пропонують поділяти результати слідчого експерименту залежно від поставленої мети та визначених завдань на: *позитивні* – явища або події могли відбуватись у дійсності; *негативні* – існування певних явищ чи здійснення подій за існуючих умов неможливе; *вірогідні* – категоричний висновок за результатами проведених дослідів зробити неможливо. Акцентовано, що оцінюючи використання спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП слідчий має вирішити питання повноти реалізації запланованих завдань із застосуванням спеціальних знань і визначити ефективність їх використання для отримання достовірних результатів. Встановлено, що до оцінювання результатів слід обов'язково залучати спеціаліста, який: у консультативній формі оцінює застосовані методи та отримані результати; допомагає виявити певні недоліки, що пов'язані із застосуванням спеціальних знань; консультує під час формування висновку стосовно результатів відтворення дій, обстановки чи обставин певної події або проведення запланованих дослідів чи експериментальних дій.

Доведено, що процес оцінювання результатів слідчого експерименту полягає в: перевірці правильності відтворених умов й обстановки, в яких проводився слідчий експеримент; перевірці правильності проведення експериментальних дій, належності їх змісту; оцінюванні особистісних і професійних якостей учасників слідчого експерименту, у тому числі й спеціаліста; оцінюванні достовірності отриманих результатів слідчого експерименту та складених висновків; зіставленні отриманих висновків з іншими доказами у справі.

Наголошено, що оцінюючи застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП слідчий одночасно: встановлює повноту вирішення завдань із застосуванням спеціальних знань під час проведення експериментальних дій; виявляє

помилки, яких припустилися учасники дослідів, і визначає шляхи їх усунення (за можливості); сприяє вдосконаленню професіоналізму спеціаліста і самого слідчого; вносить корективи у план розслідування події ДТП; обґрунтовує необхідність додаткових (наприклад, призначення судової автотехнічної експертизи) або повторних (наприклад, повторного слідчого експерименту) слідчих (розшукових) дій.

3.2. Встановлено, що залежно від виду ДТП та обставин, які їй передували, застосовують різні методичні підходи до визначення загальної та конкретної видимості у темний час доби під час проведення слідчого експерименту. Докладно розглянуто етапи проведення слідчих експериментів із визначення загальної та конкретної видимості, наприклад, якщо ДТП сталася за відсутності світла фар зустрічного ТЗ, то підготовчий етап містить заходи щодо: добирання учасників експерименту, ТЗ (який брав участь у ДТП або його замінює) і перешкоди, на яку скоєно наїзд (ТЗ, пішохід-статист, манекен тощо); погодження часу проведення експерименту; реконструкції ділянки проведення експерименту; забезпечення експериментальних дій.

Вказано, що слідчий експеримент із визначення параметрів руху автомобіля під час розгерметизації його колеса в дорожніх умовах показали, що статичний радіус шини змінюється залежно від надлишкового тиску повітря за експонентним законом. Акцентовано, що проведений слідчий експеримент дозволяє спеціалістам-автотехнікам з достатньою точністю визначити параметри траєкторії транспортних засобів, які рухаються з розгерметизованим колесом, що у подальшому під час проведення судової експертизи дозволить експерту-автотехніку провести відповідне технічне оцінювання дій водія й розв'язати питання технічної можливості попередження події ДТП.

Зазначено, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути використані об'єктивні та суб'єктивні методи визначення швидкості руху ТЗ, які слідчий може застосувати під час проведення слідчого експерименту залучивши спеціаліста-автотехніка. До об'єктивних ознак, що дають

можливість визначити швидкість ТЗ, належать сліди гальмування (юза), які залишаються на дорожньому покритті під час блокування коліс. У випадку, коли відома довжина слідів гальмування, швидкість ТЗ визначають розрахунковим методом за відповідними формулами. Зауважено, що здебільшого сучасні ТЗ обладнуються гальмівними системами, що не допускають блокування коліс та утворення слідів юза. За таких умов слідчий має брати до уваги показання водія, свідків, потерпілих. Такий спосіб визначення швидкості ТЗ здебільшого пов'язаний із неминучими похибками та розбіжностями в свідченнях і його відносять до суб'єктивних методів.

3.3. Визначено, що слідчий експеримент у процесі розслідування події ДТП цілком справедливо можна віднести до складних в організаційному плані та трудомістких СРД, оскільки у ході його проведення: задіяно значну кількість осіб, у тому числі й спеціалістів різних галузей знань; проводять експериментальні дії; відтворюють механізм скоєння події ДТП; застосовують різні технічні засоби тощо. Окремо наголошено, що слідчий має здійснювати безпосередній контроль за всіма діями у ході слідчого експерименту під час розслідування події ДТП, який спрямований на перевірку раніше отриманих доказів чи отримання нових доказів, фіксування усіх проведених дій.

Доведено, що кожний використаний під час слідчого експерименту ТЗ має конкретне технічне призначення та обмеження застосування залежно від завдань даної СРД. Це безпосередньо впливає на характер, зміст і обсяги про обставини розслідуваної події ДТП, що мають значення для даного кримінального провадження й одержуються в результаті їх застосування. Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на особливості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП:

а) об'єктивні чинники об'єднують: особливості механізму вчинення події ДТП; особливості місця та часу проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП; наявність у організатора слідчого експерименту необхідних для його проведення ТЗ і спеціалістів, що з ними працюють;

технічна справність ТЗ та їх придатність в умовах, що склались під час слідчого експерименту, вирішити конкретні завдання щодо виявлення й фіксування інформації; вилучення носіїв такої інформації; дослідження вилучених носіїв тощо;

б) до суб'єктивних чинників відносять: рівень професіоналізму особи, яка використовує ТЗ (дознавача, слідчого, прокурора, спеціаліста тощо); поведінка учасників слідчого експерименту має спрямовуватись на сприяння його проведенню й використанню ТЗ.

Встановлено, що покращення якості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП доцільно реалізувати в межах службової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, фахівців-криміналістів у напрямках особливостей застосування сучасних ТЗ під час розслідування подій ДТП.

Констатовано, що підвищення якості застосування ТЗ під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП має бути спрямоване не тільки на посилення відповідальності осіб зі спеціальними знаннями для здійснення технічного контролю за їх справністю й придатністю до застосування. Подібний контроль слід спрямовувати також на процедури паспортизації, калібрування, сертифікації ТЗ, а запровадження сучасних ТЗ і технологій в практику проведення слідчого експерименту має відбуватись на основі європейських стандартів якості з орієнтуванням на «Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 у сферу дослідження місця події».

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [23; 24; 27; 90].

ВИСНОВКИ

1.1. Узагальнення напрацювань науковців дозволило встановити, що досліди є окремою складовою процесу застосування спеціальних знань, оскільки дослідник спрямовує усю свою увагу не лише на пізнання зовнішніх ознак об'єкта, але й на пошуки шляхів вирішення тих чи інших питань. У процесі проведення такої слідчої дії як слідчий експеримент під час розслідування дорожньо-транспортних пригод виникає потреба залучення до процесу пізнання фахівців, що мають відповідні спеціальні знання. Результати аналізування наукових і спеціальних праць дозволили констатувати, що вони висвітлюють концептуальні основи застосування спеціальних знань у кримінальному процесі, а саме: окреслено передумови їх залучення під час розслідування кримінальних правопорушень; визначено поняття спеціальних знань та їх зміст; встановлено форми реалізації тощо.

Встановлено, що на ефективність застосування спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП впливають взаємопов'язані чинники, які запропоновано об'єднати у групи: правову, тактичну та організаційну. Зауважено, що застосування експериментального методу дослідження під час досудового розслідування подій ДТП і їх судового розгляду здійснюється у формах: *самостійної процесуальної дії* – слідчого чи судового експерименту, коли досліди складають основний зміст дії органу розслідування чи суду; *окремих елементів або складових частин слідчої чи судової дії*, коли сам експеримент не є домінуючим у процесуальній діяльності учасників процесу.

1.2. Доведено, що ч. 1 ст. 71 КПК України доцільно викласти у такій редакції – *спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка має спеціальні знання та навички, що визначають її компетенцію у випадку залучення відповідним чином для надання практичної допомоги, консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.*

Запропоновано внести до ч. 2 даної статті доповнення стосовно *відповідальності спеціаліста за завідомо неправдиві пояснення, консультації тощо*, оскільки це може негативно впливати на висновки, що зроблені організаторами проведення слідчого експерименту, під час розслідування кримінального правопорушення. Крім того, необхідно доповнити обов'язки спеціаліста такими зобов'язаннями: *«своїми знаннями й досвідом сприяти виявленню та фіксації слідів кримінального правопорушення; звертати увагу слідчого, прокурора та суду на обставини, що пов'язані з виявленням і закріпленням слідів; використовувати усі сучасні науково-технічні засоби необхідні для проведення конкретної слідчої (розшукової) дії тільки у технічно справному стані»*.

Виявлено, що одним із процесуальних обов'язків спеціаліста, як учасника слідчого експерименту під час розслідування ДТП, є надання консультативної допомоги щодо: організації і техніки експерименту; розстановці його учасників; визначення змісту дій; дотримання необхідних заходів безпеки під час його виконання, а також у процесі фіксації та оцінюванні результатів слідчого експерименту. Зауважено, що під час оформлення протоколу слідчого експерименту чіткий і правильний опис його перебігу передбачає використання спеціальної термінології для правильного використання якої доцільною є допомога обізнаної особи із спеціальними знаннями. Окреслене сприяє ефективному використанню спеціальних знань у процесі встановлення та перевірки судових доказів слідчим, прокурором чи судом.

1.3. Наголошено, що об'єктивність, повнота та ефективність досудового розслідування кримінального провадження з події ДТП та його судового розгляду забезпечує допомога спеціаліста в конкретній галузі знань, оскільки правовий аналіз події у сукупності з консультаціями та допомогою спеціаліста забезпечують прийняття своєчасних рішень і застосування ефективних заходів для реалізації завдань конкретного кримінального провадження. Виокремлено та схарактеризовано основні форми застосування допомоги спеціаліста під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП, серед яких:

технічна, консультативна, довідкова, інформаційна, організаційно-технічна.

Обґрунтовано, що слідчий експеримент у процесі розслідування ДТП є досить трудомісткою та складною процесуальною дією, тому її проведення вимагає залучення спеціальних знань обізнаних осіб, що дозволить слідчому: сформулювати тактику проведення слідчого експерименту; вибрати об'єкти для проведення тих чи інших дослідів; реконструювати обстановку й обставини скоєної ДТП; якісно провести дослід; зафіксувати перебіг і результати слідчого експерименту; вірно оцінити отримані результати.

1.4. Результати аналізування закордонного процесуального законодавства та криміналістичних і процесуальних джерел щодо слідчого експерименту та його регламентації процесуальним законом дозволяють стверджувати, що у кримінальних процесуальних кодексах пострадянських держав цілком слушно регламентовано порядок із слідчим експериментом, перевірка показань на місці, що видається абсолютно виправданим і логічним. Таке закріплення у процесуальному законі ґрунтується на тому, що вони є різними СРД і мають свої завдання та методи й процесуальний порядок проведення. Однак, в чинному КПК України відсутні норми, які регламентують перевірку показань на місці, хоча попередня редакція КПК містила таку слідчу дію, яка охоплювала відтворення обстановки і обставин події, що призводить до ускладнення процесу розслідування та впливає на правильне розуміння й особливості здійснення слідчого експерименту. Наголошено, що кримінальне процесуальне законодавство США та низки країн Європи не закріплює слідчий експеримент як окрему СРД, однак його проводять в межах реконструкції події чи огляду, що дозволяє під час розслідування події ДТП: використовувати експериментальні методи дослідження; проводити комп'ютерне моделювання та спостереження за місцем ДТП з метою з'ясування причин та умов скоєння ДТП; перевіряти показання на місці.

Підтримано ґрунтовне твердження вчених, що головною рисою відмінності слідчого експерименту від інших СРД (перевірки показань на місці; огляду; допиту тощо) є його дослідний характер. Акцентовано, що під час

розслідування ДТП слідчий експеримент може включати відтворення обстановки та обставин певної події чи їх реконструкцію, якщо слідчий експеримент проводять за участю підозрюваного, потерпілого чи свідка. Наголошено на необхідності доповнення чинного КПК України окремою нормою, що регламентуватиме проведення перевірки показань на місці, яка за своєю природою відрізняється від слідчого експерименту. Вказано, що така регламентація дозволить розмежувати ці СРД, збільшить ефективність дослідів і перевірку показань конкретних учасників на місці події.

2.1. Акцентовано, що рішення про залучення спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в процесі розслідування ДТП обумовлюється з одного боку вимогами закону, а з іншого – слідчою ситуацією, коли вирішити їх без залучення спеціальних знань неможливо. Опрацювання емпіричних джерел і праць вчених дозволило констатувати, що на підготовчому етапі слідчого експерименту використання спеціальних знань умовно поділяють на: *теоретичну*, що передбачає впорядкування складових СРД шляхом узагальнень і розумових висновків; *практичну* спрямовану на створення найкращих умов для проведення СРД.

Доведено, що для надання допомоги у підготовці слідчого експерименту спеціаліста залучають для допомоги: у вивченні матеріалів події ДТП; у проведенні допиту свідків; визначенні переліку необхідних технічних засобів тощо. Встановлено, що належне використання спеціальних знань на етапі підготовки слідчого експерименту в кримінальному провадженні допомагає слідчому в отриманні доказової та орієнтуючої інформації. Вказано, що взаємодія слідчого зі спеціалістом є доцільною у випадку оцінювання показань учасників події ДТП, оскільки вони могли забути або свідомо спотворити окремі аспекти розслідуваної події. Це лягає в основу прийняття рішення про проведення слідчого експерименту та виявлення необхідності надання допомоги спеціалістом під час його підготовки та проведення із: відтворення обстановки конкретної події ДТП; підготовки відповідних засобів і знарядь.

2.2. Наголошено, що успішність слідчого експерименту безпосередньо

залежить від його безконтактного проведення, тому слідчий має забезпечити автономну роботу кожного учасника даної слідчої дії, особливо це стосується зустрічей підозрюваних; підозрюваного та потерпілого; свідків тощо. Виявлено, що до основних видів слідчого експерименту, коли встановлюють механізм події ДТП із застосуванням спеціальних знань, відносяться слідчі експерименти для перевірки: можливості бачити в певних умовах подію ДТП; можливості чути звуки; можливості сприймати факти за допомогою тих чи інших технічних засобів; можливості вчинення події ДТП у певний проміжок часу; спеціальних знань і професійних навичок підозрюваної особи; а також встановлення механізму події ДТП і механізму утворення слідів на місці скоєння ДТП.

Результати аналізування слідчої та експертної практики дозволяють стверджувати, що найбільш актуальним і проблематичним залишається встановлення механізму події ДТП із застосуванням різних методів. Під механізмом ДТП запропоновано розуміти *«динамічний процес, утворений сукупністю подій, що відбуваються в системі «водій – автомобіль – дорога – пішохід», що тягнуть за собою небезпечні для життя і здоров'я наслідки»*. Зазначено, що поняття «механізм розвитку ДТП» пов'язане з поняттям «технічний стан транспортного засобу», що розглядають з точки зору його справності, а також – характеру пошкоджень отриманих в результаті ДТП, та виокремлено комплекси обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шляхом проведення слідчого експерименту.

Проаналізовано, узагальнено та висвітлено особливості окремих видів слідчих експериментів, що на практиці найчастіше проводять слідчі під час розслідування ДТП, які потребують залучення спеціальних знань і важливі з точки зору методики їх розслідування, а саме: *слідчий експеримент з метою визначення оглядовості; слідчий експеримент з метою встановлення швидкості транспортного засобу за умови наближення до місця ДТП; встановлення швидкості пішохода; слідчий експеримент з метою визначення радіуса повороту ТЗ; слідчий експеримент з метою встановлення можливості*

водія уникнути ДТП.

Аргументовано, що на робочій стадії слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП завдання використання спеціальних знань залежать від конкретного виду слідчого експерименту та форми залучення спеціаліста. Завдання запропоновано об'єднати у такі групи: *організаційно-технічні; техніко-криміналістичні; консультативні; довідкові; інформаційні; комунікативні*, наведено їх розгорнуту характеристику. Встановлено, що на робочій стадії проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП безпосередні завдання залежать від ряду чинників, а саме: виду слідчого експерименту; спеціальних знань, які використовують під час проведення дослідів; змісту експериментальних дій; учасників даної СРД. Вказано, що ретельне вивчення цих завдань є запорукою правильного обрання оптимальної тактики використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП.

2.3. Констатовано, що результативність і доказова цінність практичних дослідів із визначення видимості залежить від забезпечення максимального дотримання дорожніх, погодних й інших умов, які мали місце на момент скоєння події ДТП, а головними умовами, які практично неможливо реконструювати, є погодні та дорожні умови, а тому необхідно максимально оперативно готувати та проводити слідчий експеримент із визначення видимості і його бажано провести відразу після огляду місця події. Зауважено, що умовою отримання точних даних про реальну максимальну видимість в умовах ДТП необхідно проводити слідчий експеримент на місці події та використовувати транспортний засіб, що брав участь у даному ДТП, або аналогічний йому.

Зазначено, що на практиці видимість встановлюють двома способами – *статичним* (транспортний засіб віддаляється від місця зіткнення до точки, з якої можна побачити об'єкт) і *динамічним* (точку видимості об'єкта визначають під час руху транспортного засобу); вибір способу проведення відтворення залежить від обставин розслідуваної ДТП. Вказано, що кожний із наведених

способів має право на існування і є максимально точним лише за умови злагодженої дії усіх учасників слідчого експерименту та їх професіоналізму. Акцентовано, що під час проведення слідчих експериментів, пов'язаних із зоровими здібностями, слідчому необхідно брати до уваги особливості зору тих, чиї показання досліджуються чи перевіряються, та враховувати дефекти відчуття кольору, гостроту зору тощо. Тільки за таких умов гарантується адекватність змодельованої (відтвореної) ситуації тій реальній обстановці, в якій скоєно ДТП; за інших обставин припускають відому ступінь імовірності.

2.4. Зауважено, що протокол слідчого експерименту має містити докладно викладені умови, хід і результати дослідів, а також вказівку: з якою метою, коли, де та у яких умовах він проводився; як конкретно здійснено відтворення обстановки та обставин події; якою була послідовність, ким та скільки разів проводились досліді; які було отримано результати. Зазначено, що факти залучення спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту фіксуються у вступній частині протоколу, коли наводяться повні відомості про особу спеціаліста, залученого до проведення слідчого експерименту. У випадку участі у слідчому експерименті в якості спеціаліста судового експерта в протоколі вказують також відомості про присвоєння кваліфікації судового експерта; стаж експертної роботи тощо. Крім інформації про залучення спеціаліста до протоколу вносять відомості про використані технічні засоби; їх характеристики; умови та порядок застосування. Вся ця інформація доводиться до відома учасників слідчого експерименту.

Встановлено, що характер виконуваних дослідів у слідчому експерименті під час розслідування ДТП обумовлює застосування конкретного виду фіксації, однак, враховуючи динамічність дослідів під час встановлення механізму події ДТП рекомендовано використовувати безперервний відеозапис. Це зумовлюється тим, що наявність повної картини експериментальних дій значно полегшує слідчому оцінювання отриманої доказової інформації. Зазначено, що відеозапис, на відміну від інших способів фіксації, дозволяє наочно відобразити динамічні елементи змісту дослідів, а саме: самостійність у демонстрації

обстановки; зміст окремих дій; реакцію учасників тощо. Відеозапис запропоновано розглядати як інформаційну модель слідчого експерименту, що дозволяє в подальшому звернутись до її змісту для оцінювання результатів, а також під час застосування відеозапису враховувати структуру інформації, яка підлягає обов'язковій фіксації.

Результати аналізування наукових праць, слідчої і судової практики дозволили виокремити й схарактеризувати типові помилки, яких припускаються у процесі складання протоколів слідчих експериментів із використанням спеціальних знань під час розслідування ДТП та об'єднати у такі групи: *процесуальну* – недотримання процесуальних вимог до оформлення проведених експериментальних дій; *організаційну* – неповнота протоколу слідчого експерименту; *логічну* – недотримання послідовності під час описування експериментальних дій; *методичну* – зайва інформація у протоколі слідчого експерименту; *лінгвістичну* – граматичні, стилістичні та пунктуаційні помилки. Наведено приклади таких помилок.

3.1. Зазначено, що важливість використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту на стадії оцінювання пов'язана із тим, що: сприяє вдосконаленню професійних якостей спеціаліста та слідчого; створює умови для повторної чи додаткової СРД з метою усунення виявлених помилок; формує підстави для висунення версій і планування подальшого розслідування. Окрема увага під час оцінювання результатів слідчого експерименту має приділятися достовірності та імовірності висновків слідчого та суду під час дослідження обставин розслідуваної ДТП. Наголошено на необхідності розрізняти достовірність отриманих результатів слідчого експерименту та достовірність висновків, що зроблені слідчим або судом на базі отриманих результатів слідчого експерименту.

Узагальнення та систематизація наукових і законодавчих джерел дозволили констатувати, що оцінювання доказів слідчий, прокурор або суддя здійснюють за своїм внутрішнім переконанням, яке базується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в

їх сукупності на підставі закону та правосвідомості, а змістовно це ґрунтується: на формуванні критеріїв оцінювання; на підставі визначених критеріїв встановлення відповідності отриманих результатів поставленим завданням; на здійсненні коригування практичної діяльності або прийняття процесуальних рішень у кримінальних провадженнях шляхом встановлення відповідності чи невідповідності отриманих результатів очікуванню. Акцентовано, що результати слідчого експерименту необхідно розглядати тільки у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження.

Підтримана позиція вчених, які пропонують поділяти результати слідчого експерименту залежно від поставленої мети та визначених завдань на: *позитивні; негативні; вірогідні*. Акцентовано, що оцінюючи використання спеціальних знань у процесі проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП слідчий має вирішити питання повноти реалізації запланованих завдань із застосуванням спеціальних знань і визначити ефективність їх використання для отримання достовірних результатів. Встановлено, що до оцінювання результатів слід обов'язково залучати спеціаліста, який: у консультативній формі сприяє оцінюванню застосованих методів та отриманих результатів; допомагає виявити певні недоліки, що пов'язані із застосуванням спеціальних знань; консультує під час формування висновку стосовно результатів відтворення дій, обстановки чи обставин певної події або проведення запланованих дослідів чи експериментальних дій.

Доведено, що процес оцінювання результатів слідчого експерименту полягає в: перевірці правильності відтворених умов й обстановки, в яких проводився слідчий експеримент; перевірці правильності проведення експериментальних дій, належності їх змісту; оцінюванні особистісних і професійних якостей учасників слідчого експерименту, у тому числі й спеціаліста; оцінюванні достовірності отриманих результатів слідчого експерименту та складених висновків; зіставленні отриманих висновків з іншими доказами у справі.

Наголошено, що оцінюючи застосування спеціальних знань під час

проведення слідчого експерименту у процесі розслідування ДТП слідчий одночасно: встановлює повноту вирішення завдань із застосуванням спеціальних знань під час проведення експериментальних дій; виявляє помилки, яких припустилися учасники дослідів, і визначає шляхи їх усунення (за можливості); сприяє вдосконаленню професіоналізму спеціаліста і самого слідчого; вносить корективи у план розслідування ДТП; обґрунтовує необхідність додаткових (наприклад, призначення судової автотехнічної експертизи) або повторних (наприклад, повторного слідчого експерименту) СРД.

3.2. Встановлено, що залежно від виду ДТП та обставин, які їй передували, застосовують різні методичні підходи до визначення загальної та конкретної видимості у темний час доби під час проведення слідчого експерименту. Докладно розглянуто етапи проведення слідчих експериментів із визначення загальної та конкретної видимості та визначено якщо ДТП сталася за відсутності світла фар зустрічного ТЗ, то підготовчий етап містить заходи щодо: добирання учасників експерименту, ТЗ (який брав участь у ДТП або його замінює) і перешкоди на яку скоєно наїзд (ТЗ, пішохід-статист, манекен тощо); погодження часу проведення експерименту; реконструкції ділянки проведення експерименту; забезпечення експериментальних дій.

Зазначено, що слідчий експеримент із визначення параметрів руху автомобіля під час розгерметизації його колеса в дорожніх умовах показали, що статичний радіус шини змінюється залежно від надлишкового тиску повітря за експонентним законом. Обґрунтовано, що проведений слідчий експеримент дозволяє спеціалістам-автотехнікам з достатньою точністю визначити параметри траєкторії транспортних засобів, які рухаються з розгерметизованим колесом, що у подальшому під час проведення судової експертизи надає можливість експерту-автотехніку провести відповідне технічне оцінювання дій водія й розв'язати питання технічної можливості попередження даної ДТП.

Доведено, що під час проведення слідчого експерименту можуть бути

використані об'єктивні та суб'єктивні методи визначення швидкості руху ТЗ, які слідчий може застосувати під час проведення слідчого експерименту залучивши спеціаліста-автотехніка. До об'єктивних ознак, що дають можливість визначити швидкість ТЗ, належать сліди гальмування (юза), які залишаються на дорожньому покритті під час блокування коліс. У випадку, коли відома довжина слідів гальмування, швидкість ТЗ визначають розрахунковим методом за відповідними формулами. Зауважено, що здебільшого сучасні ТЗ обладнуються гальмівними системами, що не допускають блокування коліс та утворення слідів юза. За таких умов слідчий має брати до уваги показання водія, свідків, потерпілих. Такий спосіб визначення швидкості ТЗ здебільшого пов'язаний із неминучими похибками та розбіжностями в свідченнях і його відносять до суб'єктивних методів.

3.3. Визначено, що слідчий експеримент у процесі розслідування події ДТП цілком справедливо можна віднести до складних в організаційному плані та трудомістких СРД, оскільки у ході його проведення: задіяно значну кількість осіб, у тому числі й спеціалістів різних галузей знань; проводяться експериментальні дії; відтворюється механізм скоєння події ДТП; застосовуються різні технічні засоби тощо. Констатовано, що слідчий має здійснювати безпосередній контроль за всіма діями у ході слідчого експерименту під час розслідування ДТП, який спрямований на перевірку раніше отриманих доказів чи отримання нових доказів, фіксування усіх проведених дій.

Обґрунтовано, що кожний використаний під час слідчого експерименту ТЗ має конкретне технічне призначення та обмеження застосування залежно від завдань даної СРД. Це безпосередньо впливає на характер, зміст і обсяги даних про обставини розслідуваної ДТП, що мають значення для даного кримінального провадження й одержуються в результаті їх застосування. Виокремлено та систематизовано об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на особливості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП: *а) об'єктивні чинники об'єднують:*

особливості механізму вчинення події ДТП; особливості місця та часу проведення слідчого експерименту під час розслідування події ДТП; наявність у організатора слідчого експерименту необхідних для його проведення ТЗ і спеціалістів, що з ними працюють; технічна справність ТЗ та їх придатність в умовах, що склались під час слідчого експерименту, вирішити конкретні завдання щодо виявлення й фіксування інформації; вилучення носіїв такої інформації; дослідження вилучених носіїв тощо; б) *до суб'єктивних чинників відносять*: рівень професіоналізму особи, яка використовує ТЗ (дознавача, слідчого, прокурора, спеціаліста тощо); поведінка учасників слідчого експерименту має спрямовуватись на сприяння його проведенню й використанню ТЗ.

Встановлено, що покращення якості застосування ТЗ під час слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП доцільно реалізувати в межах службової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів, фахівців-криміналістів у напрямках особливостей застосування сучасних ТЗ під час розслідування подій ДТП. Констатовано, що вдосконалення застосування ТЗ під час проведення слідчого експерименту у процесі розслідування події ДТП має бути спрямоване не тільки на посилення відповідальності осіб зі спеціальними знаннями для здійснення технічного контролю за справністю ТЗ і їх придатністю до застосування, а також на процедури паспортизації, калібрування, сертифікації ТЗ, а запровадження сучасних ТЗ і технологій в практику проведення слідчого експерименту має відбуватись на основі європейських стандартів якості з орієнтуванням на «Керівництво з імплементації ISO/IEC 17020 у сферу дослідження місця події».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Взаємодія слідчого з обізнаними особами як критерій ефективності провадження досудового слідства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 17. С. 265–275.
2. Антонюк П. Є., Антошук А. О., Пясковський В. В., Самодін А. В. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. Київ. Нац. акад. внутр. справ. 2021. 70 с.
3. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1951. 17 с.
4. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук : Харьков, 1951. 135 с.
5. Атаманенко Ю. Ю. Геоінформаційна технологія реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод із використанням безпілотних літальних апаратів: моногр. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2019. 132 с.
6. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.
7. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т держ. податк. служби України ; Ірпінь, 2015. 18 с.
8. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.
9. Басай В. Д., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес України, Республіки Польща та ФРН : навч. посіб. Київ : Алерта, 2015. 480 с.
10. Берзин В. Ф. Эксперимент при проведении криминалистических экспертиз : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : специальн. 12.00.09. Киев, 1964. 15 с.

11. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с
12. Біленчук П. Д., Гель А. П. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій. Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001. 116 с.
13. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методи розслідування окремих видів злочинів. Київ : МАУП, 2007. 512 с.
14. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. Криміналістика : підруч. / за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
15. Білоус В. В. Цифрова фотовідеографія: інноваційна форма фіксування та презентації юридично значущої інформації. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу»* (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків. Право. 2019. С. 26-29.
16. Бічурін Р. Х. Особливості слідчого експерименту під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів. Вісник ХНУВС. 2015. № 1 (68). С. 15–22.
17. Благута Р. І., Сибірна Р. І., Бараняк В. М. Криміналістика : навч. посіб.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
18. Блажнівський Є. М., Грошевий Ю. М., Дьомін Ю. М. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 662 с.
19. Вальчишин Г. І. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод : дис. ... докт. філос. спеціальність «Право» (12.00.09). Дніпро. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2021. 250 с.
20. Варлахов В. О. Відвід спеціаліста та експерта у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ICE* (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 107—109.

21. Варлахов В. О. Процесуальний статус спеціаліста у кримінальному процесі під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 281—290. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_18.

22. Варлахов В. О. Спеціальні знання у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 96—99.

23. Сабадаш В. А., Клец Д. М., Варлахов В. О. Експертне дослідження параметрів маневреності автомобіля при розгерметизації його колеса. *Вісник Донецької академії автомобільного транспорту*. 2013. № 3. С. 73—79.

24. Варлахов В. А. Участие специалиста при осмотре места дорожно-транспортного происшествия, расследуемого на территории Украины. *Aspecte contemporane în expertiza judiciară: teorie și practică* : Conferința internațională științificopractică a experților judiciari 01 Octombrie Chișinău, 2021. Vol. II. P. 50—52.

25. Варлахов В. О. Участь спеціаліста в кримінальному процесі під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15—16.04.2021). Харків, 2021. С. 18—20.

26. Варлахов В. О., Лубенцов А. В. Особливості проведення експертних досліджень системи пасивної безпеки SRS автомобіля по встановленню причин не спрацювання фронтальної подушки безпеки пасажирів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків. Право. 2019. Вип. 19. С. 309—319.

27. Варлахов В., Свідерський О., Мітуневичус В. Участь спеціаліста в слідчому експерименті із дослідження обставин дорожньо-транспортної події, яка відбулася в темний час доби. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків. Право, 2022. Вип. 3 (28). С. 109—123.

28. Власова Г. П. Види кримінального процесу: історично-правові

аспекти. Право і безпека. 2010. № 5. С. 164–169.

29. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2019. 254 с.

30. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 300 с.

31. Галаса П. В., Кисельов В. Б., Куйбіда А. С. Експертний аналіз дорожньо-транспортних пригод : посібник для спеціалістів та водіїв-аматорів / під заг. ред. П.В. Галаси. Київ. Український центр після аварійного захисту «ЕКСПЕРТ-СЕРВІС». 1995. 190 с.

32. Гора І. В., Колесник В. А. Слідчий експеримент чи перевірка показань особи? Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2012. № 3. С. 248–256.

33. Горбачев В. П., Шаповалова Л. І., Шульга А. О. Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих дій: навч. посібн. / за ред. В. П. Горбачева. Донецьк. ДЮІ ЛДУВС, 2012. 364 с.

34. Горбачевський В. Я., Захаров В. І., Ієрусалімов І. О. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): навч.-практ. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 68 с.

35. Грошевой Ю. М., Вапнярчук В. В., Капліна О. В., Шило О. Г. Досудове розслідування кримінальних справ : навч.-практ. посіб. ; за заг. ред. Ю.М. Грошевого. Харків : Вид-во «ФІНН», 2009. 328 с.

36. Гусаченко Є. О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 243–254.

37. Гусаченко Є. О. Процесуальні та непроцесуальні засади використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Вип. 8. № 3 (28). С. 34–39.

38. Гусаченко Є. О. Фіксація та оцінка результатів слідчого експерименту.

Південноукраїнський правничий часопис. 2017. Вип. 1. С. 93–98.

39. Данець С. В. Застосування автоматизованих засобів дослідження обставин ДТП. *Вестник ХНАДУ*. 2013. Вып. 61-62. С. 190–194.

40. Данець С. В., Сараєв О. В. Статистична модель оцінки ефективності гальмування сучасних транспортних засобів на прикладі категорії N₁ : метод. посібн. Київ. ДНДЕКЦ МВС України. 2023. 87 с.

41. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ. НАВС. 2018. 238 с.

42. Деселерометр VZM 300: Інструкція по експлуатації та технічному обслуговуванні / під ред.: ООО «МАХА», Київ, 1998. 58 с.

43. Доля В. К., Давідіч Ю. О., Лозовий А. І. Автотранспортна експертиза: підручн. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва ; Харків : ХНАМГ, 2011. 422 с.

44. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019. Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів інспектування. Київ. ДП «УкрНДНЦ». 2020. 20 с.

45. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій. Київ. ДП «УкрНДНЦ». 2020. 31 с.

46. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР. 84 с.

47. Дячук В. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ. Акад. упр. МВС України. 2010. 210 с.

48. Євдокіменко С. В. Судово-економічна експертиза : теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... докт. юрид. наук 12.00.09 Харків. ХНУВС. 2017. 536 с.

49. Жувака С. О. Слідчий експеримент: проблеми застосування. *Науковий вісник Міжнар. гуманіт. ун-ту*. 2014. No 9-2 (том 2). С. 102–104.

50. Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Харків.

ХНУВС. 2005. 20 с.

51. Іщенко А. В., Пясковський В. В., Самодін А. В., Чорноус Ю. В. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ТОВ «Вид-во «Центр учбової літератури», 2016. 118 с.

52. Калюжна Л. Є. Щодо можливості проведення перевірки показань на місці за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. Т. 5. № 3 (16). С. 1–4. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/265/286>. (дата звернення 04.06.2024)

53. Ким О. Д. Проблемы и пути совершенствования расследования дорожно-транспортных происшествий на основе научных знаний (на материалах следственной и экспертной практики Кыргызстана) : дис. ... д-ра. юрид. наук : специальность 12.00.09. Бишкек. 1998. 351 с.

54. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 09.08.2024).

55. Клец Д. М. Вплив експлуатаційних факторів та технічного стану автомобіля на його стійкість проти заносу : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. техн. наук : спеціальність 05.22.20. Харків. 2009. 20 с.

56. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

57. Колеснік І. І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Харків. Харк. нац. ун-тет ім. В. Н. Каразіна. 2016. 225 с.

58. Колеснік І. І. Особливості підготовки і проведення слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Вісник Харк. нац. ун-ту. імені В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 22. С. 212–215.

59. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на

предварительном следствии. Виктор Павлович Колмаков (1913-1973) : сб. науч. тр. к 100-летию со дня рождения ученого-криминалиста. Одесса, 2013. 452 с.

60. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии : метод. пособие / под ред. Н. Н. Бокариуса. Харьков : Харьк. НИИ судеб. экспертизы им. Н. С. Бокариуса, 1949. 50 с.

61. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2014. Вип. 3. С. 248–260.

62. Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента. Криминалистика и судебная экспертиза : сб. науч. тр. / отв. ред. Яворский А.Е. Киев. РИО МВД Украины. 1976. Вып. 12. С. 10–16.

63. Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія: навч. посіб. Харків: Консум. 1999. 157 с.

64. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків. Право. 2008. 240 с.

65. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

66. Котюк О. І. Слідчий експеримент – процесуальні аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 130–135.

67. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. Київ : Центр учбової л-ри, 2011. 280 с.

68. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Запоріжжя. 2012. 212 с.

69. Кравчук П. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів і розбоїв : дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Луцьк. Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2015. 260 с.

70. Криміналістика : мультимедійний підруч.; до 50-річчя кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. НАВС, 2015. URL : <https://www.naiau.kiev.ua/books/kriminalist/lections/>

lection_3.23.html (дата звернення: 17.01.2018).

71. Криміналістика : підруч. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 684 с.

72. Криміналістика : підруч. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.

73. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 1 / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 456 с.

74. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студентів юрид. вузів і фак. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 1998. 376 с.

75. Криміналістика: навч. посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів. ЛьвДУВС. 2010. 540 с.

76. Криміналістика: підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. і допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

77 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.08.2024).

78. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків. Одісей, 2013. 1104 с.

79. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

80. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 1002-05 (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради (ВВР) 1961, N 2 ст. 15*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0007?an=1> (дата звернення 14.08.2024).

81. Кримінально-процесуальний кодекс України : коментар. Харків. Одісей. 2012. 256 с.

82. Кузьмин С. А. Аккредитация лабораторий как основа международной интеграции судебно-экспертных организаций. Современные стандарты качества судебно-экспертной деятельности: материалы по итогам проведения междунар. научн.-практ. конф. Бишкек. 2014. С. 20–26.

83. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 168 с.

84. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Нічлава, 2005. 446 с.

85. Куліковська О. Є. Аналіз новітніх технологій у фіксуванні дорожньотранспортних пригод у Криворізькому регіоні. *Вісник Криворізького нац. ун-ту*. Кривий Ріг, 2014. № 37. С. 172–176.

86. Куриленко Д. В. Інститут обізнаних осіб у змагальному кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Харків. Харківський нац. ун-т внутр. справ. 2017. 258 с.

87. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу : дис. ... доктор філософії зі спеціальності 081 «Право». Київ. Національна академія внутрішніх справ. 2023. 298 с

88. Лубенцов А. В. Теоретичні та методичні основи судової автотехнічної експертизи : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харків. ХНУВС. 2018. 211 с.

89. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Залучення у кримінальному провадженні спеціалістів у галузі автотехніки під час проведення слідчих експериментів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 18-19 квіт. 2019 р.)* Харків. ХНДІСЕ, 2019. С. 286–287.

90. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв оперативних транспортних засобів на регульованому перехресті. *Теорія та*

практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків. Право. 2018. Вип. 18. С. 392–398.

91. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв транспортних засобів на нерегульованих перехрестях під час виконання лівого повороту. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 411–422. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_28.

92. Лубенцов А. В. Особливості оформлення висновку судової автотехнічної експертизи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Харків: Гельветика, 2019. С.191–195.

93. Лук'янчиков Є. Д. Форми використання спеціальних знань за новим КПК України. Київ: КПП. 2014. 377 с. С. 206–207.

94. Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2007. 223 с.

95. Макаренко Є. І. Тактика слідчого експерименту : лекція. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. 63 с.

96. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2 (5). С. 278–285.

97. Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу (загальна частина) / уклад. О. Г. Рувін, В. В. Назаров, П. В. Малей, О. П. Ягодін, Р. В. Якименко. Київ. КНДІСЕ МЮ України. 2013. 45 с.

98. Мирошниченко Т. М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2014. Вип. 29. Том 2. С. 181–185.

99. Мусієнко О. Л. Використання цифрових технологій при розслідуванні злочинів. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків. Право. 2019. С. 99-102.

100. Негребецький В. Відеозапис під час слідчого експерименту.

Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 257-261. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.40>.

101. Негребецький В. Перевірка показань на місці як процес пізнання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 177–181. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/06/36.pdf> (дата звернення 01.09.2024).

102. Нечваль А. Особливості фіксації обшуку за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4 (20). С. 253–263.

103. Новиков С. И., Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1986. 84 с.

104. Осауленко О. А., Александренко О. В., Моргун Н. С. Особливості фіксації ходу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій : метод. реком. Київ. Нац. акад. внутр. справ. 2015. 135 с.

105. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Дніпропетровськ. ДДУВС. 2015. 216 с.

106. Павлюк Н. В. Застосування 3D-моделювання під час допиту та слідчого експерименту. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків. Право. 2019. С. 112–115.

107. Панов М. І. Настільна книга слідчого : 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 623 с.

108. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ. Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 728 с.

109. Писаренко И. В., Магера В. Н., Ткаченко В. И., Чудновский В. В. Расследование дорожно-транспортных происшествий. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 336 с.

110. Погрібна В. Особливості використання слідчого експерименту та

судових експертиз при розслідуванні ДТП. *Радянське право*. 1986. № 9. С. 27–29.

111. Подригало М. А., Коробко А.И., Клец Д. М., Файст В.Л. Пат. 51031 Україна, МПК G01P 3/00 25.06.2010. Система для визначення параметрів руху автотранспортних засобів при динамічних (кваліметричних) випробуваннях /; заявник та патентовласник Харківський нац. автом.-дорожн. університет. - № u 2010 01136; заявл. 04.02.10 ; опубл. 25.06.10, Бюл. № 12.

112. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів під час проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 70. С. 430–434.

113. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування: дис. ... докт. філос.: спеціальність 081 «Право». Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. 230 с.

114. Правила дорожнього руху : затв. Постановою КМУ від 10.10.2001 р. № 1306 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.09.2022).

115. Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 30.08.1971. Відомості Верховної Ради. ВВР, 1971 р., № 36, ст. 278. URL: https://ips.ligazakon.net/document/kd0007?an= 1&ed=1960_12_28 (дата звернення 20.06.2024).

116. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: Наказ Національного антикорупційного бюро, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21> (дата звернення 20.08.2024).

117. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 06.07.2017 р.

№ 570. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n9> (дата звернення: 10.07.2024).

118. Про правила дорожнього руху : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF> (дата звернення: 22.08.2024).

119. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. № 124-VIII. (зі змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 14, ст. 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (дата звернення 01.09.2024).

120. Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В. Криміналістика : підручник. Київ. Центр учб. літ. 2015. 544 с.

121. Рогатюк І. В. Використання інформаційних технологій у досудовому розслідуванні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. №3. С. 312–320.

122. Розробка методичних рекомендацій з експертного дослідження параметрів гальмування транспортних засобів категорії М₁ з електричною та гібридною силовими установками : остаточний звіт з НДР № держреєстрації 0122U001929, нуак. керівн. П. М. Хоробрих. Харків. ННЦ «ІСЕ». 2023. 48 с.

123. Розслідування злочинів, пов'язаних із вчиненням дорожньо-транспортних пригод : метод. реком. ; за заг. ред. П.В. Коляди. Київ : РВВ МВС України, 2004. 255 с.

124. Романов Н. С. Основные положения судебно-экспертного анализа автотранспортного происшествия. Киев : РИО МВД УССР, 1969. 67 с.

125. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

126. Клец Д. М. Вплив експлуатаційних факторів та технічного стану автомобіля на його стійкість проти заносу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.22.20 «Експлуатація та ремонт засобів

транспорту». Х., 2009. 20 с.

127. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

128. Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник : У 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.

128. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. У 2 ч. Ч. 1. Харків: Основа, Консум, 1999. 415 с.

129. Сараєв О. В. Аналіз сучасних показників дорожньо-транспортних пригод. Вісник ХНАДУ: зб. наук. праць. 2013. Вип. 63. С. 101–106.

130. Свідерський О., Русітору Ф., Варлахов В. Застосування програмного комплексу TASolver у дослідженні обставин дорожньо-транспортних пригод, що сталися в умовах обмеженої оглядовості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків. Право. 2021. Вип. 3 (25). С. 114—124. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.08.

131. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

132. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ. 2006. 205 с.

133. Семенов В. В., Терешкевич А. І. Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. Вып. 60. С. 117–125.

134. Сердюк В. П. Відеозапис у кримінальному провадженні України: автореф. ... дис. канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Дніпропетровськ. ДДУВС. 2016. 22 с.

135. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... докт. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харків. 2017. 516 с.

136. Скільська Л. Д. Правові та криміналістичні засади фіксації

- результатів огляду місця події : дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Івано-Франківськ. Прикарп. нац. ун-тет імені Василя Стефаника. 2009. 203 с.
137. Скригонюк М. І. Криміналістика : підруч. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
138. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный / под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. Ашхабад, 2012. 656 с.
139. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посібн. Київ. Атіка, 2009. 64 с.
140. Стратонов В. М. Відтворення обстановки та обставин події як метод пізнання під час розслідування злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харків. 2001. 14 с.
141. Стратонов В. М., Чесакова М. С. Тактика проведення слідчого експерименту в умовах протидії розслідування злочинів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. № 5 (17), 2018. С. 139–144.
142. Стратонов В. М. Пізнавальні можливості слідчого експерименту та перевірки показань. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 2. С.191–199.
143. Стратонов В. М., Гевко В. В. Відтворення обстановки і обставин події: проблемні питання. *Право України* 2000. №4. С.79–80.
144. Сучасний кримінальний процес країн Європи : моногр. / за ред. В.В. Луцика, В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.
145. Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва : дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Київ, Нац. акад. внутр. справ. 2018. 214 с.
146. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2021. № 14. С. 173–180.
147. Тимчишин А. М. Наукове забезпечення проблем використання спеціальних знань. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 72–76. URL:

http://pp-law.in.ua/archive/1_2023/12.pdf (дата звернення 10.06.2024).

148. Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1. С. 194–200.

149. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі : теорія та практика : дис. ... д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Кропивницький. Донецький держ. ун-т внутр. справ. 2023. 438 с.

150. Тимчишин Д. М. Удосконалення науково-технічного забезпечення початкового етапу розслідування вбивств. *Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 лют. 2012 р.). Одеса: Одес. держ ун-т внутр. справ, 2012. С. 253–254.

151. Тіщенко В. В., Барцицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 260 с.

152. Туренко А. М., Клименко В. І., Сараєв О. В., Данець С. В. Автотехнічна експертиза. Дослідження обставин ДТП : підручн. Для ВНЗ. Харків. ХНАДУ. 2013. 320 с.

153. Туренко А. М., Сараєв О. В. Оцінка ефективності гальмування транспортних засобів при дослідженні дорожньо-транспортної пригоди : монографія. Харків. ХНАДУ. 2015. 478 с.

154. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-ІГ. URL: http://km.undp.sk/uploads/public/File/AC_Practitioners_Network/Azerbaijan (дата звернення: 14.08.2024).

155. Уголовно-процессуальный кодекс Болгарии. Принят XL Народным собранием 14 октября 2005 г. URL : <https://www.twirpx.com/file/1097891> (дата звернення: 14.08.2024).

156. Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2003 г. № IX-785. URL : http://km.undp.sk/uploads/public/File/AC_ractitioners_Network/Litanies_Criminal_Procedre_Code (дата звернення: 14.08.2024).

157. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 июля 1998 г. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus#%CE%C1%D9%CD> (дата звернення: 14.08.2024).

158. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL : <http://yurotdel.com/zakony/ugolovno-processualnyi-kodeks-respubliki-moldova.html> (дата звернення: 14.08.2024).

159. Фролов А. А., Варлахов В. О., Федорченко В. І. Застосування сучасного програмного забезпечення під час дослідження зіткнень транспортних засобів. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.- практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ICE (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 386–388.

160. Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.

161. Хоменко Ф. В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події. *Радянське право*. 1968. № 11. С. 30–34.

162. Хоробрых П. Н., Варлахов В. А., Ковкин В. Н. Проблема экспертной оценки маневра обгона на перекрестке двухколесных транспортных средств. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: зб. матеріалів засід. «круглого столу», присвяч. 10-річчю створення Севаст. від. Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса* (Севастополь, 10-11 черв. 2010 р.) Харьков. ХНДІСЕ, 2010. С. 124–125.

163. Чаплинская Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. №1. С. 249–254.

164. Чаплинский К. О. Слідчий експеримент як об'єкт криміналістичного дослідження. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2011. № 2. С. 145–150.

165. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД,

2010. 560 с.

166. Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособ. Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. 536 с.

167. Чернецкий О. К. Оценка результатов следственного эксперимента. *Ученые записки Крымского ун-та имени В.И. Вернадского*. 2015. 1. С. 216–220.

168. Чернецький О. К. Слідчий експеримент як самостійна слідча дія. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 172–177.

169. Чигрина Г. Л. Використання спеціальних знань під час збирання документів у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ; м. Маріуполь, 2018). Київ-Маріуполь, 2018. С. 386–388.

170. Шевцов С. О., Дубонос К. В. Розслідування обставин дорожньо-транспортних пригод. Харків. Факт. 2003. 191 с.

171. Шевченко Т. В. Організація досудового розслідування злочинів у сфері порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2015. Вип. 6 (Том 3). С. 125–127.

172. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

173. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 472 с.

174. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. – 560 с.

175. Шехавцов Р. М. Правові та криміналістичні проблеми впровадження використання лазерного 3D-сканеру при проведенні окремих слідчих дій. *Криміналістика та судова експертиза*. 2011. № 56. С. 23–28.

176. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. Київ. 2006. 20 с.

177. Юсупов В. Сучасні напрямки розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №3. С. 163–166.

178. Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании автотранспортных происшествий : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харьков. 1982. 220 с.

179. Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании автотранспортных происшествий : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харьков, 1982. 24 с.

180. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

181. Blahuta R. I., Blikhar V. S., Dufeniuk O. M. Transfer of 3D scanning technologies into the practice of criminal proceedings. *Science and Innovation*. 2020. № 16 (3). С. 84–91.

182. Buck U., Naether S., Räss B., Jackowski C., Thali M. J. Accident or homicide – Virtual crime scene reconstruction using 3D methods. *Forensic Science International*. 2013. 10 Feb. Volume 225. P. 75–84. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0379073812002587?via%3Dihub> (дата звернення: 09.09.2024).

183. Byatt R., Watts R. *Manual of Road Accident Investigation*. London : Pitman Ed. Ltd. Vol. 1, 1980. 151 p. Vol. 2, 1981. 173 p

184. Connect the remote controller to the DJI Phantom 4/3 Professional URL: <https://blog.analistgroup.com>.

185. Guidance for the Implementation of ISO/IEC 17020 in the field of crime scene investigation: EA-5/03 M:2008. [Date of approval 2008-11]. Retrieved from <https://www.european-accreditation.org/publication/ea-5-03-ta>.

186. Joseph G. P. *Modern visual Evidence*. N. Y., 1994. P. 444–446.

187. Kovalchuk S., Korytko L., Kret G., Fomin S., Hryniuk V. Standards of fair justice and their relationship to standards of proof in criminal proceedings. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 957–971.

188. Markus Hug. Strafprozessuale Aspekte der Tatrekonstruktion. *Kriminalistik*. 2010. № 4. P. 256–259.

189. Modules in a Forensic Science Process: ILAC-G19:08/2014. Sydney, the ILAC. 37 p.

190. Stepaniuk R., Kikinchuk V., Pyrih I., Pletenets V., & Prylovskiy V. Multifaceted approach to legislative regulation for using DNA analysis in criminal proceedings of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 11. № 50. P. 130–139.

191. Strafprozessordnung. StPO 1975. Herausgegeben von Dr. H. Bachner-Foregger. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2008. 501 p.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Варлахов В. О. Процесуальний статус спеціаліста у кримінальному процесі під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 281–290. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_18.

2. Варлахов В. А., Ковкин В. Н. Особенности экспертного исследования действий водителей транспортных средств при появлении на проезжей части животного. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право, 2011. Вип. 11. С. 469–454.

3. Сабадаш В. А., Клец Д. М., Варлахов В. О. Експертне дослідження параметрів маневреності автомобіля при розгерметизації його колеса. *Вісник Донецької академії автомобільного транспорту*. 2013. № 3. С. 73–79.

4. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв оперативних транспортних засобів на регульованому перехресті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право. 2018. Вип. 18. С. 392–398.

5. Варлахов В. О., Лубенцов А. В. Особливості проведення експертних досліджень системи пасивної безпеки SRS автомобіля по встановленню причин не спрацювання фронтальної подушки безпеки пасажира. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр.* Харків. Право. 2019. Вип. 19. С. 309–319.

6. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Технічний аналіз дій водіїв транспортних засобів на нерегульованих перехрестях під час виконання лівого повороту. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 21. С. 411–421. DOI: 10.32353/khrife.1.2020_28.

7. Варлахов В., Свідерський О., Мітуневичус В. Участь спеціаліста в слідчому експерименті із дослідження обставин дорожньо-транспортної події,

яка відбулася в темний час доби. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків. Право, 2022. Вип. 3 (28). С. 109–123.

8. Свідерський О., Русітору Ф., Варлахов В. Застосування програмного комплексу TAsolver у дослідженні обставин дорожньо-транспортних пригод, що сталися в умовах обмеженої оглядовості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків. Право. 2021. Вип. 3 (25). С. 114–124. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.08.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Хоробрых П. Н., Варлахов В. А., Ковкин В. Н. Проблема экспертной оценки маневра обгона на перекрестке двухколесных транспортных средств. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи: зб. матеріалів засід. «круглого столу», присвяч. 10-річчю створення Севаст. від. Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.)* Харьков. ХНДІСЕ, 2010. С. 124–125.

10. Лубенцов А. В., Варлахов В. О. Залучення у кримінальному провадженні спеціалістів у галузі автотехніки під час проведення слідчих експериментів. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М.С. Бокаріуса (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.)* Харків. ХНДІСЕ, 2019. С. 286–287.

11. Варлахов В. А. Участие специалиста при осмотре места дорожно-транспортного происшествия, расследуемого на территории Украины. *Aspecte contemporane în expertiza judiciară: teorie și practică* : Conferința internațională științificopractică a experților judiciari (Chișinău, 01 Octombrie 2021), Chișinău, 2021. Vol. II. P. 50–52.

12. Варлахов В. О. Участь спеціаліста в кримінальному процесі під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 18–20.

13. Варлахов В. О. Спеціальні знання у кримінальному судочинстві.

Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : мат-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16.12.2022). Київ, 2022. С. 96–99.

14. Варлахов В. О. Відвід спеціаліста та експерта у кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ICE (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 107–109.

15. Фролов А. А., Варлахов В. О., Федорченко В. І. Застосування сучасного програмного забезпечення під час дослідження зіткнень транспортних засобів. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат-лів міжнар. наук.– практ. конф. з нагоди 100-річ. ННЦ ICE (Харків, 10.11.2023). Харків, 2023. С. 386–388.

**Питання для анкетування слідчих правоохоронних органів
(Національна поліція України, Служба безпеки України, прокуратура)
Харківської області за темою дисертаційного дослідження
(загальна кількість опитаних 81 особа)**

1. Ваше місце роботи:

- а) СУ в області – 60 - 74 %
- б) слідчий відділ – 18 - 22 %
- в) слідче відділення – 3 - 4 %
- г) інше – 0

2. Ваша посада:

- а) слідчий – 18... - 33 %
- б) старший слідчий – 45... - 56 %
- в) слідчий в особливо-важливих справах – 9 ... - 11%

3. Стаж практичної роботи:

- а) до 1-го року –
- б) 1-3 роки – 3 ... - 4 %
- в) 3-5 років – 6 ... - 8 %
- г) 5-10 років – 15 ... - 19 %
- д) 10-20 років – 42 ... - 52 %
- е) понад 20 років – 15 ... - 19 %

4. Чи розслідуєте Ви дорожньо-транспортні пригоди?

- а) спеціалізуюсь на їх розслідуванні – 54 ... - 68 %
- б) часто розслідую – 18 ... - 24 %
- в) рідко розслідую – 6 ... - 8 %
- г) не розслідую – 6 ... - 8%

5. Чи вважаєте Ви, що методики розслідування ДТП розроблені достатньо?

- а) так – 39 ... -48 %
- б) ні – 30 ... - 37 %
- в) складно відповісти – 12 ... - 16 %

6. Чи цікавитесь Ви сучасними розробками із методик розслідування ДТП:

- а) так – 63 ... - 78 %
- б) ні – 3 ... - 4 %
- в) рідко за браком часу – 15 ... - 19%

7) З яких джерел Ви отримуєте інформацію щодо сучасних методик розслідування ДТП?

- а) підручники – 21 ... - 26 %
- б) методичні рекомендації – 48
- в) службові наради – 63 ... - 78 %
- г) інше – 27 ... - 33 %

8. Чи вважаєте Ви обов'язковим здійснення планування розслідування кримінальних проваджень по ДТП?

- а) так – 66 ... - 81 %
- б) ні – 15 ... - 19 %

9. Чи доводилось Вам проводити слідчий експеримент під час розслідування ДТП?

- а) не доводилось – 3 ... - 4 %
- б) доводилось рідко – 12 ... - 16 %
- в) доводилось часто – 66 ... - 81 %

10. З якою метою найчастіше Вами проводились слідчі експерименти, коли було необхідно залучити спеціальні знання?

- а) встановлення видимості – 51 ... - 63 %
- б) визначення оглядовості – 30 ... - 37 %
- в) встановлення швидкості транспортного засобу – 30 ... - 37 %
- г) встановлення швидкості пішохода – 27 ... - 33 %
- д) визначення радіуса повороту – 27 ... - 33 %
- е) встановлення можливості водія уникнути ДТП – 45 ... - 56 %
- є) інше – 21 ... - 26 %

11. Які слідчі (розшукові) дії під час розслідування ДТП є для Вас найбільш складними оскільки потребують залучення спеціальних знань?

- а) огляд місця події – 21 ... - 26 %
- б) огляд транспортного засобу – 21 ... - 26 %
- в) слідчий експеримент – 69 ... - 85 %
- г) призначення автотехнічної експертизи – 3 ... - 4 %
- д) призначення інших видів експертиз – 3 ... - 4 %

е) допит –

є) пред'явлення для впізнання – 3 ... -4 %

13. Чи вважаєте Ви важливим дотримання процесуальних і тактичних умов проведення слідчого експерименту?

а) так – 78 ... - 96 %

б) ні – 3 ... - 4 %

в) інше – 0

14. Чи доводилось Вам залучати спеціальні знання, коли шляхом слідчого експерименту перевіряли показання свідка, який у подальшому набував статусу підозрюваного (обвинуваченого)?

а) так – 81 - 100 %

б) ні – 0

15. Чи вважаєте Ви доцільним до проведення слідчого експерименту побувати на місці його проведення разом із спеціалістом-автотехніком?

а) так – 54 ... - 67 %

б) ні – 27 ... - 33 %

16. Під час підготовки до слідчого експерименту Ви зазвичай вивчаєте матеріали кримінального провадження:

а) ретельно – 81 - 100 %

б) поверхнево – 0

в) не вивчає – 0

17. Чи залучали Ви спеціальні знання для проведення реконструкції обстановки в цілому або окремих її елементів?

а) так – 69 ... - 85 %

б) ні – 12 ... - 15 %

в) інше – 0

18. Чи здійснювали Ви підготовку предметів (транспортних засобів), що будуть використовуватися під час проведення слідчого експерименту?

а) так – 75 ... - 92 %

б) ні – 6 ... - 8 %

19. Чи доцільно, на Вашу думку, проводити інструктаж учасників слідчого експерименту?

а) так – 78 ... - 96 %

б) ні – 3 ... - 4 %

20. Чи доцільно, на Вашу думку, обмежувати кількість учасників слідчого експерименту?

а) так – 75 ... - 92 %

б) ні – 6 ... - 8 %

21. Чи доцільно, на Вашу думку, контролювати поведінку (дії) осіб, за участю яких проводяться дослідні дії?

а) так – 81 ... - 100 %

б) ні – 0

22. Чи вважаєте Ви доцільною присутність під час проведення слідчого експерименту особи, показання якої перевіряються?

а) так – 78 ... - 96 %

б) ні – 3 ... - 4 %

24. Від участі у проведенні слідчого експерименту найчастіше відмовлялися:

а) підозрювані – 69 ... - 84 %

б) потерпілі – 3 ... - 4 %

в) свідки – 9 ... - 12 %

г) спеціалісти – 0

25. Чи не вважаєте Ви, що під час проведення слідчого експерименту участь понятих має бути обов'язковою незалежно від застосування технічних засобів фіксації?

а) так – 54 ... - 67 %

б) ні – 24 ... - 25 %

в) складно відповісти – 3 ... - 4 %

26. Які, на Вашу думку, найбільш типові помилки допускаються слідчими при складанні протоколів слідчих експериментів?

а) неправильне процесуальне оформлення проведених дослідів – 51 ... - 63 %

б) неповнота протоколу – 27 ... - 33 %

в) порушення послідовності при описі проведених дослідів – 3 ... - 4 %

г) наведення у протоколі даних, які не відносяться до слідчого

експерименту – 3 ... - 4 %

д) недбала літературна редакція протоколу –12 ... - 16 %

27. Чи не вважаєте Ви, що у протоколі слідчого експерименту слід детально відобразити крім умов та результатів також і хід проведення експериментальних дій, хоч законодавець цього не вимагає?

а) так – 45 ... - 56 %

б) ні – 36 ... - 44 %

28. Чи на достатньому рівні використовуються науково-технічні засоби фіксації слідчої (розшукової) дії?

а) так – 60 ... - 74 %

б) ні – 18 ... - 22 %

в) інше – 3 ... -4 %

29. Які засоби фіксації ходу та результатів слідчого експерименту окрім протоколу Ви застосовуєте найчастіше при розслідуванні ДТП?

а) плани та схеми – 66 ... - 81 %

б) аудіозапис –

в) відеозапис – 42 ... - 52 %

г) фотозйомка – 54 ... - 67 %

д) інші технічні засоби –

30. Як Ви вважаєте чи можна за допомогою слідчого експерименту здобути нові докази, а не лише перевірити та уточнити наявні відомості?

а) так – 78 ... - 96 %

б) ні –

в) інша відповідь – 3 ... - 4 %

Питання для анкетування слідчих Національної поліції України по областях (респонденти з областей: Черкаська, Сумська, Полтавська, Дніпропетровська) – загальна кількість опитаних – 78 осіб

1. Посада:

слідчий, старший слідчий – 72 ... - 92 %

керівник слідчого підрозділу – 6 ... - 8 %

2. Ваш вік:

до 30 років – 24 ... - 31 %

31–45 років – 51 ... - 65 %

45 років і старше 3 ... - 4 %

3. Досвід роботи:

до 3-х років – 6 ... - 8 %

від 3-х до 5-ти років – 12 ... - 15 %

від 5-ти до 10-ти років – 15 ... - 19 %

понад 10 років – 45 ... - 58 %

4. Чи є у Вас досвід проведення слідчого експерименту із використанням спеціальних знань?

так – 78 ... - 100 %

ні – 0

5. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?

так – 75 ... - 96 %

ні – 3 ... - 4 %

6. Слідчий експеримент Ви розумієте як:

засіб перевірки доказів – 21 ... - 26 %

«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину або події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися – 6 ... - 8 %

слідчу (розшукову) дію, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин злочину – 66 ... - 85 %

7. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою регламентація в КПК України

як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображала б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?

так – 42 ... - 54 %

ні – 36 ... - 46 %

8. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент проводять за участю спеціаліста. Як Ви ставитеся до залучення спеціаліста на розсуд слідчого?

ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов підвищується, залучення спеціаліста є необхідним – 36 ... - 46 %

залучення спеціаліста є доцільним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій – 42 ... - 54 %

залучати спеціаліста до проведення слідчого експерименту не потрібно

9. Які форми спеціальних знань Ви використовували під час проведення слідчого експерименту?

залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту – 60 - 76 %

залучення експерта і проведення експертизи – 39 ... - 50 %

надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії – 9 ... - 12 %

(у порядку п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України) надання спеціалістом усних консультацій у непроцесуальній формі – 0

попереднє (експрес) дослідження речових доказів у непроцесуальній формі під час проведення слідчої (розшукової) дії – 0

10. Чи застосовуєте Ви підготовчі заходи до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту в повному обсязі?

так – 63 ... - 81 %

ні – 3 ... - 4 %

в окремих випадках – 12 ... - 15 %

11. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?

визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого експерименту із залученням спеціальних знань – 18 ... - 23 %

конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації – 6 ... - 8%

вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій – 36 ... - 46 %

консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту – 39 ... - 50 %

забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань) – 27 ... - 35 %

визначення учасників експерименту – 30 ... - 38 %

підготовка матеріалів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу й результатів слідчого експерименту – 24 ... - 31 %

попередній допит особи, показання якої перевірятимуть для отримання інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події – 27 ... - 35 %

складення плану слідчої (розшукової) дії – 0

12. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:

забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, у яких відбулася подія, чи на тому самому місці – 57 - 73%

участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту – забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки – 24 ... - 31 %

участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний досвід) – 6 ... - 8 %

урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин – 0

науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин розслідуваної події – 15 ... - 19 %

участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту параметрами аналізованої ситуації – 9 ... - 12 %

13. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та оцінювання результатів слідчого експерименту:

надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього – 0

застосування фотозйомки – 39 ... - 50 %

застосування відеозапису – 24 ... - 31 %
 фіксація та вилучення слідової інформації – 27 ... - 35 %
 фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення
 необхідних дослідів чи випробувань – 60 ... - 76 %

14. Чи вважаєте Ви за доцільне під час проведення слідчого експерименту залучати спеціаліста-психолога з метою встановлення психологічного контакту, складення психологічного портрета підозрюваного, надання допомоги потерпілим від злочину та виконання інших завдань, спрямованих на підвищення ефективності цієї СРД?

так – 18 ... - 23 %
 ні – 42 ... - 54 %
 інший варіант – 18 ... - 23 %

15. У яких формах Ви використовували спеціальні психологічні знання під час проведення слідчого експерименту?

участь спеціаліста-психолога під час проведення СРД – 24 ... - 31 %
 консультації спеціаліста-психолога у непроцесуальній формі – 27 - 35 %
 консультації спеціаліста-психолога у процесуальній формі – 9 ... - 12 %

16. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?

так, з метою виконання процесуальних і тактичних завдань – 69 ... - 88 %
 так, в обов'язковому порядку – 3 ... - 4 %
 ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби – 0
 інший варіант – 6 ... - 8 %

17. Чи вважаєте Ви за доцільне для підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів даної СРД залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України?

так – 69 ... - 88 %
 ні – 9 ... - 12 %

Питання для анкетування інспекторів-криміналістів відділів криміналістичного забезпечення слідчих управлінь Національної поліції за областями України (респонденти Харківської, Сумської, Полтавської, Дніпропетровської областей) загальна кількість опитаних 35 осіб

1. Посада:

технік-криміналіст – 14 ... - 40 %

інспектор-криміналіст – 14 – 40 %

керівник відділу криміналістичного забезпечення – 7 ... -20 %

2. Ваш вік:

до 30 років – 7 ... - 20 %

31–45 років – 18 ... - 51 %

45 років і старше – 10 ... - 29 %

3. Досвід роботи:

до 3-х років – 7 ... - 20 %

від 3-х до 5-ти років – 10 ... - 29 %

від 5-ти до 10-ти років – 14 ... - 40 %

понад 10 років – 4 ... - 11 %

4. Ваша освіта:

вища юридична (магістр) – 14 ... - 40 %

інша вища освіта (магістр) – 0

неповна вища юридична (бакалавр) – 21 ... - 60 %

інша середня спеціальна – 0

5. Чи є у Вас досвід залучення до проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань?

так – 28 ... - 80 %

ні – 7 ... - 20 %

6. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?

так – 31 ... - 89 %

ні – 4 ... - 11 %

7. Слідчий експеримент Ви розумієте як:

засіб перевірки доказів – 6 ... - 17 %

«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину чи події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися – 13 ... - 37 %

слідча (розшукова) дія, яку проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, що мають значення – 13 ... - 37 %

для встановлення обставин кримінального правопорушення – 3 ... - 9 %

8. Чи поділяєте Ви таке тлумачення спеціальних знань, які використовують під час проведення слідчого експерименту:

спеціальні знання, які використовують під час проведення слідчого експерименту, слід тлумачити як знання та навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи залучені до відповідної слідчої дії – 31 ... - 89 %

інша думка – 4 ... - 11 %

9. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?

так – 25 ... - 71 %

ні – 10 ... - 29 %

10. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Яке Ваше ставлення до цього положення?

ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов значно підвищується, залучення спеціаліста є необхідним – 21 ... - 60 %

залучення спеціаліста є необхідним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій – 12 ... - 33 %

не слід залучати спеціаліста до проведення слідчого експерименту ні за яких умов – 2 ... - 7 %

11. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?

визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого – 14 ... - 40 %
експерименту із залученням спеціальних знань із конкретизацією тієї

галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, а також форм їх реалізації – 10 ... - 29 %

вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності проведення додаткових чи повторних слідчих (розшукових) дій – 14 ... - 40 %

консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту – 10 ... - 29 %

забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань) – 14 ... - 40 %

визначення учасників експерименту – 7 ... - 20 %

підготовка матеріалів, засобів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідчої інформації, технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту – 18 ... - 52 %

попередній допит особи, показання якої перевірятимуть, для отримання інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події – 7 ... - 20 %

проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання додаткової інформації про обстановку й обставини події – 18 ... - 52 %

попередній огляд території (приміщення), де передбачено провести слідчий експеримент, – рекогносцировка місця проведення слідчого експерименту – 7 ... - 20 %

складання плану слідчої (розшукової) дії – 18 ... - 52 %

12. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:

забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально наближених до тих, де відбулася подія, або на тому самому місці – 18 ... - 52 %

участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки – 7 ... - 20 %

участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих, що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний досвід) – 18 ... - 52 %

урахування максимально можливого діапазону змін певних характеристик й обставин – 7 ... - 20 %

науково-технічний і консультативний супровід експериментальної перевірки обставин – 10 ... - 29 %

участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між

раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту параметрами аналізованої ситуації – 7 ... - 20 %

13. Які технічні засоби Ви найчастіше використовуєте під час проведення слідчого експерименту?

відеозапис – 9 ... - 26 %

аудіозапис – 0

фотографування – 17 ... - 48 %

засоби криміналістичної валізи (металошукачі, освітлювальні прилади тощо) – 9 ... - 26 %

14. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту:

надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього – застосування фотозйомки – 7 ... - 20 %

застосування відеозапису – 7 ... - 20 %

фіксація та вилучення слідової інформації – 14 ... - 40 %

фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань – 25 ... - 71 %

15. Чи вважаєте Ви за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України (за умови відповідного нормативно-правового врегулювання)?

так – 13 ... - 37;

ні – 22 ... - 63 %

16. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?

так, з метою виконання процесуальних і тактичних завдань – 28 ... - 80 %

так, в обов'язковому порядку – 7 ... - 20 %

ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби – 0

Питання для анкетування судових експертів Експертної служби МВС України по областях (респондентів Харківської, Сумської, Полтавської та Дніпропетровської областей) – загальна кількість опитаних 40 осіб

1. Посада:

Експерт – 20 ... - 50 %,
головний експерт – 12 ... - 30 %
керівник експертного підрозділу – 8 ... - 20 %

2. Ваш вік:

до 30 років – 10 ... - 25 %
31–45 років – 22 ... - 55 %
45 років і старше – 8 ... - 20 %

3. Досвід роботи:

до 3-х років – 10 ... - 25 %
від 3-х до 5-ти років – 6 ... - 15 %
від 5-ти до 10-ти років – 8 ... - 20 %
понад 10 років – 16 ... - 40 %

4. Чи є у Вас досвід залучення до слідчого експерименту з використанням спеціальних знань?

так – 30 ... - 75 %
ні – 10 ... - 25 %

5. Чи вважаєте Ви за необхідне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати спеціальні знання в різних формах?

так – 34 ... - 85 %
ні – 0
інший варіант – 6 ... - 15 %

6. Слідчий експеримент Ви розумієте як:

засіб перевірки доказів – 16 ... - 40 %
«огляд-інсценування», тактичний прийом розслідування, штучне відтворення обставин злочину або події, його окремих елементів або окремих подій, що відбулися – 20 ... - 50 %
слідча (розшукова) дія, яку проводять з метою перевірки й уточнення

відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення – 34 ... - 85 %

7. Чи поділяєте Ви позицію, згідно з якою виокремлення та закріплення в КПК України як перевірки показань на місці, так і слідчого експерименту точніше відображало б зміст цих слідчих (розшукових) дій та організаційно-тактичні особливості їх проведення (з унормуванням ст. 241-1 КПК України «Перевірка показань на місці»)?

так – 28 ... - 70 %

ні – 7 ... - 18 %

інший варіант – 5 ... - 8 %

8. Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України, за необхідності слідчий експеримент можуть проводити за участю спеціаліста. Яке Ваше ставлення до цього положення?

ефективність проведення слідчого експерименту за таких умов значно підвищується, залучення спеціаліста є необхідним – 19 ... - 48 %

залучення спеціаліста є необхідним за особливих умов, наприклад, проведення складних експериментальних дій – 21.... – 52 %

9. Які заходи має охоплювати підготовка до використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту?

визначення мети, виду та конкретних завдань слідчого – 24 ... - 60 %

експеримент із залученням спеціальних знань конкретизація галузі, знання якої будуть використовувати як спеціальні, та форм їх реалізації – 30 ... - 75 %

вивчення матеріалів кримінального провадження, за необхідності – проведення додаткових чи повторних СРД – 32 ... - 80 %

консультування зі спеціалістом щодо організаційно-тактичних засад проведення слідчого експерименту – 16 ... - 40 %

забезпечення підстав проведення слідчого експерименту (правових підстав проведення слідчого експерименту; умов відтворення дій, обстановки, обставин події, проведення дослідів чи випробувань) – 12 ... - 30 %

визначення учасників експерименту – 4 ... - 10 %

підготовка матеріалів, знарядь проведення слідчого експерименту, засобів криміналістичної техніки для виявлення слідкової інформації, науково-технічних засобів фіксації перебігу та результатів слідчого експерименту – 8 ... - 20 %

попередній допит особи, показання якої перевірятимуть, для отримання

інформації про обстановку та пов'язані з нею обставини події – 10 ... - 25 %

проведення оперативно-розшукових заходів з метою отримання
додаткової інформації про обстановку й обставини події – 2 ... - 5 %

попередній огляд території (приміщення), де передбачено провести
слідчий експеримент, – рекогносцировка місця проведення слідчого
експерименту – 8 ... - 20 %

складення плану слідчої (розшукової) дії – 8 ... - 20 %

*10. Використання спеціальних знань на робочому етапі проведення
слідчого експерименту спрямовано на виконання таких завдань:*

забезпечення умов й обстановки слідчого експерименту, максимально
наближених до тих, у яких відбулася подія, чи на тому самому місці – 26 ... -
65 %

участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого
експерименту, тобто забезпечення адекватності критеріїв порівняння обставин,
що потребують уточнення чи перевірки – 30 ... - 75 %

участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряють, тих,
що відображають суттєві аспекти досліджуваної обставини чи факту (з огляду
на завдання слідчої (розшукової) дії, даних спеціальної літератури та власний
досвід) – 10 ... - 25 %

урахування максимально можливого діапазону змін певних
характеристик й обставин – 4 ... - 10 %

науково-технічний і консультативний супровід експериментальної
перевірки обставин – 22 ... - 55 %

участь у визначенні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між
раніше встановленими достовірними й отриманими під час експерименту
параметрами аналізованої ситуації – 2 ... - 5 %

*11. Які технічні засоби найчастіше використовуються під час
проведення слідчого експерименту?*

відеозапис – 38 ... - 95 %

аудіозапис – 18 ... - 45 %

фотографування – 38 ... - 95 %

засоби криміналістичної валізи (металошукачі, освітлювальні прилади
тощо) – 26 ... - 65 %

*12. Визначте завдання спеціаліста під час фіксації перебігу та
результатів слідчого експерименту:*

надання допомоги слідчому в складенні протоколу та додатків до нього –

26 ... - 65 %

застосування фотозйомки – 14 ... - 35 %

застосування відеозапису – 8 ... - 20 %

фіксація та вилучення слідової інформації – 6 ... - 15 %

фіксація відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань – 16 ... - 40 %

13. Чи вважаєте Ви за доцільне оформлення постановою процесуального рішення слідчого, прокурора про залучення спеціаліста до проведення слідчого експерименту?

так, для виконання процесуальних і тактичних завдань – 22 ... - 55 %

так, в обов'язковому порядку –

ні, за жодних умов у винесенні постанови немає потреби –

інший варіант – 18 ... - 45 %

14. Чи вважаєте Ви за доцільне з метою підвищення ефективності проведення слідчого експерименту використовувати технічні засоби для виявлення джерел слідової інформації, фіксації перебігу й результатів слідчої (розшукової) дії тощо залучати як спеціалістів працівників (судових експертів) Експертної служби МВС України?

так – 34 ... - 85 %

інший варіант – 6 ... - 15 %

15. Чи вважаєте Ви за доцільне під час проведення слідчого експерименту залучати спеціаліста-психолога з метою встановлення психологічного контакту, складення психологічного портрета підозрюваного, надання допомоги потерпілим від злочину та виконання інших завдань, спрямованих на підвищення ефективності цієї СРД?

так – 30 ... - 75 %

ні – 8 ... - 20 %

інший варіант – 2 ... - 5 %

16. У яких формах Ви використовували спеціальні психологічні знання під час проведення слідчого експерименту?

участь спеціаліста-психолога під час проведення СРД – 18 ... - 45 %

консультації спеціаліста-психолога у непроцесуальній формі – 6 - 15 %

консультації спеціаліста-психолога у процесуальній формі – 8 ... - 20 %

інший варіант – 14 ... - 35 %

Акти впровадження**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Перший заступник директора
Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

Ганна СПІЦИНА
«16» Августа 2024 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Варлахова Віталія Олександровича «Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Комісія в складі:

1. Михальського Олега Олександровича, завідувача лабораторії Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старшого дослідника;
2. Хоці Вадима Віталійовича, завідувача відділу підвищення кваліфікації судових експертів Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидата юридичних наук, старший дослідник;
3. Давиденко Дар'ї Олександрівни, завідувача відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата економічних наук, старшого дослідника

— цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Варлахова Віталія Олександровича «Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій», поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» використовуються у освітній діяльності установи.

Зокрема, при підготовці лекцій та методичних рекомендацій для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії для дисципліни

«Процесуальні проблеми експертного забезпечення правосуддя у кримінальному провадженні».

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Варлахова Віталія Олександровича «Використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних подій» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію під час опрацювання предмету та меж судово-експертної діяльності. Отримані наукові результати мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, що сприятиме підвищенню якості правового та організаційного забезпечення діяльності судово-експертних установ.

Голова

Олег МИХАЛЬСЬКИЙ

Члени комісії

Вадим ХОША

Дар'я ДАВИДЕНКО